

Gazdaság-Régió-Társadalom

Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek

térgazdaságtani és az üzleti kutatások periodikus szakmai folyóirata.

Megjelenik félévenként a Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kara támogatásával.

A folyóiratban megjelenő tanulmányokat két független szakértő lektorálta és ajánlotta közlésre.

XIV. évfolyam 2. szám

www.strategiaifuzetek.hu

Felelős kiadó:

Veresné Dr. Somosi Mariann

Szerkesztőség:

Miskolci Egyetem

Gazdaságtudományi Kar

E-mail: regkagye@uni-miskolc.hu

Főszerkesztő:

Dr. Kocziszky György

Szerkesztő bizottság tagjai:

Dr. Balaton Károly

Dr. Benedek József

Dr. Elekes Tibor

Dr. Nagy Zoltán

Ocskai Gyula

Dr. Pulay Gyula

Dr. Sikos T. Tamás

Dr. Varga Norbert

Veresné Dr. Somosi Mariann

Szerkesztőségi titkár:

Dr. Lipták Katalin (liptak.katalin@uni-miskolc.hu)

Technikai Szerkesztő:

Serdült Balázsne (reginfo@uni-miskolc.hu)

Nyomdai munkák

MAXIMA CS-A Nyomdai és Kereskedelmi Szolgáltató Kft.

ISSN 1786-1594

Tartalomjegyzék / Contents

TANULMÁNYOK

- Pilhál Zsolt* 4-25
Válságállónak bizonyult-e az új neoklasszikus szintézis?

TÉNY-KÉP

- Kandrács Csaba* 26-35
Az Európai Unió pénzügyi felügyeleti hatóságának jövőképe
- Potvorszki Gábor* 36-54
Regionális szintű beruházások támogatása: hasznos vagy szükséges rossz?
- Lipták Katalin* 55-64
Települési humán potenciál vizsgálata Magyarországon

KITEKINTŐ

- Kocziszky György* 65-66
Egy tiszta ember, tiszta gondolatai
- Lipták Katalin* 67-68
G. Fekete Éva Nyári Egyetem - beszámoló
- Szendi Dóra* 69-70
Egyenlőtlen fejlődés Európában: Társadalmi-gazdasági és politikai válaszok a regionális polarizációra. RegPol Conference 2017. Lipcse
- Szendi Dóra* 71-73
Regionális polarizáció és egyenlőtlen fejlődés Kelet-Közép-Európában: az innovatív területi politikák kihívásai. RSA Central & Eastern Europe Conference 2017. Kolozsvár

ANGOL NYELVŰ ÖSSZEFOGLALÓK/ SUMMARIES

**Szerkesztői előszó
(Preface)
Lectori salutem!**

Folyóiratunk „nagykamasz” korbá került, az újjáalakult szerkesztő bizottság szándékának megfelelően ez tartalmi és színvonalbeli előre lépésre kötelez. Tehetjük ezt egyrészt azért, mert az idén harmincadik évébe lépett miskolci közgazdász képzés elismert kutatási eredményeire, másrészt hazai és nemzetközi hálózati együttműködési kapcsolataira támaszkodhatunk.

Folyóiratunkat merítési körét bővítjük; a térgazdaságtani cikkek mellett, ezért az üzleti kutatások eredményeinek bemutatása a korábbinál nagyobb helyet kap; ezt fejezi ki lapunk címlapján megjelenő „Gazdaság-régió-társadalom” változás.

Köteteink szerkezete változatlan, mint azt az aktuális számunkból is kiderül.

A tanulmányok rovatban olyan cikkeket közlünk, amelyek elsősorban elméleti és/ módszertani újszerűségük alapján érdemelnek figyelmet. Ennek szellemében az új neoklasszikus szintézist elemzi, értékeli kötetünk első tanulmánya.

A tény-kép rovatban olyan empirikus kutatásokat adunk közre, amelyek egyrészt a perifériális helyzetben lévő térségek, vállalkozások problémáinak jobb megértését, kitorési pontjainak megtalálását segíthetik, másrészt empirikus vizsgálatokra támaszkodnak.

A kitekintő rovat, a korábbi gyakorlatnak megfelelően – mint ez alkalommal is – nyári egyeteméről, konferenciákról, valamint könyvekről ad ismertetést. Jelen számunkban, az immár hagyományosnak tekinthető, az Irotán megrendezett nyári egyetemről és két nemzetközi konferenciáról adunk rövid értékelést.

A szerkesztőség szándéka szerint évente egy különszámnak angol nyelvű kiadását tervezzük, evvel is erősíteni kívánjuk a nemzetközi hálózati együttműködések erősödését.

Miskolc, 2017. október

Kocziszky György

TANULMÁNYOK

Pilhál Zsolt

Válságállónak bizonyult-e az új neoklasszikus szintézis?

A 2008-tól kibontakozó és pénzügyi, társadalmi hatásait tekintve máig tartó válság nyomást gyakorol a közgazdaságtanra. Uralkodó nézetek kérdőjeleződnek meg, míg számos olyan megközelítés kerülhet előtérbe, amelyek korábban periférikus helyzetben voltak, de kiállták a nehéz idők próbáit.

Nem kivétel ez alól a makroökonómia sem: a XX. század utolsó évtizedeiben kibontakozó, majd a fejlett országok gazdaságirányítási gyakorlatába átültetett új neoklasszikus szintézis, amely egyes vélemények szerint nem tudta előrejelezni (bár erre magát képesnek tartotta) és kezelni a válságot¹, miközben módszertana és progresszivitása alapján a tudomány és a gazdaságpolitikai irányítás ezt elvárta volna.

A szintézis alkalmazásával kialakított gazdasági intézményrendszer, a pénzügyi piacok automatizmusai iránt elkötelezett hit, valamint az öncélú optimalizálás hozzájárult a gazdasági szereplők kockázatérzékenységének tompulásához. A következő évtizedek egyik legfontosabb társadalomtudományi feladata a közgazdasági gondolkodás és a társadalomtudomány kapcsolódó diszciplínáinak, így elsősorban az etikának, a jogtudománynak és a pszichológiának a szintézisbe foglalása lehet.

Kulcsszavak: gazdaságelmélet, új-neoklasszikus szintézis, válság, inflációs célkövetés.

Jel-kód: B13, B22, E13

Bevezetés

Tanulmányom azt vizsgálja, hogy az uralkodó közgazdasági doktrinákból (a makroökonómiai mainstreamből, illetve az ebből levezethető mindennapos gazdaságpolitikai döntéshozatalból) implementált gyakorlati megfontolások mennyiben korlátosak? Milyen kritériumrendszer mellett tekinthető „teljesebbnek”, egyéni és/vagy társadalmi szinten hasznosabbnak a *társadalomtudományi szintézisre épülő vállalati pénzügystratégiai és finanszírozási döntéshozatal*?

Dolgozatom az elmúlt évtizedek mainstreamnek tekinthető makroökonómiai irányzata, az új neoklasszikus szintézis és az azt létrehozó neoklasszikus és újkeynesi iskola elméleteit tekinti át, arra a kérdésre keresi a választ, hogy a 2008-ban kirobbant és társadalmi hatásait tekintve mindmáig tartó válság hatására jelentkező strukturális problémák a szintézis keretei közt kezelhetőek-e. Az egyes hipotézisek közelebb vittek-e a válság okainak megértéséhez, a válság kezeléséhez (vagy éppen ellenkezőleg)? Miután a válság többek között finanszírozási krízishelyzetek sorozatát (is) okozta (vállalati, lakossági, nemzetgazdasági, regionális és kontinentális szinten egyaránt), kutatásom szempontjából fontos kérdés, hogy a makroökonómia ortodox eszköztára, melyet az ezredforduló két uralkodó irányzatának szintézise határoz meg, mennyiben támogatja a krízishelyzetek feloldását, a kibontakozást, illetve a felmerülő etikai és morális kérdések megítélését.

---

¹ A témáról részletesen Krusper: Gondolatok az Elefántcsonttoronyból, 8-15.o. A dolgozat a közgazdászok három csoportját különbözteti meg a makroökonómia válsággal kapcsolatos teljesítménye (előrejelzés, kezelés) kapcsán. A radikális véleményekre példa Mellár: Válaszút előtt a makroökonómia? 591.o. és Csaba: Áttörés a világ közgazdaságtanában – vagy mégsem? 1.o. A „rendíthetetlenek” továbbra az új neoklasszikus szintézis és DSGE-konszenzus bázisán gondolkoznak, míg a „bizakodók” alapvetően középútasok.

Hipotézisem szerint a válaszok inkább negatívak: a válság olyan alapvető etikai, pszichológiai, jogelméleti paradigmák fontosságára irányította rá a figyelmet, melyek mindennapos gazdaságpolitikába, vállalati gazdaságtanba való átültetése elengedhetetlen. Az új neoklasszikus szintézis alapvető irodalmát tanulmányozva állítom, hogy a szintézis bővítése a meglévő alapon *lehetséges és kívánatos*, miközben a módszertani keretek adottak. Ezekre példákat kívánok bemutatni a dolgozat második részében.

Olyan, az elmúlt évtizedekben bemutatott és kanonizált modellek állnak készen, amelyek a makroökonómiai modellekbe integrálhatók (pl.: a racionalitás és a profitmaximalizálást priori szemponttá emelő optimalizációt árnyaló kilátásmélelet, a következő generációk érdekeit hangsúlyozó, azokat stakeholderré formáló vállalati etikai irányzat, valamint a piaci hatékonyságot és információs aszimmetriát vizsgáló modellek).

Jelen tanulmány két részből áll: az első célja az új neoklasszikus szintézis létrejöttéhez vezető közvetlen előzmények, a szintézist létrehozó iskolák elméleteinek és magának az új neoklasszikus szintézisnek az áttekintése. A tanulmány második részében egyrészt a szintézis és az általa létrehozott intézmények jellemzőit a pénzügyi válság szempontjából értékelem, másrészt megkísérelm felvázolni, hogy a válság tapasztalatai milyen változásokat indukálhatnak a szintézisben, illetve az egyes társadalomtudományi diszciplínák és a szintézis kapcsolatában. Az el-
lentmondások kiemelésén túl a makroökonómia diszciplináris kereteit bővítő, interdiszciplináris fejlődési lehetőségeket kívánok bemutatni, melyek révén a makroökonómia, illetve a hozzá kapcsolódó diszciplínák képesek lehetnek hatékonyabb válság előrejelzésre és -kezelésre. A tanulmány utolsó fejezete összefoglalja a legfontosabb megállapításokat és rövid konklúziót von.

1. Az új neoklasszikus szintézis alakulása, a közgazdasági gondolkodás „fősodrába” kerülése

Az új neoklasszikus szintézis az ezredfordulót megelőző évtizedben teljesedett ki. A szintézist létrehozó újklasszikus makroökonómiai és újkeynesi iskolák kialakulása azonban korábban kezdődött. Az újklasszikusok az ötvenes években kibontakozó és a következő másfél-két évtizedet domináló neoklasszikus, azaz a keynesi-neoklasszikus iskolák által létrehozott szintézissel szembeállítva fektették le elméleteiket. Az újklasszikus progresszióra válaszul a keynesi alapon gondolkodó közgazdászok két fontos elméleti iskolája alakult ki. Míg a neokeynesinusok alapvető kérdésekben nem tudtak egyetérteni a klasszikus iskola elméleti alapjain álló újklasszikusokkal, addig az újkeynesi iskola több alapvető kérdésben elfogadta az újklasszikus alapvetéseket és megállapításokat. Ez adta meg a lehetőséget az új neoklasszikus szintézis létrejöttére.

1.1 A neoklasszikus szintézist bíráló újklasszikus iskola progresszív makroökonómiája

Az 1929-33-as válság kézzelfoghatóvá tette, hogy a piaci rendszer instabil, nem önszabályozó, egyensúlyi rendszer, ezért az állam aktív fiskális és monetáris szerepvállalása szükséges². A felismerés a neoklasszikus iskolát sem hagyta érintetlenül le: Samuelson, Hicks és Hansen kimondták, hogy a keynesi elvek a makroökonómia rendszerében érvényesülnek, míg a gazdaság mikroszintű összefüggéseit továbbra is a klasszikus módszertan magyarázza³. A két irányzat az alrendszer szétválasztásán túl időtávon is különbözik: míg a keynesi aktív gazdaságpolitika rövid távú, addig hosszabb távon a piac teremti meg az egyensúlyt⁴. Ez a két dimenzió (mikro-makro szint és időtáv) mentén történő felosztás jelentette a neoklasszikus szintézis alapjait.

² Keynes: A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete, 22. fejezet, 337-357.o. Keynes a ciklusok kezelésére a kamatlábpolitika, a pénzmenyiség (tőke mennyiség) szabályozás, illetve a beruházás- és fogyasztás-élenkítés különböző lehetőségeit tekinti át.

³ Alfred Marshall alapvető jelentőségű munkájában, a „Principles of Economics”-ban bemutatott és rendszerezett elemzési eszköztár.

⁴ De Vroey – Duarte: In Search of Lost Time: The Neoclassical Synthesis, 2.o. Samuelson 1955-ben az Economics 3. kiadásában megjelent vonatkozó megállapítását idézi pontosan, melyből kiemelem az alábbi definíciót: „Neoclassical

Michel De Vroey és Pedro Garcia Duarte tanulmányukban azt vizsgálták, hogy a szintézis mennyire tekinthető elméletileg megalapozott kiegyezésnek a keynesi és a neoklasszikus iskola közt vagy inkább egy „praktikus” megállapodás az aktív fiskális és monetáris politika hatásszerűségéről. A szerzőpáros az utóbbi mellett érvelt: a megvizsgált álláspontok alapján a neoklasszikus szintézis a rövid és hosszú időtávot kapcsolja össze, a keynesi teória szerinti rugalmatlan árakat és a piaci alkalmazkodás hiányát a hosszú távú árugalmassággal és piaci alkalmazkodással.⁵ Mellár Tamás szerint a szintézis ellentmondásosságát a valódi szintetizálás hiánya okozta: az egyensúlyi piaci működés és a nem egyensúlyi makroszintű működés nincsen összhangban.⁶

A szintézis és a gyakorlatban működő monetáris és fiskális politikák eredménytelenségét azonban nem a belső ellentmondások, hanem a 70-es évek olajár-sokkja és az azt követő magas inflációval párosuló munkanélküliség igazolta. A Milton Friedman nevéhez kötődő monetarista ellenforradalom, és annak radikális „szárnya”, az újklasszikus iskola nem megreformálni kívánta a gazdaságpolitikai beavatkozásokat, hanem visszatért a klasszikus tanokhoz, az önszabályozó piacgazdasági rendszerhez, a piactisztító árakhoz és a racionális gazdasági szereplőkhöz.⁷

Az újklasszikus irányzat meghatározó személyiségei (az egyaránt Nobel-díjas Robert Lucas, Thomas Sargent, Finn Kydland és Edward C. Prescott, valamint Robert Barro) a neoklasszikus szintézis és a keynesiánus makroökómia minden lényeges állítását elutasították. Az iskola vezéralakja, Lucas legalább három ponton támadta a szintézist: kritizálta a piaci egyensúlyi diszciplinától való eltávolodást és a munkaerőpiaci elméleteket; megállapította, hogy a keynesi modellek nem a strukturális összefüggéseket mutatják be, hanem a makroszintű rövid távú reakcióit; végül azt állította, hogy az 1970-es években a fejlett országokban kibontakozott stagfláció bebizonyította, hogy a keynesi stabil Phillips-görbével szemben a monetarista gyökerű, Friedman által bevezetett munkanélküliség természetes szintjének elmélete az adekvát modell.⁸

Az újklasszikusok megközelítése a klasszikus és monetarista makroökómia épült, de kiegészítette azt új elemekkel és alkalmazásokkal. „Klasszikus” iskolaként abból indult ki, hogy míg rövid távon lehetséges az eltérés a munkanélküliség és infláció közti összefüggésben meghatározott egyensúlyi pontok halmazától (rövid távú Phillips-görbe), addig ez hosszú távon nem lehet (hosszú távú függőleges Phillips-görbe), azaz a nominális tényezők a reáladottságokat nem tudják befolyásolni. Az újklasszikusok túlléptek a klasszikus és monetarista elődökön, elvetették az adaptív várakozások elméletét. Racionális várakozásokra építették valamennyi hipotézisüket, továbbá feltételezték, hogy a gazdaság szereplői helyzetüket folyamatosan optimalizálják.⁹

Az újklasszikus makroökómiai iskola 25-30 éves „tündöklése” alapvető és intenzív hatást gyakorolt a közgazdaságtan fejlődésére. Napjaink mainstream közgazdaságtani gondolkodásának alapvető elméleteit fogalmazta meg, mint pl.: a racionális várakozások hipotézisét, az ún. „tehetetlenségi tételt”, a Lucas által kidolgozott munkaerőpiaci egyensúlyi modellt, az ökonometria előrejelzéseket érintő kritikát és az ún. „szigetmodell”, Kydland és Prescott monetáris politikát érintő kritikáját. A gazdasági ciklusok reáleméletének megalapozása egyfelől a közgazdaságtant, másfelől az OECD-országok gazdaságpolitikáját lassan három évtizede befolyásolja. Ezen elméletek alkalmazásának eredményei a „mindennapos” gazdasági eseményekben, közpolitikai gondolkodásban tetten érhetőek, gondoljunk csak a pénzügyi piacok alapvető és megkérdőjelezhetetlen szerepére, a jegybankok függetlenségére vagy az inflációs célkövetés-

---

synthesis: by means of appropriately reinforcing monetary and fiscal policies, our mixed-enterprise system can avoid the excesses of boom and slump and can look forward to healthy progressive growth. This fundamental being understood, the paradoxes that robbed the older classical principles dealing with small-scale ‘microeconomics’ of much of their relevance and validity — these paradoxes will now lose their sting. In short, mastery of the modern analysis of income determination genuinely validates the basic classical pricing principles; and — perhaps for the first time — the economist is justified in saying that the broad cleavage between microeconomics and macroeconomics has been closed.”

⁵ De Vroey – Duarte: In Search of Lost Time: The Neoclassical Synthesis, 5.o.

⁶ Mellár: Válaszút előtt a makroökómia? 593-594.o.

⁷ Mellár: Válaszút előtt a makroökómia? 595.o.

⁸ De Vroey – Duarte: In Search of Lost Time: The Neoclassical Synthesis, 16.o.

⁹ Bodnár: Phillips-görbe-modellek az újklasszikus és az újkeynesi elméletekben, 56.o.

re. Véleményem szerint ez teszi megalapozottá azt a kérdést, hogy vajon az újklasszikus elméletek, és az ebből táplálkozó új neoklasszikus szintézis milyen magyarázattal szolgál a válságra, illetve milyen megoldási javaslatokat fogalmaz meg. Mielőtt azonban ezekre a kérdésekre rátérek, a következőkben érdemes vázlatosan áttekinteni a felsorolt elméleteket (Kydland és Prescott tételeit az új neoklasszikus szintézist taglaló fejezetben tárgyalom, tekintve, hogy ezek közvetlen megalapozását jelentették a szintézisnek).

A racionális várakozások elve (ill. a klasszikus iskola tökéletes informáltságra és előrelátásra vonatkozó feltételének „újjaélesztése”¹⁰) az újklasszikus makroökonómia egyik legfontosabb és talán legvitatottabb állítása. Az elmélet szerint a gazdasági szereplők várakozásai torzítatlanok, azaz nem tartalmaznak szisztematikus előrejelzési hibát, és döntéseik előkészítése során beépítik valamennyi rendelkezésre álló információt¹¹, így a múltbeli gazdaságpolitikai változásokat is. Tehát - és ez a további elméletek megértése szempontjából kulcsfontosságú - a gazdaságpolitikai változások módosítják a várakozásokat, így azok értékelésekor számolni kell a várakozásokra gyakorolt hatásukkal is.

A racionális várakozások alkalmazásából, valamint a klasszikus hagyományokra épülő, rugalmas árakra és bérekre vonatkozó feltételezésből következik a kiszámítható fiskális és monetáris politika hatástalansága, hiszen a gazdaság szereplői már előre tudnak alkalmazkodni a gazdaságpolitika (anticipált) lépéseihez. Ez a Thomas Sargent és Neil Wallace által 1975-ben publikált (Lucas által bizonyított) „tehetetlenségi tétel”¹². A gazdaságpolitikai akciók másik része, azaz a diszkrecionális, előre nem jelezhető lépések tekintetében az újklasszikus közgazdászok egyszerűen a magánszektor, a rugalmasan mozgó árak gyors alkalmazkodásában hisznek. A kormányzati gazdaságpolitika érvelésük szerint nem képes javítani a gazdasági helyzeten (a sokk következményein), rontani viszont annál inkább: félrevezető gazdasági jelzéseket bocsát ki, torzítja a gazdaság szereplőinek egyébként rugalmas és alkalmazkodó viselkedését¹³. A stabilizációs gazdaságpolitika teljes hatástalanságának kimondása radikálisan túllép a monetaristákon, akik még rövid távon az aggregált kereslet tekintetében (félrevezető hatáson keresztül ugyan, de) hatásosnak gondolták a monetáris politikát.

Az újklasszikus irányzat első jelentős elméletének Lucas és Leonard Rapping munkaerőpiaccal foglalkozó egyensúlyi, piactisztító modellje tekinthető. Az elmélet szerint az aggregált munkaerő-kínálat a jelenlegi és a várt bérszinttől, valamint a jövedelem diszkontáláshoz felhasznált várt reálkamatlábtól (a várt és aktuális árszinttől) függ¹⁴. A munkaerőpiac egyensúlya minden időpontban fennáll, ha a munkanélkülieknek azokat tekintjük, akik nem dolgoznak azon a bérszinten, amit saját normál bérüknek tekintenek (nem pedig azokat, akik az éppen aktuális bérek mellett nem találnak munkahelyet). A negatív meredekségű Phillips-görbe azonban nem képvisel valós átváltási („trade-off”) lehetőségeket: rövid távon csak a jelenlegi és jövőbeni munkanélküliség közti átváltás történhet meg, hosszú távon pedig a munkanélküliség természetes szintje érvényesül.

Lucas következő (1972-ben megjelent), az újklasszikus iskola alapvetése szempontjából meghatározó elmélete az ún. „szigetmodell” (együtt élő nemzedékek modellje, „*overlapping generations model*”). A modellt eredetileg Paul Samuelson publikálta 1958-ban¹⁵, de a modell első jelentős alkalmazása Lucas nevéhez kötődik. Az újklasszikus iskola alapjaira (racionális várakozások, klasszikus egyensúlyi piacok, monetáris illúzió teljes elvetése) épülő modell jelentő-

¹⁰ Mellár: Válaszút előtt a makroökonómia? 602.o.

¹¹ Samuelson – Nordhaus: Közgazdaságtan, 579.o.

¹² Sargent – Wallace: „Rational” Expectations, the Optimal Monetary Instrument, and the Optimal Money Supply Rule, 245-253.o.

¹³ Samuelson – Nordhaus: Közgazdaságtan, 581.o.

¹⁴ Lucas – Rapping: Real Wages, Employment, and Inflation, 747-749.o. Az elméletet áttekinti Bodnár: Phillips-görbe-modellek az újklasszikus és az újkeynesi elméletekben, 57.o.

¹⁵ Samuelson, Paul: An Exact Consumption-Loan Model of Interest with or without the Social Contrivance of Money, Journal of Political Economy, 1958, , 66(6), 467-482.o.

ségét az adja, hogy Lucas a szigetmodellen keresztül a piacok nem tökéletes működésének okát az információs korlátoltságban (tökéletes informáltság melletti surlódás) azonosította¹⁶.

A modell szerint a szigetlakók két generációja vagy termel, fogyaszt, értékesít és a szigetek közt költözik („fiatalok”) vagy csak vásárol és fogyaszt („idősek”), miközben a központ monetáris sokkok révén módosítja az általános „áru” melletti másik termék, a pénz volumenét. A szigetmodell lényeges, mindennapi gazdasági működésünk szempontjából releváns jellemzője, hogy a mini-gazdaság szereplőinek nem áll minden információ a rendelkezésére, szeparált szigetekben élve csak saját szigetük és a központ gazdaságpolitikáját tudják megfigyelni, a pótlólagos információk megszerzése a többelhasznot meghaladó költséggel jár. A modellben a termék ár alakulása a monetáris sokk (pénzkínálat változása) és a reálsokk (fiatalok szigetek közti megoszlásának változása) kölcsönhatásától függ. Amennyiben csak monetáris sokk van, akkor arról az árak tökéletesen informálnak, a pénz semleges, az árak arányosan változnak, a Phillips-görbe függőleges rövid távon is. Amennyiben csak reálsokk van és stabil a monetáris politika, akkor minden árelmozdulásra a kibocsátás reagál: ahol kevesebb fiatal van, megnőnek az árak és változnak a szigetek közötti árárányok. Ha azonban a kétféle sokk egyszerre következik be, akkor a monetáris sokknak is lehet reálhatása, mivel árak alakulásában nem lehet szétválasztani a kétféle sokk hatását.

A munkaerőpiac egyensúlyi modelljéből és a szigetmodellből adódó fontos következményt a pénz semlegességeként definiálja Bodnár: a Phillips-görbe immáron igazoltan nem jelenthet valódi átváltási lehetőséget, a munkanélküliség és az infláció egyike sem „vásárolható meg” a másik eltűnése árán¹⁷.

Lucas tanulmányában, az 1976-ban megjelent „Econometric Policy Evaluation: A Critique” c. újklasszikus alapműben az ökonometriai modellek használhatóságával foglalkozik. „Feltéve, hogy minden ökonometriai modell struktúrája a gazdasági szereplők optimális magatartási szabályait tükrözi, és ezek az optimális döntések a döntéshozók számára releváns idősorok struktúrájának megváltozásával együtt szisztematikusan változnak, akkor teljesül, hogy bármely, a gazdaságpolitikában bekövetkező változás megváltoztatja az ökonometriai modellek struktúráját”¹⁸. Azaz a hagyományos ökonometriai modellek nagyon jól működhetnek rövid távú előrejelzésre, de alkalmatlanok hosszú távú tervezésre és gazdaságpolitikai lépések szimulálására. Lucas levezetése (melyet a fogyasztásra, az adózási és befektetési döntésekre, valamint a Phillips-görbére vonatkozóan elméleti példákkal is alátámaszt) szerint az ökonometriai modellek használatával nem határozható meg, milyen mértékű beavatkozásokra van szükség hosszú távon az optimális célkombinációk eléréséhez. A nem várt vagy múltbeli minták alapján nem előrejelezhető gazdaságpolitikai változásokhoz a szereplők („agents”) lassabban és nagyobb „zajjal” tudnak alkalmazkodni, és ez a folyamat ökonometriailag nem pontosan előrejelezhető. Amennyiben a gazdaságpolitikai változásra a szereplők felkészültek vagy a változások előre rögzített szabályrendszer szerint következnek be, akkor a kívánt hatásmechanizmus nem tud kibontakozni, de a strukturális változások a múltbeli megfigyelések alapján előrejelezhetőek¹⁹.

Lucas kritikája rámutatott, hogy gazdaságpolitikai változtatásokhoz a gazdaságpolitikai döntéshozóknak és elemzőknek meg kell érteniük a gazdasági szereplők döntéshozatalt jellemző paramétereiben bekövetkező változásokat. Legtöbbször az emberek jelenlegi döntései függnek a várt jövőbeni gazdaságpolitikától, a gazdaságpolitikások jövőbeni reakciójától. Lucas nyomán egyetértés bontakozott ki a tekintetben, hogy a gazdaságpolitikai változások előkészítése során pontosan fel kell térképezni az adott lépés jövőbeni lépésekkel kapcsolatos várakozásokra gya-

¹⁶ Lucas: Expectations and the Neutrality of Money, 121-122.o. A modellt áttekinti Bodnár: Phillips-görbe-modellek az újklasszikus és az újkeynesi elméletekben, 58-60.o.

¹⁷ Bodnár: Phillips-görbe-modellek az újklasszikus és az újkeynesi elméletekben, 60.o.

¹⁸ Lucas: Econometric Policy Evaluation: A Critique, 41.o., az idézet megtalálható magyarra fordítva Király hivatkozott tanulmányában is.

¹⁹ Lucas: Econometric Policy Evaluation: A Critique, 39-41.o.

korolt hatásait, az adott gazdaságpolitikai szereplő saját jövőbeni magatartásának jelenlegi döntéseinek függvényében várható változását²⁰.

A Lucas-kritika gyakorlati alkalmazásával kapcsolatban Varadarajan V. Chari és Patrick J. Kehoe megállapítja, hogy a gazdaságpolitika koherens keretrendszere három elemből áll: egy modelltől, ami az emberek viselkedésének különböző alternatívák szerinti különbségeit mutatja be; egy értékelő modulból, mely a különböző lehetőségeket rangsorolja; valamint egy, a jövőbeni gazdaságpolitikai lépéseket taglaló leírásból. Utóbbira a legegyszerűbb mód, ha már minden jelenre és jövőre vonatkozó lépés rögzítésre kerül („*commitment regime*”)²¹.

A keynesi alapokon nyugvó makroökonómiával szemben helyezkedik el a Barro által megalkotott ricardói alapokon kifejlesztett fiskális politikai elmélet is, melyet ugyan az empirikus tapasztalatok nem igazolnak, ám logikája jól szemlélteti az újklasszikus makroökonómia fiskális politika hatástalanságára vonatkozó téziséét. Az életciklus-elmélet dinasztikiakra vonatkozó kiterjesztésének tekinthető elmélet szerint az egyoldalú adóváltozások nem hatnak a fogyasztásra, mert a racionális várakozásokkal rendelkező gazdasági szereplők (szülők) a meglépett stimulus ellenkezőjére számítanak a jövőben (akár haláluk után is). Például adócsökkentés után megtakarítanak, hogy felkészüljenek a jövőbeni adóemelésre²². Az elméletből következik az államadósságba fektetett megtakarítások semlegessége: nem tekinthető nettó aktívának a kincstár által kibocsátott államkötvényt, hiszen annak adósságszolgálatát a jövőbeni adók finanszírozzák, amit viszont a szülők vagy örököseik fizetnek meg²³. Az elméletet a gyakorlatban nem lehetett igazolni (sőt, bizonyos amerikai gazdaságpolitikai intézkedések cáfolták is), így a később bemutatásra kerülő DSGE-modellekből is kivezették az alkalmazását.

1.2 A keynesi gondolat továbbélése

Bár Lucas 1979-ben az igencsak konfrontatív „The Death of Keynesian Economics” címen tartott előadást²⁴, de „akinek a halálhírért keltik, sokáig él”. Az újklasszikusok módszertani megalapozottsága, kritikai levezetései ellenére a közgazdászok többsége a mindennapi tapasztalatok alapján (rugalmatlan árak és bérek, negatív meredekségű tapasztalati adatokból szerkesztett Phillips-görbe) a racionális várakozások és a piacok megtisztulásának valótlanságát vallotta. Az újklasszikus tanokat nem (teljesen) elfogadó tudósok az 1970-es években két, egymásra számos kérdésben hatást gyakorló irányzatként tevékenykedtek: egyrészt a Nobel-díjas James Tobin és Franco Modigliani körül csoportosuló, erősen keynesi alapokon álló közgazdászok táborára (akikre az áttekinthetőség kedvéért a továbbiakban Tobin után neokeynesianus irányzatként hivatkozom), másrészt az újkeynesi („*new keynesian economics*”) iskolára (többek közt Michael Woodford és Gregory Mankiw, illetve részben az egyaránt Nobel-díjas Edmund Phelps és Joseph Stiglitz) különültek.

A két irányzat legfontosabb közös vonása, hogy Keynes-szel megegyezően instabilnak tekintették a magánszektort. Azonban míg a neokeynesianusok elutasították az újklasszikus makroökonómiát, annak minden elméletével együtt, így a racionális várakozásokat és az optimalizációt is, addig az újkeynesianusok alapvetően újklasszikus alapokon álltak, csak bizonyos kérdésekben, így elsősorban az árak-bérek ragadóságában és a monetáris politika rövid távú hatásosságának megítélésben tértek vissza a keynesi alapokhoz²⁵. Az újklasszikus iskola keynesi alapokra vonatkozó kritikájának több alapvető elemét az újkeynesi közgazdászok elfo-

²⁰ Chari – Kehoe: *Modern Macroeconomics in Practice: How Theory is Shaping Policy*, 3-4.o.

²¹ Chari – Kehoe: *Modern Macroeconomics in Practice: How Theory is Shaping Policy*, 4-5.o.

²² Samuelson – Nordhaus: *Közgazdaságtan*, 580.o.

²³ A kérdést az egyébként nem újklasszikus iskolába tartozó Robert Shiller és Thomas Piketty más oldalról, de hasonlóan ítéli meg: az egyének államkötvénybe történő befektetése a társadalom egésze számára zéró nettó értékű, hiszen azokra a jövőbeni adóbevételekből kamatot kell fizetni (Shiller: *Tőzsdemámor*, 212.o. és Piketty: *A tőke a 21. században*, 146-148.o. a ricardói ekvivalencia elvről).

²⁴ De Vroey – Duarte: *In Search of Lost Time: The Neoclassical Synthesis*, 17.o.

²⁵ Dimand: *James Tobin and Modern Monetary Theory*, 3.o.

gadták, ezzel mintegy lehetőséget is teremtve az újklasszikusokkal történő „kiegyezésre”, az új neoklasszikus szintézis létrejöttére.

A neokeynesiánus iskola aktív gazdaságpolitikája

Erős keynesi alapok jellemezték a monetarizmussal és az új neoklasszikus szintézissel egyaránt küzdelemben álló és emiatt a válságig fokozatosan háttérbe szoruló²⁶ neokeynesiánus iskolát.

Az irányzat egyik legismertebb, a gazdaságpolitikai elemzésekbe mára széles körben beépült fogalma a NAIRU („*non-accelerating inflation rate of unemployment*”), a munkanélküliség azon rátája, amely mellett az infláció nem gyorsul. Az elmélet „keresztapja” Tobin (1980), de első publikálója Modigliani és Lucas Papademos²⁷ (1975).

A NAIRU általános, máig tartó elfogadottságát az okozza, hogy a keynesi alapon gondolkodók számára a NAIRU tulajdonképpen a Phillips-görbe rekonstruálása, a friedmani természetes ráta elfogadása mellett, a monetarista-újklasszikus iskolák számára pedig a NAIRU a természetes ráta másik elnevezése (az egybeesést a későbbi kutatások nem támasztották alá, mivel a természetes ráta magában foglalja a kínálati sokkok átlagos szintjét is)²⁸.

A NAIRU-elemzések komoly haszna, hogy a Phillips-görbék egyfajta közömbösségi görbéként vizsgálva a munkanélküliség és az infláció egymáshoz viszonyított társadalmi költsége elemezhetővé vált, felkínálva a minimális teljes társadalmi költségű helyzetek kiválasztásának lehetőségét. Ezzel a NAIRU-modellek – már keynesi alapozottságuknál fogva is – mind a neokeynesi, mind az újkeynesi iskola gyakorlati tapasztalatokra alapozott aktív gazdaságpolitikai nézeteit támogatják.

Az instabil magánszektor és a piacok tökéletlensége miatt a neokeynesiánusok az aktív (elsősorban keresletélénkítő) gazdaságpolitika hívei, azonban az időtávok és a politika eszközei tekintetében differenciáltan gondolkodnak. Mint ahogy Tobin 1969-es tanulmányában bemutatta, a monetáris politika hosszú távon a neokeynesi iskolában semleges szerepet tölt be. Egyrészt hosszú távon nem lehet különbség a tőkehozadék piaci és természetes szintje közt, mint ahogy a beruházások (befektetések, tőkeelemek) piaci értékelésében és újraelőállítási költségében sem²⁹, másrészt ezt a tételt a gyakorlat is igazolni látszik hosszú távon, hiszen a monetáris politika nem tud az aggregált keresletre hatni, csak a pénzügyi és reáleszközök relatív kínálatára³⁰. Tehát hosszú távon a gazdaság spontán módon az egyensúly felé halad (ezt az elvet az új neoklasszikus szintézis keretében az újkeynesiek is elfogadják majd), a munkapiacra is csak a munkanélküliség természetes szintje marad fenn.

A fiskális politika hosszú távú hatásai tekintetében az iskola kiemeli a kiszorítási hatást: a növekvő kormányzati költség magánberuházásokat szoríthat ki, miközben megemeli a kamatlábat (növekvő kötvénykibocsátást csak emelkedő hozamszint mellett hajlandók a befektetők megvásárolni). A növekvő beruházási intenzitás árszínvonal emelő hatású, de ennek és a kiszorításnak a kedvezőtlen hatásait a növekvő adóbevételek és az ebből csökkenhető kötvényállomány kompenzálni tudja.

Rövid távon azonban a gazdaságpolitika eszköztára nincs korlátozva: a hagyományos fiskális keresletélénkítésen túl Tobin általános egyensúlyi elméletében szereplő eszközök, úgy mint az államkötvényekkel végzett nyílt piaci műveletek, a pénzügyi szektorral kötött ügyletek a piaci hozamszintek kialakításának és változtatásának céljával (fiskális oldalon az államadósság ho-

²⁶ A folyamatot áttekinti Dimand: James Tobin and Modern Monetary Theory, 19-21.o.

²⁷ Eredeti elnevezése *non-inflationary rate of unemployment* (NIRU): a munkanélküliség azon szintje, amely összhangban áll egy elhanyagolható szintű és stabil inflációval, azaz amely munkanélküliségi rátánál a rövid távú Phillips-görbe metszi a munkanélküliség természetes rátáját reprezentáló egyenest. Bodnár: Phillips-görbe-modellek az újklasszikus és az újkeynesi elméletekben, 61.o.

²⁸ Bodnár: Phillips-görbe-modellek az újklasszikus és az újkeynesi elméletekben, 62.o., 64.o.

²⁹ Az eszközök piaci értékének és újraelőállítási költségének a hányadosa a Tobin-féle q mutató, ami fentiekből következően hosszú távon egységnyi értéket vehet csak fel (tőkepiaci egyensúlyi állapot). Bővebben: Dimand: James Tobin and Modern Monetary Theory, 13.o.

³⁰ Tobin: A General Equilibrium Approach To Monetary Theory, 26.o.

zamszintje, központi banki oldalon a kereskedelmi bankokkal kötött ügyletekhez tartozó kamat- és diszkonráták), ill. a jegybanki tartalékráták módosítása egyaránt lehetséges eszközei a rövid távú gazdaságpolitikának: hatást tudnak kifejteni a Tobin-féle q mutatóra, amitől a befektetési aktivitás függ³¹. Fontos megjegyezni, hogy a monetáris hatóság nem határozza meg közvetlenül a kamatszintet vagy a pénzmennyiséget, csak tranzakcióival közvetett (nemzetgazdasági méretekől és struktúráról függően akár jelentős) hatást gyakorol a szintjükre³². Így tehát rövid távon nem semleges a pénzmennyiség szerepe (növekedése felértékelődést indukál a már megvalósult befektetések vonatkozásában, ezáltal stimulálva a jövőbeni beruházásokat³³), viszont csak közvetett eszközökkel hat rá a monetáris hatóság.

A munkaerőpiaci problémák, mint az újkeynesi iskola központi témája

Az újklasszikusokat kevésbé élesen támadó újkeynesi iskola lényegét Bodnár tömören az alábbiak szerint ragadja meg: az irányzat a „racionális várakozásokra, valamint rugalmatlan árakra és bérekre, és többnyire tökéletlen versenyre építő” elmélet, melynek tagjai keynesi jelenségeket mikroökonómiai modellekkel magyaráznak³⁴. Integrálták a racionális várakozások hipotézisét, a mikroökonómiai megalapozás szükségességét és az optimalizáló magatartás visszahozását, viszont továbbra is cáfolták a piaci önszabályozás mindenhatóságát és a rövid távú rugalmas ár- és bérmechanizmust. Véleményük szerint az alkalmazkodás csak hosszú távon és nem tökéletesen lehetséges, az intézményi merevségek és a monopolista árképzés miatt.

Az újkeynesiánusok fókuszában a kényszerű munkanélküliség és alulfoglalkoztatottság okai, a gazdaságpolitikai lépések reálhatásainak és az inflációnak a megértése szerepelt³⁵. E kutatásaik eredménye a részben Phelps által kidolgozott tartós munkanélküliségre magyarázatot adó hiszterézis-elmélet, amely a természetes ráta hipotézis kritikája.

Az elmélet szerint egy vállalat csak akkor vesz fel szakszervezeten kívüli munkást, ha már minden szakszervezeti tag állásban van, és az újonnan felvett kollégának is csatlakoznia kell a szakszervezethez. A felvételi bérszint a korábban a szakszervezet által kitérgyalttal egyezik meg. Ekkor a szakszervezetek azzal a problémával kerülnek szembe, hogy ha meg kívánják tartani tagságukat, akkor nem követelhetnek béremelést, hiszen az csökkentené a vállalatok munkaerő iránti keresletét, ezáltal csökkenne a szakszervezeti tagok száma is. Így a hiszterézis a szakszervezetek tevékenysége révén semlegesíti a természetes rátát: ha az aktuális és várt inflációs ráta magasabb, mint a szakszervezeti taglétszám növekedését megelőzően, akkor a munkanélküliségi ráta csökken - azaz a munkanélküliségi ráta nem független az inflációs rátától.

A rugalmatlan béreket vizsgálva az újkeynesi irányzat több elméleti magyarázatot is kínál. Egyik ezek közül a Phelps, Stiglitz, valamint Janet Yellen, a Federal Reserve Board jelenlegi elnöke által kidolgozott hatékony bérek elmélete, mely szerint a reálbérek merevségének és a kényszerű munkanélküliségnek a bérek piactisztító szint fölötti mértéke az oka, amelyet a termelékenység fokozása érdekében vállalnak a munkáltatók. A magasabb bérek a munkavállalók közérzetének javulásán, a kisebb fluktuáción és a magasabb bérrrel elcsábítható produktívabb munkaerőn keresztül növelik a termelékenységet. Az elmélet következtetése, hogy a kényszerű munkanélküliség egyensúlyi jelenség, nem tűnik el, mivel a jobban fizetett, de szűkösebben rendelkezésre álló munkahelyekért történő sorban állás okozza³⁶.

A „ragadós” bérekre kínált másik magyarázat a munkáltatók időszakos bérkifizetési gyakorlata, mely a gyakorlatban megfigyelt jelenség. A vállalatok időszakonként, lépcsőzetesen határozzák

³¹ Tobin: A General Equilibrium Approach To Monetary Theory, 26-29.o.

³² Dimand: James Tobin and Modern Monetary Theory, 13.o.

³³ Tobin: A General Equilibrium Approach To Monetary Theory, 21.o.

³⁴ Bodnár: Phillips-görbe-modellek az újklasszikus és az újkeynesi elméletekben, 65.o.

³⁵ Mellár: Válaszút előtt a makroökonómia? 595.o. és De Vroey – Duarte: In Search of Lost Time: The Neoclassical Synthesis, 18-19.o.

³⁶ Samuelson – Nordhaus: Közgazdaságtan, 580.o.

meg a bérszinteket, jellemzően vállalatonként eltérő időpontokban, emiatt piactisztulás és egyensúlyi bérszint nem tud kialakulni³⁷.

A rugalmatlan árakra szintén két magyarázatot említek: egyfelől létezik egy időszakos bérszint-állítás analóg, csak árakra vonatkozó elmélet, másrészt a részben Mankiw-hez kapcsolódó ún. „étlapköltségek” elmélet, mely azzal magyarázza a merev árakat, hogy azok folyamatos változása pluszköltségeket okozna a vállalatoknak, ezért a módosításokat csak akkor teszik meg, amikor az abból származó határhaszon nagyobb, mint a változtatáshoz kapcsolódó költségek összege³⁸.

Végül fontos kiemelni, hogy az újkeynesi közgazdászok a tökéletes önszabályozó piacok hiányában – a neokeynesianusokhoz hasonlóan – teret engedtek az állami beavatkozásnak: véleményük szerint a lassú piaci alkalmazkodás miatt a stabilizációs (preferáltan keresletlénkítő) gazdaságpolitika, azaz korábban felsorolt tobini eszköztár rövid távon még racionális várakozások mellett is hatásos lehet, akár anticipált, akár meglepetésszerű lépésekkel.

1.3 Az új neoklasszikus szintézis kialakulása és a DSGE-modellek

Az újklasszikus és újkeynesianus iskolák intenzív közeledése az 1990-es években kezdődött, elsősorban a monetáris politika és az üzleti ciklusok modellezése területén. A racionális várakozások és a piaci szereplők optimalizáló magatartása miatt a gazdaságpolitika szerepe jelentősen csökkent: a fiskális politika a váratlan nagy sokkok rövid távú kezelésére szorítkozott, míg a monetáris politika az árstabilitási célra, az inflációs cél követésére szűkítette le mozgásterét. A közeledés eredményeként jött létre az ezredforduló tájékán az új neoklasszikus szintézis³⁹, melynek elméleti megalapozásában az újklasszikus iskola tudósai, Finn Kydland és Edward C. Prescott vezető szerepet tölthettek be.

Útban a szintézis felé – az újklasszikus iskola szintézist előkészítő elméletei

A monetáris politika megújítását és a későbbiekben a jegybankok függetlenségének „köbe vésését” a két professzor a gazdaságpolitika időbeli inkonzisztenciájára („*time inconsistency*”) vonatkozó elmélete alapozta meg. A tudospáros megállapította, hogy egy politika nem lehet egyidejűleg optimális és időben konzisztens is, mivel – mint ahogy Lucas kritikájánál bemutattam – a gazdasági szereplők döntéseit befolyásolja a jövőbeni gazdaságpolitikára vonatkozó várakozásuk, akár előre rögzítettek a gazdaságpolitikai lépések (ez a már említett „*commitment regime*”), akár nem (diszkrecionális politika). Mivel a szereplők döntései a gazdaságpolitikai lépésekről szóló döntések után születnek meg, így a gazdaságpolitikai vezetés számára vonzó tud lenni a korábban optimálisnak gondolt változásoktól történő visszalépés a diszkrecionalitás irányába⁴⁰. Chari és Kehoe tanulmányukban bemutatják, hogy a diszkrecionális gazdaságpolitikának nincsen mérhető előnye, csak terhei, így ha a gazdaságpolitikai szereplők nem rögzítik a gazdaságpolitikai lépéseket, akkor majd a társadalom fogja ezt kikényszeríteni. Az extrém gazdaságpolitikai körülmények esetére előre rögzíteni lehet kilépési lehetőségeket („*escape clauses*”), amikor (és csak akkor) diszkrecionális intézkedésekre kerülhet sor. Ezek a „kiskapuk” ugyan visszahozzák az időbeli inkonzisztencia problematikáját, de jóval limitáltabb formában⁴¹.

Mit lehet tenni a mégis időről időre felmerülő diszkrecionális döntések társadalmi szintű költségeinek csökkentése érdekében? Két lehetőség kínálkozik: egyrészt bizalmi helyzet („*reputation*”) felépítése a gazdaságpolitika irányába, másrészt olyan események előzetes definiálása („*trigger mechanism*”), amikor a további gazdaságpolitikai döntések jogköre átalakításra

³⁷ Bodnár: Phillips-görbe-modellek az újklasszikus és az újkeynesi elméletekben, 65.o.

³⁸ Bodnár: Phillips-görbe-modellek az újklasszikus és az újkeynesi elméletekben, 67.o.

³⁹ Mellár: Válaszút előtt a makroökönómia? 591.o.

⁴⁰ Chari – Kehoe: Modern Macroeconomics in Practice: How Theory is Shaping Policy, 5.o.

⁴¹ Chari – Kehoe: Modern Macroeconomics in Practice: How Theory is Shaping Policy, 7-8.o.

kerül - új, független intézmény beiktatásával, a kérdéses döntések implementálásának halasztásával vagy más módon⁴².

Az 1980-as évektől kezdődően, az időbeli inkonzisztencia problematikájának felismerésével párhuzamosan sok ország megváltoztatta a monetáris politikai intézményrendszerét. A reformok megvalósítása során kiemelt fontosságú volt a transzparencia, hitelesség és átláthatóság fokozása, valamint az érthető és tiszta célok, szabályok és módszerek implementálása⁴³. A jegybankok, mint a monetáris politika csúcshintézményei fokozottan függetlenné váltak⁴⁴, illetve az általuk alkalmazott új monetáris politika immáron nem a pénzmennyiség eszközével, hanem a kamatláb segítségével próbálta a termelés és az árszínvonal szintjét szabályozni. A folyamat sebességét jól jelzi, hogy 2002-re már 22 ország, köztünk hazánk lépett át az új monetáris politika előre rögzített szabályrendszerének és inflációs célkövetésének „világába”⁴⁵.

Az inflációs célkövetés uralkodóvá válásával a régi neoklasszikus szintézis hagyományos IS-LM elemzési technikája elavulttá vált⁴⁶, a kialakuló új szintézis újkeynesi alapú monetáris modellje egy módosított IS görbét és Phillips-görbét (utóbbi az előrettekintő várakozásokkal bővítve), egy központi banki veszteségfüggvényt és külső keresleti és kínálati sokkokat tartalmazott. Chari és Kehoe számos elemzést tekint át, melyek nemzetgazdasági adatokat vizsgálva azt találták, hogy a független jegybanki státus és az inflációs célkövetés rendszerének bevezetése alacsonyabb inflációs rátákkal járt és csökkentette az időbeli inkonzisztencia problémáját (miközben a kibocsátásra nem volt hatással), megfelelve Kydland és Prescott hipotézisének⁴⁷.

Kydland és Prescott fejlesztette ki az üzleti ciklusok reáleméletének („*real-business cycle*”, RBC) alapjait is, amely elmélet abból a kérdésvetésből indul ki, hogy ha a racionális várakozások érvényesülése miatt a kormányzati beavatkozások hatástalanok, viszont a piac tökéletesen működik, akkor miként állhat elő, hogy a gazdaság rendre eltér a potenciális kibocsátási szinttől. Az RBC-elmélet válasza szerint nem a monetáris vagy fiskális stimulusok, a keynesianusok keresleti sokkjai alakítják a konjunktúraciklusokat és a gazdaság potenciális kibocsátását, hanem a technológiát, a beruházási aktivitást vagy a munkakínálatot érő külső sokkhatások. A kínálatot érintő sokkhatások az aggregált kínálat változásán keresztül hatnak a tényleges kibocsátásra, azaz az aggregált keresleti függvény változatlan helyzete mellett az egyébként árszínvonalától független (ezért függőleges) aggregált kínálati függvény tolódik el a sokkhatásnak megfelelően⁴⁸. Azaz a reálsokkok ugyan letérítik a gazdaságot az egyensúlyi pályájáról, de a racionálisan cselekvő gazdasági szereplők gyorsan reagálnak az új hatásokra.

A korai, még tisztán újklasszikus RBC-modellekkel a monetáris és fiskális politika nem volt vizsgálható. A monetáris politika azért nem, mert egyfelől a pénzügyi szektor hiányzott az eredeti modellekből (mint látni fogjuk, később beépítésre került), másfelől az iskola elvei szerint alkalmazott tökéletes áralkalmazkodási feltétel okán. A szintézis jegyében a 90-es években az utóbbi feltételt az újkeynesi elveknek megfelelően feloldották, így az RBC-modellek a monetáris politika hatásainak elemzésére is alkalmassá váltak. A fiskális politika vizsgálata azért ütközött akadályokba, mert a korai modellek a Barro-i ricardói alapokon kifejlesztett fiskális politikai elméletet alkalmazták, jelentősen hatástalanítva az aggregált kereslet növekedését célzó állami aktivitást. A későbbi modellverziókban ez a korlátozó feltétel a szintézis és az újkeynesi iskola jegyében kezelésre került.

⁴² Chari – Kehoe: *Modern Macroeconomics in Practice: How Theory is Shaping Policy*, 8-10.o.

⁴³ Chari – Kehoe: *Modern Macroeconomics in Practice: How Theory is Shaping Policy*, 14-15.o.

⁴⁴ Európában talán a leglátványosabb példája a folyamatnak az Európai Központi Bank függetlensége és monetáris politikai keretrendszerének létrehozatala.

⁴⁵ Chari – Kehoe: *Modern Macroeconomics in Practice: How Theory is Shaping Policy*, 17.o.

⁴⁶ Mellár: *Válaszút előtt a makroökönómia?* 596.o.

⁴⁷ Chari – Kehoe: *Modern Macroeconomics in Practice: How Theory is Shaping Policy*, 15-19.o., Figure 2a-2d.

⁴⁸ Samuelson – Nordhaus: *Közgazdaságtan*, 579.o.

Módosításra szorult az RBC-modellek tökéletes versenyre vonatkozó feltételezése is: termék-differenciáláson alapuló monopolisztikus versenyző piacok (munka, egységes késztermék, félkésztermékek piaci és pénzpiac) kerültek a modellek újabb generációiba⁴⁹.

Az új neoklasszikus szintézis

A módosítások eredményeképpen az RBC-modellek dinamikus, sztochasztikus, általános egyensúlyi (DSGE) modellé alakultak. A DSGE modellek az empirikus ellenőrzés és számszerűsítés tekintetében is jelentős változást eredményeztek. A modell alapparamétereit kalibrálás révén mikroökonómiai felmérésekből, nem pedig gazdaságpolitikai függőséggel rendelkező makroökonometriai becslésekből vették, megfelelően ezzel a Lucas-kritika által megfogalmazott igénynek, mely szerint a modellnek a strukturális összefüggéseket kell mutatnia, nem a makroszint rövid távú reakcióit⁵⁰. A modellek alapvető szerepét jelzi, hogy több forrás mint DSGE konszenzus hivatkozik az új neoklasszikus szintézisre⁵¹.

A fentebb bemutatott, fokozatosan az újkeynesi iskola érvrendszerét is beépítő modell körül az ezredforduló éveiben mind szélesebb körű elméleti egyetértés alakult ki, melyet a gyakorlati gazdasági sikerek (fejlett országok alacsony inflációja, tartós konjunktúra, és a történelmi, nem is igazán indokolható szintekre jutó tőkepiaci árfolyamok⁵²) is „tűzeltek”. A DSGE modellekre épülő makroökonómia célja az üzleti konjunktúraciklusok magyarázata, külön fókuszálva a fiskális és monetáris politikákra, valamint az inflációra.

Az új szintézis és az általa létrehozott intézmények alapvető jellemzőit az alábbiakban határozhatjuk meg:

1. A makroökonómiai vizsgálatok alapjául koherens intertemporális, általános egyensúlyi modellek („*models with coherent intertemporal general equilibrium foundations*”) szolgálhatnak, mivel ezek teszik lehetővé a rövid távú ingadozások és a hosszú távú növekedés egységes keretben való elemezhetőségét⁵³.
2. A gazdaságpolitikai elemzések („*quantitative policy analysis*”) alapja ökonometriai vizsgálatokkal validált strukturális modell lehet⁵⁴.
3. A tökéletlen piacokon a keynesi hagyományoknak megfelelően rugalmatlanul reagáló árak és bérek figyelhetők meg.
4. Az újklasszikus iskola által bevezetett racionális várakozások általánosan elfogadásra kerültek minden gazdasági szereplő és döntéshozó tekintetében. A racionális várakozások alkalmazása azonban, szemben az újklasszikus iskola téziseivel, nem jelenti a stabilizációs politika szükségszerű hatástalanságát. Woodford bemutatja, hogy a nem rugalmas („*sticky*”) árakkal és bérekkel felépített DSGE-modellek esetében nem egyszerűen előrejelezhető és nem független egy adott gazdaságpolitikai lépés hatása attól, hogy az adott lépést a gazdaság szereplői várták-e vagy sem, a változtatás tartós marad vagy sem, végül pedig a gazdaságpolitika kinyilvánított szándékától sem⁵⁵.
5. A konjunktúraingadozások elsődleges okai külső reálsokkok („*real disturbances*”), melyek azonban nem pusztán technikai sokkok lehetnek (mint azt a korai RBC-elmélet állította), hanem a gazdasági szereplők preferenciáinak megváltozása vagy a gazdaságpolitika lépései⁵⁶.

⁴⁹ De Vroey – Duarte: In Search of Lost Time: The Neoclassical Synthesis, 21.o.

⁵⁰ Mellár: Válaszút előtt a makroökonómia? 597.o.

⁵¹ De Vroey – Duarte: In Search of Lost Time: The Neoclassical Synthesis – 9.o., 20.o.

⁵² Alan Greenspan akkori FED-elnök 1996-os megállapítása („*irrational exuberance*”), melynek kapcsán Robert Shiller nagy visszhangot kiváltó könyvet publikált hasonló címen 2000-ben. Az évszámokkal azt kívánom alátámasztani, hogy nem utólagos „okoskodás” az árfolyamok minősítése.

⁵³ Woodford: Convergence in Macroeconomics – Elements of the New Synthesis, 3-5.o.

⁵⁴ Woodford: Convergence in Macroeconomics – Elements of the New Synthesis, 6-8.o.

⁵⁵ Woodford: Convergence in Macroeconomics – Elements of the New Synthesis, 8-9.o.

⁵⁶ Woodford: Convergence in Macroeconomics – Elements of the New Synthesis, 9-11.o.

6. A fiskális és adópolitika tekintetében egyrészt a fogyasztási és munkát terhelő adóknak közel állandó szintűnek, a tőkejövedelmet terhelő adóknak minimálisnak kell lennie; másrészt a központi költségvetés jelenérték megközelítésben egyensúlyban marad⁵⁷; harmadrészt az optimális gazdasági eredmények eléréséhez a fiskális politikában törekedni kell az egyes időszakok közti torzítások („*intertemporal distortions*”) minimális szinten tartására. Chari és Kehoe hozzáteszi, hogy az egyes időszakok közti torzításokat nemcsak a tőkejövedelmek adóztatásának változása, hanem a politikai korrupció és a kisajátítás veszélye is okozhat, sőt: ezen torzítások felelősek az országok közti tőkearányos jövedelmezőségben megmutatkozó különbségek jelentős részéért⁵⁸.
7. Végül, mint ahogy fent bemutatásra került, szintén konszenzus bontakozott ki a monetáris politika szerepét illetően: az újklasszikus állítást, mely szerint a monetáris politika a fiskális politikához hasonlóan hatástalan, felváltotta egy szűkebbre szabott funkció az infláció kontroll alatt (értsd: ésszerű határok közt) tartása tekintetében⁵⁹. Ennek eszköze immáron nem pénzmennyiség szabályozása, hanem a kamatláb időről időre történő felülvizsgálata. Chari és Kehoe a „kontroll” alatt praktikusán alacsonyan tartott inflációt és nominális kamatlábat ért⁶⁰. Az infláció kontrollálása egyúttal stabilizálja a kibocsátást is, annak természetes szintjén.

Habár a két iskola fundamentális megalapozottsága továbbra is elkülönült, a szintézis mélységét jól jellemzi Woodford kijelentése, mely szerint a szintézis szerinti megközelítésnek nincs alternatívája a makroökonómiai problémák tekintetében⁶¹. Ebben az értelemben tehát az új szintézis, szemben a korábban tárgyalt neoklasszikus szintézissel, valóban szintetizált és egybeolvasztott két rivális áramlatot, mint ahogy De Vroey és Duarte ezt meg is állapítják⁶².

A XX. század utolsó évtizedeiben a makroökonómia intenzív fejlődésen ment keresztül. Az egymással rivalizáló neokeynesiánus, újkeynesi, monetarista és újklasszikus iskolák elméleti közül fentiekben a legprogresszívebbnek tekinthető újklasszikus iskola, valamint a vele az 1980-as évektől kezdődően szintézisre lépő újkeynesi irányzat legfontosabb tételeit tekintettem át, majd bemutattam az ezredforduló uralkodó makroökonómiájának, az új neoklasszikus szintézisnek a legfontosabb elméleti alapjait és gazdaságpolitikai aspektusait. Az újklasszikus és újkeynesi iskola, illetve szintézisük legfontosabb nézeteit foglalja össze az 1. ábra.

⁵⁷ Chari – Kehoe: *Modern Macroeconomics in Practice: How Theory is Shaping Policy*, 21.o.

⁵⁸ Chari – Kehoe: *Modern Macroeconomics in Practice: How Theory is Shaping Policy*, 23.o.

⁵⁹ Woodford: *Convergence in Macroeconomics – Elements of the New Synthesis*, 11-13.o.

⁶⁰ Chari – Kehoe: *Modern Macroeconomics in Practice: How Theory is Shaping Policy*, 2.o.

⁶¹ „...there are really no longer alternative approaches to the resolution of macroeconomic issues.” Woodford: *Convergence in Macroeconomics – Elements of the New Synthesis*, 13.o.

⁶² De Vroey – Duarte: *In Search of Lost Time: The Neoclassical Synthesis*, 23.o.

	<i>újklasszikus makroökonómia</i>	<i>újkeynesi iskola</i>	<i>új neoklasszikus szintézis</i>
várakozások	racionális várakozások hipotézise	racionális várakozások elfogadása	racionális várakozások elfogadása
ökonometria	lucasi kritika az ökonometriai modellek használhatóságáról	mikroökonómiai megalapozás	gazdaságpolitikai elemzések alapja ökonometriai vizsgálatokkal validált strukturális modell
piacok	hatékony piacok elmélete	tökéletlen piacok, rugalmatlanul reagáló árak és bérek (hiszterézis elmélet, hatékony bérek elmélete, étlapköltségek, stb.)	tökéletlen piacok, rugalmatlanul reagáló árak és bérek
modellek	üzleti ciklusok reálmélete		DSGE-modellek
konjunktúraingadozások okai	technológiai sokkok	külső reálsokkok (technika, preferenciaváltozás, gazdaságpolitika)	külső reálsokkok (technika, preferenciaváltozás, gazdaságpolitika)
konzisztencia kérdése	gazdaságpolitika időbeli inkonzisztenciája	időbeli inkonzisztencia elfogadása	időbeli inkonzisztencia elfogadása
monetáris és fiskális politika lehetőségei	kiszámítható monetáris és fiskális politika hatástalansága	monetáris politika rövid távú hatásossága	szűkre szabott, infláció alacsonyan tartására fókuszáló monetáris politika, tőkejövedelmeket preferáló adópolitika

1.ábra: Az újklasszikus makroökonómia és az újkeynesi iskola összehasonlítása, illetve az új neoklasszikus szintézis két iskola elméleteire épülő alapvető nézetei (saját szerkesztés)

Figure 1: Comparison of new classical macroeconomics and new neoclassical schools and the basics of new neoclassical synthesis based on the theory of these schools

Az elmúlt évtized gazdasági és társadalmi folyamatai kapcsán megkerülhetetlen, hogy a forradalmi progressziót is kritikusan szemléljük. Erre teszek kísérletet dolgozatom második részében.

2. A gazdasági válság, mint az új neoklasszikus szintézis mércéje

Az új neoklasszikus szintézis széles körű elfogadottságát jelzi, hogy az ezredfordulóra közel valamennyi fejlett ország teljeskörűen és pontosan implementálta a modern makroökonómiai elmélet valamennyi ajánlását. Törvényekbe és alapokmányokba emelt jegybanki függetlenség, az inflációs célkövetés rendszerének uralkodóvá válása a monetáris politikan belül, a fogyasztási és munkát terhelő adók preferálása a tőkejövedelmek terhelése helyett, illetve a munkapiacok eset-

leges torzításával kapcsolatos elővigyázatosság – a teljesség igénye nélkül a felsoroltak tekinthetőek a legfontosabb vívmányoknak⁶³.

A folyamat befejezését szinte idő sem maradt megünnepelni, a pénzügyi piacok buborékjelenségeit 2007-2008 fordulójától a gazdaságtörténelem egyik legösszetettebb és legnagyobb horderejű válsága követte, mely intenzíven tárta fel a szintézis és az azt létrehozó iskolák célrendszerének hiányosságait.

Woodford idézi pályatársát, az újkeynesi iskola másik befolyásos tudósát, Gregory Mankiw-t, aki már 2006-ban, tehát a válság kibontakozása előtt jelezte, hogy a makroökönómia az 1970-es évektől túl sokat foglalkozott a koncepcionális megalapozással, és nem helyezte hangsúlyt a konkrét megoldásokra, gyakorlati monetáris és fiskális politikai kérdésekre. Mankiw véleménye szerint a jegybankárok a makroökönómia újításait nem találták hasznosnak elemzéseikhez és a döntési helyzetek megalapozásához⁶⁴. Mellár 2010-es tanulmányában hasonló következtetésekre jut⁶⁵. Joób Márk idézi Paul Krugman, Nobel-díjas közgazdászt, aki szerint az elmúlt évtizedek makroökönómiája haszontalan, sok esetben káros volt⁶⁶. Ezzel szemben Lucas 2009-ben megállapította, hogy a depresszió kérdéseit a közgazdaságtan évtizedekre megoldotta⁶⁷. Az ellentmondást látva felmerül a kérdés, hogy vajon a szintézis és az általa létrehozott intézmények jellemzőiből elméletileg következik-e a gyakorlati kérdések, problémák kezelésének háttérbe szorulása, ekként a válság kezelésével kapcsolatos passzivitás, valamint a tapasztaltak okán egyfajta elzárkózás a megújulás elől.

2.1 Az új neoklasszikus szintézis korlátai a gyakorlati válságkezelésben

A gazdasági és társadalmi hatásait tekintve még nem lezárult világválság⁶⁸ magyarázataival a tudomány, a gazdaságpolitika és a gazdasági világ még adós. Utóbbit a gyakorlati válságkezelés, majd a felmerülő új üzleti lehetőségek kiaknázása jobban foglalkoztatja, mint a múlt teljeskörű megértése. Egyes szektorok (különösen a pénzügyi közvetítőrendszer vagy az intézményi befektetők) „emlékezete rövid”, ami nem a szereplők intellektuális képességeivel, hanem sokkal inkább a gazdasági érdekeik időtávjával függ össze.

A nemzeti gazdaságpolitikák jelentős lépéseket tettek, melyek révén számos ország, így hazánk is úrrá tudott lenni a pénzügyi krízisen. A politika azonban önmagában nem képes hosszú távú gazdasági struktúrákat *eredményesen* megváltoztatni, ha nem támaszkodhat biztos alapokra, melyet a tudományos háttérintézmények, közösségek és az általuk elfogadott elméletek, követendőnek gondolt gyakorlatok jelentenek. A válság óta eltelt idő alapos és a gazdasági rendszer egészét áttekintő és megreformáló iskola kialakítására még nem volt elegendő.

Szűkös erőforrások, gazdaságszabályozást és vállalati gazdálkodást érintő intézményi reformok, a „*moral hazard*” témaköre, társadalmi feszültségek – problémák tömkelege, melyek fontosságára a válság hívta fel (ismételten) a figyelmet, pedig alapvetően érintik a gazdasági szereplőket, a társadalom egészét. A közgazdasági gondolkodás azonban mégsem rendelkezik megvalósítható, jelentős támogatottságú elméletekkel ezen problémák kezelésére. Elmozdulás azért érzékelhető: mint azt tanulmányában Csaba László bemutatja, bár az új neoklasszikus szintézis uralkodó maradt a válság után is a makroökönómián belül, azonban felerősödtek a szintézis fel-tételrendszerén kívül álló megközelítések. Több esetben elismerésre kerültek (többek közt Nobel-emlékdíjjal) olyan nagy hatású, főáramon kívüli tudósok, mint Robert Shiller, George Akerlof, Amartya Sen, Daniel Kahneman vagy Elinor Oström⁶⁹. Bár a kiemelt kutatók által ta-

⁶³ Chari – Kehoe: *Modern Macroeconomics in Practice: How Theory is Shaping Policy*, 1.o.

⁶⁴ Woodford: *Convergence in Macroeconomics – Elements of the New Synthesis*, 15.o., 18.o.

⁶⁵ Mellár: *Válaszút előtt a makroökönómia?* 592.o., 596.o.

⁶⁶ Joób: *A gazdaság és a társadalom közötti viszony etikai alapon történő meghatározásának szükségessége*, 65.o.

⁶⁷ Idézi Csaba: *Áttörés a világ közgazdaságtanában – vagy mégsem?* 1.o.

⁶⁸ A teljesség igénye nélkül: a görög adósságválság időről időre előtérbe kerülése, az európai bankok tőkehelyzete és nem teljesítő hitelállományaik lassú leépülése akadályozza a válság „múltidőbe” kerülését.

⁶⁹ Csaba: *Áttörés a világ közgazdaságtanában – vagy mégsem?* 5-8.o.

nulmányozott és nagyhatású publikációkban elemzett összefüggések⁷⁰ alapvető jelentőségük, azonban a közgazdaságtan, azon belül is a makroökonómia alapvető paradigmáit egyelőre nem tudták lényegében megváltoztatni.

Kérdés, hogy egyáltalán közgazdaságtudományi fordulatra van-e szükség. Gerner Viktória kritikájában amellet érvel (még ha nem is határozottan), hogy az új modellek a jelenlegi paradigma keretein belüli szerves fejlődés részeinek tekinthetők: a kudarcok, így a válság is a tudományt arra ösztönzik, hogy az általános alapok megtartása mellett alapvető módszerei, feltevései közül feladjon bizonyos elemeket⁷¹. Kiss Áron esszéjében hasonlóan látja a kérdést, kiemeli viszont Milton Friedman módszertani állítását, mely szerint a közgazdasági elméletek jelentőségét nem feltevéseik realizitkussága, hanem előrejelzéseik pontossága határozza meg⁷². Amint a tanulmány első részében forrásmunkákra támaszkodva bemutattam, az új neoklasszikus szintézis a válság előrejelzését elmulasztotta. Friedmanni értelemben ez jelenthetné a szintézis jelentéktelenségét?

A következőkben egy rövid, nem teljeskörű áttekintést kívánok adni azon kérdésekről, melyeket Gerner javaslatának megfelelően (részbeni) új alapokra helyezés, az új neoklasszikus szintézis más társadalomtudományi diszciplínák felé történő „megnyitása” révén restrukturálhatónak gondolok. Így a válság hatására megkérdőjelezett paradigmák frissítése megfelelő alapot jelenthet a kibontakozást alátámasztó, támogató makroökonómia, közgazdaságtan, de leginkább össz-társadalomtudomány számára, mely a friedmani előrejelzésre vonatkozó elvárásnak is képes lehet megfelelni (miközben feltevései is „életszerűbbek”).

Racionalitás és információ feldolgozás

A vállalatok gazdálkodása, sőt a diszkrecionális gazdaságpolitika is egyedi emberi, de legfeljebb emberek által alkotott döntéshozó testületek döntéseinek függvénye. Az újklasszikus iskola központi tétele szerint a gazdasági szereplők, végső soron tehát az egyedi emberek viselkedését a racionális várakozások jellemzik: a szereplők minden rendelkezésükre álló információt beépítenek a döntéshozatalaikba. A modell tetszetős és ésszerű, de vajon valóban racionálisan viselkednek a gazdasági szereplők? Daniel Kahneman és Amos Tversky kutatásaiból tudjuk, hogy korántsem. A kutatók 1974-es tanulmányukban részletesen bemutatják azon torzításokat, amelyeket a döntéshozók bizonytalan környezetben elkövetnek, miután a döntési helyzetekben az egyes lehetséges kimenetek valószínűségének komplex becslése helyett néhány, sokszor hasznosnak bizonyuló, de számos esetben szisztematikus hibát eredményező (reprezentativitási, elérhetőségi vagy kiigazítási) heurisztikára támaszkodnak⁷³. A szerzőpáros az emberek kognitív korlátoltságának bizonyításán túllépve 1984-es, korszakos jelentőségű írásában a kockázatos környezetben történő döntéshozatalt vizsgálva bemutatta, hogy döntéseinket kognitív és pszichofizikai hatásra, szigorú racionalitással nem magyarázható módon, nyereségek esetében kockázatkerülés („*loss aversion*”), veszteségek esetében kockázatvállalás jellemzi⁷⁴. A veszteségkerülés elve, kiegészülve a viszonyítási pont relativitásával és a csökkenő érzékenység elvével, alkotja a szerzőpáros ún. kilátáselméletét, amely egyfelől ugyan a racionalitás kudarcának a magyarázata, másfelől viszont egy alkalmas elmélet a makroökonómia tökéletesen racionálisan cselekvő egyénre vonatkozó alapfeltevésének árnyalására. Mint ahogy Kahneman megjegyzi, bizonyos helyzetekben a racionalitás és a kilátáselmélet közti különbség lényegessé válik: az emberek vi-

⁷⁰ A teljesség igénye nélkül: döntéshozatal során tanúsított emberi viselkedési sajátosságok, „gyors és lassú gondolkodás”, érzelmi heurisztikák (Kahneman); jóléti gazdaságtan, értékrend és etika „visszaépítése” a közgazdaságtani diszciplínába (Sen), közösségi területek és tulajdon elemzése (Oström), pénzügyi hatékonyság, a „tőzsdemámor” jelenség (Shiller), tökéletlen és töredezett információk alapján történő döntések (Akerlof és Shiller).

⁷¹ Gerner: Radikális vélemény, 83-84.o.

⁷² Kiss: Élet és (közgazdaságtan)tudomány, 23.o.

⁷³ Tversky-Kahneman: Ítéletalkotás bizonytalanság mellett – heurisztikák és torzítások, 532-549.o.

⁷⁴ Tversky-Kahneman: Választások, értékek és keretek, 555-78.o.

selkedését a nyereségekkel és veszteségekkel kapcsolatos közvetlen érdemi hatás határozza meg, nem pedig a hasznosság és a vagyon változásával kapcsolatos hosszú távú kilátások⁷⁵.

A racionalitás kérdéséhez mérhető súlyosságú az egyének korlátozott információ beszerzési és feldolgozási képessége. Mellár tanulmányában bemutatja Hayek azon felfogását, mely szerint a piaci működés mind bonyolultabb információs rendszerét senki sem képes teljesen megismerni, miközben a racionális várakozások elmélete éppen azt állítja, hogy minden piaci szereplő képes a magáénál magasabb szintről származó valamennyi információt megszerezni, feldolgozni és az információ alapján döntést hozni⁷⁶. Az ezredforduló óta felgyorsult infokommunikációs fejlődés tapasztalatainak felhasználásával annyival egészítem ki Hayek és Mellár gondolatait, hogy az információ beszerzésénél immár komolyabb, jelen tudásunkkal megoldhatatlannak tűnő problémát jelent az információ szűrése és feldolgozása. Amíg pedig ezzel a döntéshozó nem tud megbirkózni, addig egyfelől döntései során rendre alkalmazni fogja a bemutatott heurisztikákat, miközben időről időre a racionalitás matematizálható világából átlép a kilátáselmélet „asztrosikjára”, másfelől mint az Akerlof „tragacspiaci” modellje bemutatja, megfelelő intézményi támogatás nélkül az információ elégtelen feldolgozásából (is) fakadó információs aszimmetria a piac „mélységét”, azaz a megkötött tranzakciók volumenét csökkenti⁷⁷. A probléma másik vetülete az indoklatlanul és szabályozatlanul „felpörgetett” piacok, melyre példát szolgáltatnak a pénzügyi termékek piaci. Stiglitz tőkepiaci deregulációt ellenző kritikája szerint ezek a piacok az egyszerű termékek piacához képest másképpen működnek és az információs aszimmetria okán több szabályozást igényelnek⁷⁸. Hozzátehetjük, hogy az intézményekhez és a szabályzóhoz hasonlóan működik a piaci bizalom (*confidence*), melyet a makroökómia az intézményi közgazdaságtan képviselői szerint igencsak elhanyagolt, miközben hétköznapi tapasztalataink a bizalom fontosságát támasztják alá⁷⁹.

Ökonometriai modellek és általánosan a matematika szerepe a közgazdaságban

A lucasi kritika alapján az új neoklasszikus szintézis makroökómiajában gazdaságpolitikai elemzés csak ökonometriai vizsgálatokkal validált strukturális modell segítségével történhet. De vajon a Lucas-kritika által előírt állandó paraméterértékek minden körülmények közt állandóak tudnak maradni vagy a külső körülmények sokszere változásával maguk is megváltoznak? Vagy ez a sokszere változás már a paraméterek meghatározásakor az egyes függvényekbe beépítésre került? Mellár és Woodford egyaránt bemutatja, hogy a DSGE-modellek készítői ezt a problémát úgy oldják meg, hogy utólagos módosításokat, pótlólagos feltételeket adnak a modellekhez. Ezzel viszont sérülhet a gazdaságpolitikai akcióktól való függetlenség (ismét a Lucas-kritikához érünk) vagy a mikroadatokkal való konzisztencia, miközben maga a modell kezelhetetlenül bonyolulttá, áttekinthetetlené válik⁸⁰.

Az ökonometriai modellezés eszköztára *nem tud elégséges lenni* egy olyan viszonyrendszerben, ahol a döntéshozókat pszichofizikai értékelméletek, erkölcsi-morális kérdések befolyásolják, miközben a működési környezet a valóság egy leképeződését jelentő jogi rendszer, amelyben egyes szereplők korlátozott felelősségbe menekülnek, az államok pedig a saját vezetői által sem értett mércék és értékek mentén hol beállnak „*last resort-ként*” és a közvagyonból teljesítenek az összedőlt cégek helyett, hol a piac más szereplőire hárítják a költségeket (betétbiztosítások), hol pedig egyszerűen csak hagyják a kártyavárákat összeomlani. Ebben a környezetben a racionális szereplők szigorú és folyamatos optimalizálása csak a „békeidők” világában tud életszerűhöz közelítő hipotézis maradni, sokkok és válságok esetében mindaddig nem, amíg a

⁷⁵ Kahneman: Gyors és lassú gondolkodás, 320-332.o.

⁷⁶ Mellár: Válaszút előtt a makroökómia? 602-603.o.

⁷⁷ Akerlof tragacspiaca a „market for lemons” fordítása. A modell részletes bemutatása és elméleti elemzése tekintetében bővebben Sudgen: Hihető világok: A közgazdaságtani elméleti modellek helyzetéről 47-55.o.

⁷⁸ Kiss: Élet és (közgazdaság)tudomány, 39.o.

⁷⁹ Kiss: Élet és (közgazdaság)tudomány, 34.o.

⁸⁰ Woodford: Convergence in Macroeconomics – Elements of the New Synthesis, 5-6.o. és Mellár: Válaszút előtt a makroökómia? 604.o.

társadalomtudományi diszciplínák ajánlásainak megfelelően nem sikerül a felelősségi normák és az információs szimmetria helyreállítása. Ekkor ugyanis a fent felsorolt, ökonometria elemzést korlátozó jelenségek gyakorisága, gazdasági hatása korlátossá válik.

Az egyensúlyi alkalmazkodás korlátai

Az újklasszikusok szerint minden esetben, a neo- és újkeynesi iskolák szerint hosszú távon megvalósuló általános egyensúlyi alkalmazkodás, mint ahogy fentebb bemutattam, az új neoklasszikus szintézis egyik alapjellemezője. Tapasztalati úton azonban cáfolható, hogy ez a mechanizmus minden esetben megvalósulna. Shiller könyvében több olyan hosszú távú ciklust azonosít az amerikai részvénypiacon, amelyekben az árfolyam/nyereség hányadosok semmilyen mögöttes információval alá nem támasztható módon emelkedtek, buborékjelenséget okozva. Ezen időszakok közül is kiemelkedik az 1920-1929 közötti és az 1980-ban kezdődött, és a könyv kiadásáig folyamatosan kitartó árfolyamemelkedés. Mindkettőt drámai, évekig elhúzódó gazdasági-társadalmi válság követett⁸¹. Mellár is több példát sorol fel a nem egyensúlyi piaci alkalmazkodásra, miközben megállapítja, hogy a pénzügyi piacokon kialakuló buborékjelenségek nem egyensúlyi piaci alkalmazkodásnak tekinthetők, hiszen pont a pénzügyi piacokon nem áll fenn az ármerészség jelensége, az árak szinte tökéletesen rugalmasak, a gazdasági szereplők nagyon közel állnak a racionális, optimalizáló „eszményképhez”, a tapasztalatok szerint azonban mégsem képesek a piacok rövid távon egyensúlyt teremteni⁸². Az empirikus tapasztalatok alapján nincs tehát ok, amiért a pénzügyi piacokat az árak „ragadóssága” és az egyensúlyi alkalmazkodás miatt elkülönítetten érdemes kezelni – hacsak az nem, hogy a pénzügyi piacok mérete, a tőkeáttétel egészen extrém mértékei a nem egyensúlyi alkalmazkodás szélsőséges eseteiben drámai hatást képesek gyakorolni a gazdaság és a társadalom egészére.

A rugalmas árak és racionális szereplők tömege átvezet a piac hatékonyságának kérdéséhez, az „automatikus önszabályozó rendszerként”⁸³ való működéshez, amely az újklasszikus iskola egyik alapvetése a tőkepiacokkal kapcsolatban. A kutatásaimból nem derült ki, hogy erről mi az újkeynesi iskola álláspontja⁸⁴, de a pénzügyi világválság, az ahhoz vezető eseménysorozat legalábbis megkérdőjelezi az amerikai tőkepiacok közel tökéletes hatékonyságát hangoztató álláspontot.

A piacelvűség, a szabályozottság, a társadalmi szolidaritás, a morál és a korlátozott felelősség viszonya

A piaci hatékonyság nemcsak a pénzügyi piacok tekintetében sérül: a globalizált világ óriás konszernjei olyan erőfölénybe kerültek a versenytársakkal, a fogyasztókkal, sőt az államokkal szemben, amely jelentősen eltávolította a hatékony piaci működés alapjául szolgáló klasszikus közgazdaság tökéletes versenytől a mai gazdaság legtöbb iparágát. Bár a globális vállalatok piaci pozíciójának védelmezése során az ideológiai alapot a smith-i világtól merítik, ám mint ahogy David C. Korten bemutatja, valójában a nemzetek gazdagsága című mű ideológiájától semmi sincs távolabb, mint a monopolhatalom és a kevés nagy méretű szereplő által meghatározott oligopol piacszerkezet. Adam Smith eszményképe a kizárólag kis vevőkből és eladókból álló piac, ahol az egyes gazdasági szereplők döntéseit a *valódi érdek*, tehát a létfenntartás határozza meg⁸⁵.

⁸¹ Shiller: Tőzsdemámor, 25.o., 1.2 ábra az árfolyam-nyereség hányadosokról. A könyv kiadása után még az árfolyamemelkedés kitartott 2007-ig, egy időközi nagyobb korrekcióval („dotcom-lufi kidurranás” 2000-2002 közt, amely elsősorban egy részpiacot, a NASDAQ-ot érintette).

⁸² Mellár: Válaszút előtt a makroökonómia? 600.o.

⁸³ Mellár: Válaszút előtt a makroökonómia? 601.o.

⁸⁴ Keynes véleményét ismerjük: Az Általános Elmélet 12. fejezete ezzel foglalkozik, különösen 171-184.o. közt. Kevésbé hatékony, inkább „törékeny” értékpapírpiacon ír le Keynes, alacsony fundamentális informáltsági szinttel (175.o.), túlzó jelentőségű napi áringadozásokkal (176.o.), hirtelen és szilárd alap nélküli véleményingadozásokkal (176.o.), indokolatlan likviditási preferenciával (177-179.o.).

⁸⁵ Korten: Tőkés társaságok világoralma, 85-93.o.

Robert Wade a válság okairól szóló írásában Stiglitz már említett kritikájához hasonlóan a szabályozottság hiányát nevezte meg a válság kialakulásának legfontosabb okának: az adósság, az eszközárborók és az értékpapírosítás ilyen hatásmechanizmusú „bombáját” a laza, sokszor hiányzó szabályozás tette lehetővé⁸⁶. A szabályozottság hiánya nem a piaci alapú versenynek, hanem az oligopolisztikus pozíciók kihasználásának kedvez.

Joób a közgazdasági mainstream egy másik alapvető hiányosságára is felhívja a figyelmet: az ezredforduló közgazdaságtanából hiányzik az etikai normáknak való megfelelés, miközben a gazdaság és társadalom viszonya nem etikai alapon kerül meghatározásra⁸⁷. Bár a szerző végkövetkeztetését, mely szerint globális jogrend, így törvényhozó, végrehajtó és igazságszolgáltató hatalom létrehozásával kellene etikára épülő jogi szabályozást kialakítani⁸⁸, még hosszú távon is illuzórikusnak gondolom, azonban egyes jelenségek, problémák aláhúzásával egyetértek.

Nem lehetséges egyszerre a közjavak pusztulását, az emberiség ökológiai lábnyomának hihetetlen mértékű növekedését, a javak elosztásának és újraelosztásának folyamatos dilemmáit ugyanabban a gazdasági-társadalmi rendszerben elfogadni, ahol gazdasági vállalkozások tulajdonosait a korlátolt felelősség védi, miközben súlyos természeti vagy gazdasági károk esetén a felelősen gazdálkodók és általában a köz viseli a korlátolt felelősség feletti károkat. Ugyan Korten javaslatát, mely szerint a vállalkozások társadalom által adott jogosítványait, így a korlátolt felelősség intézményét is felül kellene vizsgálni⁸⁹, szintén megvalósíthatatlannak tartom, hiszen a piacgazdaság egyik alappilléret feszegeti, azonban alapvető és közös meglátása Joóbnak és Kortennek, hogy a gazdaság szereplőinek egyedi érdekei szükségszerűen alárendeltek (nek kellene lennie) a társadalom és a közjó tekintetében. Különösen éles ez a kérdés egy válság időszakában, amikor tömegek életfeltételei váltak bizonytalanná, többek közt az öncélú gazdasági érdekérvényesítés és az egyenlőtlen informáltság és tudásszint eredményeképpen. Erre példát szolgáltatnak a intézményi befektetők és pénzügyi szolgáltatók által létrehozott befektetési és hiteltermékek nyugdíjalapok, köztulajdonban álló alapok vagy lakosság általi igénybevétele, majd a veszteségek egyenlőtlen, de aktuális jogrendnek és felelősségi rendszernek megfelelő megosztása a közösség kárára. A jelenség önmagában is komoly morális kérdéseket vet fel, de ha megvizsgáljuk a befektetési bankok belső működési mechanizmusát (mint ahogy azt a humánpolitikai ösztönzők és vállalati kultúra tekintetében Karen Ho megteszi⁹⁰), azt tapasztaljuk, hogy a komplett rendszer („originate and distribute”⁹¹) épült fel a „moral hazard” meglovagolására, az információs aszimmetria és az aluszabályozottság rosszhiszemű kihasználására.

A fenti, szinte csak címszavakban felsorolt aspektusoknak megfelelő, jelenleginél jóval komolyabb, jogi és etikai alapú verseny- és pénzügyi intézményi szabályozás véleményem szerint a regnáló szintézist egy új szemponttal gazdagíthatja. Módszertani kérdést vet fel, hogy a szolidaritás és a morál kérdésköre hogyan építhető be egy erőteljesen matematizált modellbe.

Adópolitikai ajánlások

A válság kezelése tarthatatlanná tette a szintézis adópolitikára vonatkozó ajánlásainak egy részét. Egyrészt a gyengébb költségvetési helyzetben lévő nemzetgazdaságok (így például hazánk) nem teheték meg, hogy a fogyasztási jellegű adókat a szintézis által javasolt módon állandó szinten tartják. Ennél azonban jóval jelentősebb kérdés - összefüggésben a fentebb tárgyalt etikai megfelelés hiányával - hogy a tőkejövedelmek adóztatásának alacsony szinten tartása ellentmond a válság sújtotta társadalmi rendszerek teherviselő képességének korlátaiból fakadó szükségszerűségnek, de még inkább a tartós jövedelmi- és vagyoni különbségek mérséklését célzó

⁸⁶ Wade: Pénzügyi rezsimváltás, 43-45.o.

⁸⁷ Joób: A gazdaság és a társadalom közötti viszony etikai alapon történő meghatározásának szükségessége, 65.o.

⁸⁸ Joób: A gazdaság és a társadalom közötti viszony etikai alapon történő meghatározásának szükségessége, 79-80.o.

⁸⁹ Korten: Tőkés társaságok világalma, többek közt 76-85.o.

⁹⁰ Karen Ho: A befektetési bankárok fegyverezése, a gazdaság fegyverezése, 96-121.o. A tanulmány bemutatja, hogy a vezető amerikai befektetési bankok junior és senior stábjá extrém rövid távú teljesítmény mérési és ösztönzési rendszerben dolgozik, drámaian szembenállva ügyfelek hosszú távú érdekeivel.

⁹¹ Wade: Pénzügyi rezsimváltás, 43.o.

törekvéseknek. Utóbbi szempont olyannyira háttérbe szorul, hogy miközben Thomas Piketty bemutatja, hogy az Amerikai Egyesült Államokban és Nagy-Britanniában az 1970-es évektől napjainkig tartósan növekednek a jövedelmi és vagyoni egyenlőtlenségek⁹², addig Kaboub, Todorovka és Fernandez, illetve Murray E.G. Smith szerint egyenesen az egyenlőtlenségek tekinthetőek a jelzálogpiaci válság kialakulásához vezető legfontosabb oknak⁹³.

Nehéz feladat szektor- és versenysemleges módon, a gazdasági szereplőket nem túlterhelve adórendszert ki- vagy átalakítani, még nehezebb annak betartását felügyelni. Az adórendszer azonban fiskális szerepén túlmenően értékválasztást tükröz: a társadalom valós és hosszú távú szükségleteiből kell az adópolitikát (is) meghatározni, nem a globális gazdaság meghatározó szereplőinek érdekeiből levezetve. A számos komoly adópolitikai ajánlás közül kiemelhető Piketty progresszív jövedelemadóztatást és tőkeadóztatást illető, széles körben publikált és unikális mélységű empirikus kutatási bázisra alapozott javaslata⁹⁴.

A monetáris politika és a jegybanki függetlenség

Az újklasszikus iskola és ennek nyomán az új neoklasszikus szintézis által szűkre szabott cél- és eszközrendszer révén a megújított monetáris politika jól beleilleszkedett a piac „mindenhatóságát” hirdető új neoklasszikus szintézisbe, de a válság a szintézis ezen alapelvét sem hagyta érintetlenül. Hazánkban is meg tapasztalhattuk, hogy amennyiben a devizahitelek felvétele elterjedt vagy a központi árszabályozás széleskörű, avagy a jegybanki eszköztárban szereplő kamatok nullához közeli, akkor a kamatlábeszköz önmagában nem elégséges⁹⁵. Külön említést kell tenni azon országokról, melyek devizái külső támadás vagy egyszerűen csak a nemzetgazdaság jellemzőinek drámai és gyors romlása miatt leértékelődési nyomás alá kerülnek. Ezekben az esetekben a központi bankok aktív pénzügyi politikával megpróbálják optimalizálni az adott gazdaság helyzetét. Döntéseik háttérében a már korábban említett jegybanki veszteségfüggvény áll⁹⁶. De nem csak a fejlődő, valutaválsággal küzdő országok monetáris politikájának kellett eszköztárat bővítenie. A vezető gazdaságok jegybankjai által gyakorolt szélsőségesen laza monetáris politika („*quantitative easing*”) és a negatív kamatszintek kérdésének megvitatása túlmutat jelen dolgozat keretein, de az új neoklasszikus szintézis általam feldolgozott forrásai nem tartalmaztak erre vonatkozó megalapozó tételeket⁹⁷.

A válság hatására a jegybanki függetlenség tekintetében referenciapontként szolgáló Európai Központi Bank is túllépett a kamatlábeszközre szorító monetáris politikán. Az EKB Kormányzótanácsa 2014/45. számú döntésével egy értékpapírvásárlási programot indított (mely többszöri módosítással a mai napig működik), melynek tárgya döntően eszközfedezettel rendelkező lakossági és vállalati kötvények másodpiaci megvásárlása. A program kapcsán mindösszesen arra kívánom a figyelmet felhívni, hogy tapasztalhatóan a kamatlábeszköz alkalmazása önmagában nem elégséges az inflációs célkövetés sikerességéhez, másfelől (és erre a kormányzótanácsi döntés indoklása is utal) nem pusztán az euró infláció 2%-os célértékének elérése indokolta a program életre hívását, hanem a pénzügyi közvetítőrendszer sérülékenysége, illetve stimulálása⁹⁸.

⁹² Az erről szóló szemléletes diagramok megtalálhatóak: Piketty: A tőke a 21. században, 35. o. és 37. o.

⁹³ Kaboub – Todorova – Fernandez: Pénzügyi instabilitás és egyenlőtlenség, 35.o. vagy Smith: A világgazdasági válság okai és következményei, 86.o. (a megtermelt többletértékről), 92-93. o. (a profitráták változásáról).

⁹⁴ Piketty: A tőke a 21. században, 516-565.o.

⁹⁵ Mellár: Válaszút előtt a makroökonómia? 605.o.

⁹⁶ Szűcs: A pénzügyi válságok elméleteinek áttekintése, 100-101.o.

⁹⁷ Mellár: Válaszút előtt a makroökonómia? 592.o., 596.o.

⁹⁸ A program részletes szabályozása megtalálható a EKB Kormányzótanácsának határozatában: Decision of the European Central Bank of 19 November 2014 on the implementation of the asset-backed securities purchase programme (ECB/2014/45).

2.2 Egy új szintézis lehetősége: a társadalomtudományi diszciplinák integritása

A válság hatásai felerősítették azokat a „hangokat”, melyek az előző alfejezetben áttekintett korlátokon túllépve, de a módszertani kereteken és modelleken lényegesen nem változtatva egy teljesebb szintézis iránti igényt fogalmaznak meg, melynek segítségével a racionalitás és optimalizáció csapdájába került makroökonómia friss impulzusokat kaphat a közgazdaságtan, elsősorban az etika és a pszichológia irányából.

Minden modell a valóság egyfajta egyszerűsítése, a szintézis folyamatosan optimalizáló, racionális várakozásokkal rendelkező gazdasági szereplői is a valóság leképeződésének tekinthetők. A probléma nem a modellek egyszerűsítésével, hanem a modellvilágban érvényes összefüggések adaptálásával van. A modellben megfigyelt összefüggések érvényessége, gazdaságban való alkalmazhatóságának kívánatossága nem jelenthet felmentést olyan szempontrendszerek, kontrollok alkalmazása alól, melyek definíciószerűen kérdőjeleznék meg a szintézis világképét. A szélsőséges piacorientáltság egy olyan erőszakos kreálmánya a szintézisnek, amelyre a világ lakosságának többsége idegenkedve néz. Ez lehetetlenné teszi a társadalom részéről történő legitimitációt, ami súlyos feszültséget indukál a gazdasági rendszer etikai megalapozottságát illetően.

Eközben a társadalomtudományok fejlődésével a modellek feltételezései is mind erőteljesebb egyszerűsítést jelentenek. A racionális várakozások hipotézise évtizedekkel ezelőtt progresszív elmélet volt, amely nagyon sok elemzési eszköz alkalmazását lehetővé tette. Napjainkban a kilátásmélet és a kognitív korlátokat is kezelő döntésméleti megközelítés jelentős módszertani apparátussal rendelkezik, melynek makroökonómiába történő beépítése szükségszerű.

A globalizáció, a versenykorlátozó magatartások tömegessé válása, a korlátolt felelősséggel való „üzletszerű” visszaélés, a pénzügyi piacok extrém nagysága, volatilitása és szakértők számára sem teljeskörűen ismert hatásmechanizmusai a jogtudomány számára is olyan kihívásokat jelentenek, melyeknek egyfelől meg kell felelni, másrészt az eredményeknek az eddigieknél jóval dominánsabban kell megjelennie már a gazdasági rendszer tudományos megalapozásában is. Azonban a diszciplinák kölcsönösen egymásra utaltak: a jogtudomány is a morálból kell kiinduljon, amikor a gazdaság szereplői számára a társadalom többsége által elfogadott és ésszerűen korlátozott legitimitációt biztosít.

3. Összefoglalás

Dolgozatomban áttekintettem az ezredfordulót megelőző évtizedeket meghatározó makroökonómiai gondolkodás irányzatának, az újklasszikus iskolának és a ráépülő új neoklasszikus szintézisnek az elmélettörténetét.

Az elmúlt évtized tapasztalatai alapján az elméletek egy részének korlátok nélküli gazdaságpolitikai alkalmazhatósága megkérdőjeleződött. Az új neoklasszikus szintézist a válság nem roppantotta össze, „válságállónak” bizonyult, azonban egy alapos restrukturálásra szorul. A dolgozat áttekintette azon korlátokat, melyek ésszerű kezelése révén egy új, tágabb alapokra helyezett makroökonómia az előrejelzésekben is sikerebb lehet.

<i>az új neoklasszikus szintézis feltevéseinek korlátai</i>	<i>... azok feloldásával foglalkozó nézetek, modellek</i>
racionális várakozások	Kahneman-Tversky kilátásmélete
Lucas-féle szigetmodell (súrlódásos információs korlátoltság)	Akerloaf „tragacspiaca” Stiglitz szabályozási kritikája
ökonometriai modellezés, DSGE-modellek	mikroadatokkal való konzisztencia és a modellek bonyolultságának egyensúlyba hozása
hosszú távú egyensúlyi alkalmazkodás, rövid távú ár- és bérrugalmatlanság, hatékony pénzügyi piacok	tartós egyensúlytalanság, Shiller „tőzsdemámora”
piacelvűség, korlátolt felelősségre épülő vállalkozásszervezés és üzletfejlesztés	megfelelő szintű szabályozottság, etika és morál elsőbbsége, társadalmi szolidaritás
tőkejövedelmeket preferáló adópolitika	tartós vagyoni és jövedelmi egyenlőtlenségek kiegyenlítése (Piketty), az adópolitika mint értékválasztás a társadalom hosszú távú szükségletei mentén
inflációra fókuszáló monetáris politika	„quantitative easing”, pénzügyi közvetítőrendszer védelme és fejlesztése

2.ábra: Az új neoklasszikus szintézis korlátainak feloldása
Figure 2: Resolve the railings of new neoclassical synthesis

Forrás: saját szerkesztés

A társadalomtudományok eredményeinek makroökonómiába való beépítésével olyan szélesebb, a közgazdasági iskolákon túllépő szintézisre adódik lehetőség, melynek révén a közjót eredményesebben és a társadalom által elfogadottabban szolgáló gazdasági rendszer jöhet létre.

Felhasznált irodalom

- BODNÁR K. (2002): Phillips-görbe-modellek az újklasszikus és az újkeynesi elméletekben. *Competitio*, I. évf. 1. szám, (szeptember), pp. 55-72.
- CHARI, V.V. – KEHOE, P. J. (2006): *Modern Macroeconomics in Practice: How Theory is Shaping Policy*. NBER Working Paper Series (No. 12476), National Bureau of Economic Research, 1050 Massachusetts Avenue Cambridge, MA 02138. (August).
- CSABA L. (2015): Áttörés a világ közgazdaságtanában – vagy mégsem? *Köz-Gazdaság*, 3, pp. 1-16.
- DECISION OF THE EUROPEAN CENTRAL BANK of 19 November 2014 on the implementation of the asset-backed securities purchase programme (ECB/2014/45), https://www.ecb.europa.eu/ecb/legal/pdf/en_ecb_2014_45_f_sign.pdf
- DE VROEY, M. – DUARTE, P. G. (2012): In Search of Lost Time: The Neoclassic Synthesis, *The BE Journal of Macroeconomics*, November.
- DIMAND, R.W. (2014): James Tobin and Modern Monetary Theory, Center for the History of Political Economy at Duke University, CHOPE Working Paper No. 2014-05, February.
- GERNER V. (2010): Radikális vélemény. *Fordulat*, 2, (9). pp. 80-85.
- HO, K. (2012): A befektetési bankárok fegyelmezése, a gazdaság fegyelmezése. *Fordulat*, 1, (17.), 96-123.o.
- JOÓB M. (2010): A gazdaság és a társadalom közötti viszony etikai alapon történő meghatározásának szükségessége. *Gazdaság & Társadalom*, 1, pp. 64-81.

- KABOUB, F. – TODOROVA, Z. – FERNANDEZ, L. (2012): Pénzügyi instabilitás és egyenlőtlenség. *Fordulat*, 1, (17). pp. 28-52.
- KAHNEMAN, D. (2013): Gyors és lassú gondolkodás. HVG Kiadó, Budapest.
- KEYNES, J. M. (1965): A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- KISS Á. (2010): Élet és (közgazdaság) tudomány. *Fordulat*, 2, (9), pp. 20-45.
- KORTEN, D. C. (1996): Tökés gazdaságok világuuralma. Magyar Kapu Alapítvány EKF Hálózat, Budapest.
- KRUSPER B. (2010): Gondolatok az elefántcsonttoronyból. *Fordulat*, 2, (9), pp. 6-17.
- LUCAS, R. E., JR. (1976): Econometric Policy Evaluation: A Critique. *Journal of Monetary Economics, Supplementary Series*, 1:2. pp. 19-46.
- LUCAS, R. E. JR. – RAPPING, L.A. (1969): Real Wages, Employment, and Inflation. *The Journal of Political Economy*, Vol. 77, pp. 721-754.
- LUCAS, R. E., JR. (1972): Expectations and the Neutrality of Money. *Journal of Economic Theory*, Vol. 4, pp. 103-124.
- MELLÁR T. (2010): Válaszút előtt a makroökonomia? *Közgazdasági Szemle*, LVII. évf.(július-augusztus). pp. 591-611.
- PIKETTY, T. (2015): A tőke a 21. században, Kossuth Kiadó.
- SAMUELSON, P. A. – NORDHAUS, W. D. (2012): Közgazdaságtan. Akadémiai Kiadó. (a 19. angol nyelvű kiadás fordítása).
- SARGENT, T.J. – WALLACE, N. (1975): „Rational” Expectations, the Optimal Monetary Instrument, and the Optimal Money Supply Rule, *The Journal of Political Economy*, Vol. 83, No. 2., pp. 241-254.
- SHILLER, R.J. (2002): Tőzsdemámor. Alinea Kiadó.
- SMITH, MURRAY E. G.(2010): A világgazdasági válság okai és következményei. *Fordulat*, 4, (11). pp. 83-98.
- SUDGEN, R. (2010): Hihető világok: A közgazdaságtani elméleti modellek helyzetéről. *Fordulat*, 2, (9.), pp. 46-79.
- SZŰCS F. (2005): A pénzügyi válságok elméleteinek áttekintése. *Competitio*, 4. évf. 2. pp. 89-105.
- TOBIN, J. (1969): A General Equilibrium Approach To Monetary Theory. *Journal of Money, Credit and Banking*, Vol 1. No. 1, February. pp. 15-29.
- TVERSKY, A. – KAHNEMAN, D. (2013): Ítéletalkotás bizonytalanság mellett – heurisztikák és torzítások. Megjelent Daniel Kahneman: Gyors és lassú gondolkodás (HVG Kiadó, Budapest) c. könyvének függelékében (pp. 531-554.) magyar fordításban.
- TVERSKY, A. – KAHNEMAN, D. (2013): Választások, értékek és keretek. Megjelent Daniel Kahneman: Gyors és lassú gondolkodás (HVG Kiadó, Budapest) c. könyvének függelékében (pp. 555-578.) magyar fordításban.
- WADE, R. (2008): Pénzügyi rezsimváltás. *Fordulat*, 2008-2009/4, 4. szám, pp. 36-53.
- WOODFORD, M. (2008): Convergence in Macroeconomics – Elements of the New Synthesis. Prepared for the session „Convergence in Macroeconomics?” at the annual meeting of the American Economics Association. New Orleans, January 4, Downloaded: http://www.columbia.edu/~mw2230/Convergence_AEJ.pdf

TÉNY-KÉP

Kandrács Csaba

Az Európai Unió pénzügyi felügyeleti hatóságának jövőképe

A pénzügyi felügyeleti hatóságok Európai Unión belüli együttműködési rendszere az elmúlt évtizedekben látványosan fejlődött, jelenleg a Pénzügyi Felügyelet Európai Rendszerében (ESFS) és a bankunióban valósul meg. Az ESFS működésének fontos szereplői az európai pénzügyi felügyeleti hatóságok, a hitelintézetekért felelős EBA, a biztosítókért felelős EIOPA, valamint a tőkepiacért felelős ESMA. Az európai pénzügyi felügyeleti hatóságok együttműködésének jelenlegi rendszere 2011-ben alakult ki és annak jogszabályi keretei azóta lényegesen nem változtak. Az Európai Bizottság azonban ez év tavaszán egy nyilvános konzultáció keretében kezdeményezte az EU pénzügyi felügyeleti hatóságaira vonatkozó keretek újragondolását. Jelen cikk célja, hogy összefoglalja az aktuális keretek kialakulásának előzményeit, a Bizottság javaslatait, valamint kritikus szemléletben elemezze a javaslat azon részeit, amelyek a hazai pénzügyi felügyelés helyzetére is jelentős hatással lehetnek.

Kulcsszavak: Pénzügyi felügyelet, Pénzügyi Felügyelet Európai Rendszere, Európai Bankhatóság, Európai Biztosítás- és Foglalkoztatásnyugdíj Hatóság.

Jel-kód: E31, E62

1. Előzmények

A pénzügyi felügyeleti hatóságok közötti együttműködés szükségességét már ötven évvel ezelőtt felismerték, de az akkori kor szabályozási és intézményrendszere, valamint technikai és infrastruktúrális szintje nem tette lehetővé azt, hogy jelentős előrelépés következzen be ezen a téren. Számos olyan fontos esemény történt azóta (Herstatt bankház bukása, BCCI csalássorozata, Lehmann Brothers csődje, Northern Rock államosítása, majd értékesítése), amelyek még egyértelműbbé tették az együttműködés szükségességét.

A pénzügyi felügyeleti hatóságok közötti együttműködés és felelősség megosztás részleteinek kidolgozása Európából nézve jelenleg alapvetően két szinten folyik. A globális, valamennyi országra kiterjedő, elsősorban az együttműködést elvi szinten rögzítő eljárások kidolgozásában a Bázeli Bankfelügyeleti Bizottság tölt be vezető szerepet, míg az Európai Unió az irányelvek, rendeletek és ajánlások rendszerén belül határozza meg az együttműködés részletes szabályait az európai közösség tagjai számára.

A Bázeli Bizottság azért szentel kiemelt figyelmet a témának, mert konkrét példák mutatják, hogy a globalizáció és a több szektorban való egyidejű jelenlét lehetőséget ad a pénzügyi csoportok számára a kockázatok és az esetleges visszaélések elrejtésére, a felügyeleti kontroll kijátszására. A Bázeli Bizottság 1975-ben kiadott Konkordátuma volt az első olyan anyag, amely leszögezte, hogy mindenképpen teljesíteni kell azt a két célt, hogy egyetlen külföldi alapítású bank se tudjon megmenekülni a felügyelet alól, valamint hogy a felügyelet megfelelő minőségű legyen (Bázeli Bizottság 1975). A Bázeli Bizottság később több anyagában is továbbfejlesztette és részletesebbé tette a felügyeleti hatóságok közötti nemzetközi együttműködésre vonatkozó ajánlásait. 1990 áprilisában pedig a Bizottság egy olyan kiegészítést is közzétett, amely a bankfelügyeleti és a tőkepiaci felügyeleti hatóságok közötti együttműködés és információáramlás javítását szorgalmazta (Bázeli Bizottság 1990). A felügyeleti hatóságok közötti együttműködésre vonatkozóan pedig további részleteket tettek közzé a 2012-ben megjelent, majd 2016-ban felülvizsgált, a bankfelügyeleti alapelveket tartalmazó ajánlásban.

A Bázeli Bizottság ajánlásai egy általános megközelítésben szólnak a nemzetközi együttműködésről, az Európai Unión belül azonban az egységes versenyfeltételek, a piacok átjárhatósága, a felügyeleti konvergencia, az EU érdekek nemzeti érdekek elé helyezése, a közös kockázati terhek még inkább indokoltá teszik a pénzügyi felügyeletek közötti szoros együttműködést. Az EU-ban ráadásul az egységes belső piac és a közös jogszabályok lehetőséget adnak a feladat és felelősség megosztások sokkal részletesebb szabályozására és az előírások kötelező alkalmazásának kikényszerítésére. A pénzügyi felügyeletek közötti együttműködés rendszerének a kialakulása az EU-n belül is egy hosszú folyamat volt, melynek alapjait a Bázeli Bizottság ajánlásai határozták meg, de számos elemében sokkal részletesebb és kifinomultabb, mint amit a bázei ajánlások elvárnak.

Az első európai kezdeményezés az együttműködés alapjainak a megteremtésére a Groupe de Contact-ot (GdC) 1972-es megalapítása volt. A GdC tagjai elsősorban a bankfelügyeleti hatóságok középvezetőiből álltak, bár az évek során a részvétel presztízse egyre jobban felértékelődött és magasabb szintre helyeződött. A GdC évente három-négy ülést tartott, amelyen az általános aktuális felügyeleti kérdések mellett akár egyedi bankcsoportokat érintő kérdések is megvitatásra kerülhettek. A Groupe de Contact végül csaknem 30 éves működés után, 2011-ben, az Európai Bankhatóság (EBA) létrehozatalával szűnt meg.

Lényeges előrelépést jelentett az Európai Unió pénzügyi felügyeletek közötti együttműködés területén a 2002-ben kiadott, a pénzügyi konglomerátumok felügyeletével kapcsolatos irányelv. Ez az irányelv azt célozta meg, hogy kialakítson egy olyan eljárást, ami alapján megállapítható egy olyan csoportnak a tőkekövetelménye, amelyhez egyszerre tartozik hitelintézet, befektetési vállalkozás és biztosító. Az irányelv ezen túlmenően magában foglalja a pénzügyi konglomerátumhoz tartozó intézmények felügyeleti hatóságai közötti kooperáció módját is.

A 90-es években felgyorsult pénzügyi innovációk és a pénzügyi szolgáltatások egyre gyorsabb fejlődése egyértelműen igényelte a gyors szabályozói fejlődést is. Több esetben előfordult azonban, hogy az EU nem tudott elég gyorsan reagálni a szabályozói kihívásokra és egy-egy irányelv kidolgozása és végleges elfogadása túl hosszú időt vett igénybe. Miután a gyors jogszabály alkotásra vonatkozó igények elsősorban a tőkepiacon jelentkeztek, ezért Lámfalussy Sándor vezetésével létrehozták az úgynevezett Bölcsek Tanácsát, amelynek az volt a feladata, hogy javaslatokat tegyen a folyamat gyorsítására. A Bölcsek Tanácsa végül egy olyan javaslatot tett le az asztalra, amely alapján kettébontották a pénzügyminisztériumok, illetve a felügyeleti szervek képviselői által alkotott bizottságokat, és ez utóbbi keretében 2004-ben létrehozták a CESR-t (Committee of European Securities Supervisors) (Lámfalussy report 2001). Ezt az elgondolást az EU-n belül annyira jónak minősítették, hogy nemcsak a tőkepiacra, hanem a hitelintézetekre és a biztosító intézményekre is érvényesítették. Ennek megfelelően került létrehozásra a CEBS (Committee of European Banking Supervisors), illetve a biztosítási területen a CEIOPS (Committee of European Insurance and Occupational Pensions Supervisors).

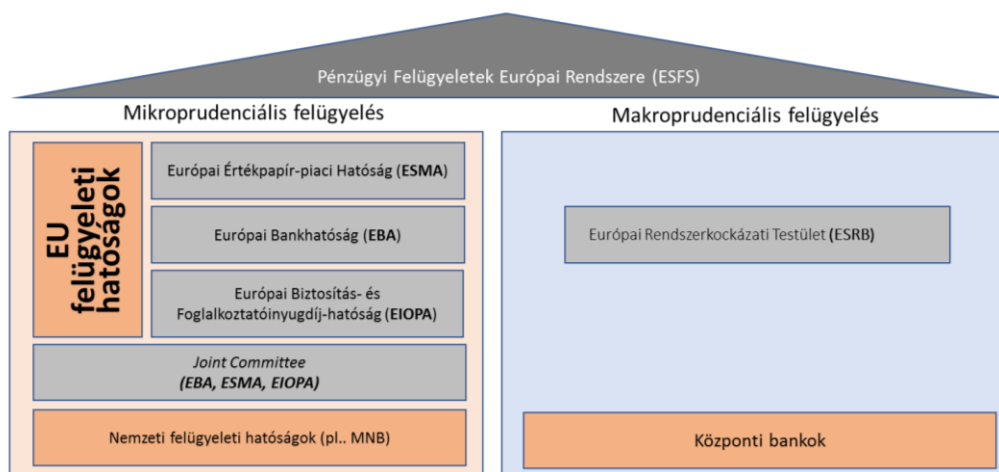
A CEBS, CESR és CEIOPS nagyon sok előrehaladást értek el az EU pénzügyi felügyeletének együttműködése területén, elsősorban ajánlások és módszertanok kidolgozásával, ugyanakkor a limitált erőforrásaik és jogszabályi felhatalmazásuk miatt csak korlátozottan tudták betölteni a szerepüket. 2011-ben ezért egy újabb jelentős változtatás történt, amelynek keretében a bizottságok helyett új, EU felügyeleti hatóságok jöttek létre, az Európai Bankhatóság (EBA), az Európai Biztosítás- és Foglalkoztatási nyugdíj-hatóság (EIOPA), valamint az Európai Értékpapírpiacon Hatóság (ESMA). Az EBA, EIOPA és ESMA szerepe jelentősen nőtt a korábbi bizottságokhoz képest, különösen a következő területeken:

- lényegesen nagyobb szerepet kaptak az irányelvekhez és rendeletekhez kapcsolódó végrehajtási rendeletek kidolgozásában, ennek megfelelően a rendeletek tervezeteit az EU felügyeleti hatóságok dolgozzák ki, ők folytatják le a nyilvános konzultációt, és ezt követően küldik meg a tervezeteket az EU Bizottságnak, amely egyetértése esetén azokat bizottsági rendelet formájában kiadja,

- az ESMA közvetlen felügyeleti jogosítványokat kapott a hitelminősítő cégek és a kereskedési adattárak vonatkozásában,
- az EU felügyeleti hatóságok képviselői részt vesznek a több tagállamban aktív hitelintézetek és biztosítók felügyeletére létrehozott felügyeleti kollégiumokban,
- az EU felügyeleti hatóságok által kiadott valamennyi ajánlásra egységesen a comply or explain elv került alkalmazásra, vagyis ha egy nemzeti felügyeleti hatóság azokat nem alkalmazza, akkor az eltérést írásban indokolnia kell, ezáltal erősödött az ajánlások szerepe,
- számos döntéshozatali eljárás (különösen a felügyeletek közötti nézetkülönbségek tisztázása, a Board of Supervisors és a Management Board közötti felelősség megosztás, az EU jog megsértésének feltárása) az EU pénzügyi felügyeleti hatóságokat létrehozó bizottsági rendeletekben részletesen meghatározásra került,
- a három hatóság létszáma jelentősen bővítésre került, így sokkal alaposabb és részletesebb elemzéseket és előrejelzéseket is tudnak készíteni, illetve aktívabban tudnak fellépni a piaci folyamatok befolyásolására (pl. kockázati elemzések, stressz tesztek, nyilvánosságra hozatali eljárások, minimum tőkeszint emelése).

Az EU felügyeleti hatóságainak 2011-es létrehozatalával a három hatóság közötti együttműködés is intézményes kereteket kapott azáltal, hogy a Joint Committee került megnevezésre, mint a három EU felügyeleti hatóság együttműködésének a formája.

Napjainkban a három EU felügyeleti hatóság a Joint Committee-vel valamint a makroprudenciális kockázatok felügyelésére létrehozott Európai Rendszerkockázati Testülettel és a nemzeti felügyeleti hatóságokkal közösen alkotják a Pénzügyi Felügyeletek Európai Rendszerét (European System of Financial Supervision), amelynek működését a következő ábra mutatja meg:

1. ábra: A Pénzügyi Felügyeletek Európai Rendszere
Figure 1: European System of Financial Supervisors

Forrás: Európai Bizottság, 2017.

A Pénzügyi Felügyeletek Európai Rendszerében különleges helyet foglal el az Európai Központi Bank. A bankunió létrehozatalát követően az Európai Központi Bank (EKB) lett az egységes európai bankfelügyeletért felelős intézmény. Az EKB 2014 novemberétől megkezdte ezen új szerepkörének ellátását. Az EKB különleges szerepe abból adódik, hogy felügyeleti hatóságként je-

lenleg az eurózóna tagállamaiban található 124 legnagyobb hitelintézetet felügyeli közvetlenül. Az EKB részt vesz az ezen hitelintézetek felügyeleti kollégiumainak a munkájában, illetve a nemzeti felügyeleti hatóságok az EKB szakmai irányítása és módszertana alapján végzik el ezen hitelintézetek vizsgálatait. A kisebb hitelintézetek ugyanakkor maradtak nemzeti felügyeleti hatáskörben, így a jelenlegi rendszer kimondottan komplexnek mondható. A bankunió további fontos elemei az egységes szanálási keretrendszer, a felülvizsgált betétvédelmi szabályok, valamint az Európai Stabilitási Mechanizmus. A bankunió, és ezen belül különösen az egységes európai felügyeleti hatóság létrehozatala mindenképpen hasznos abból a szempontból, hogy csökkenti a bankok és a székhelyükül szolgáló államok közötti szoros gazdasági függést, amelyről a globális pénzügyi válság során bebizonyosodott, hogy egyértelműen felerősíti a válság hatásait.

2. Az EU Bizottság javaslatai

Az Európai Unió Bizottsága 2017. március 21-én 8 hetes nyilvános konzultációra bocsátotta az EU felügyeleti hatóságok működési szabályainak módosítására vonatkozó javaslatait¹ (Európai Bizottság 2017). A konzultációs anyag elsősorban azt a célt szolgálta, hogy az EU felügyeleti hatóságok működésével kapcsolatban összegezze az eddig felmerült legfontosabb kérdéseket, de nem ad konkrét megoldási javaslatot azokra, hanem azt a konzultációt követően, a véleményező álláspontjának az ismeretében teszi majd meg. A konzultáció célja felmérni, hogy az EU felügyeleti hatóságok tevékenysége milyen mértékben szolgálja a kitűzött célokat, a működés mely területein szükséges nagyobb mértékű hatékonyság biztosítása, valamint ezek alapján indokolt-e bármilyen további lépés megtétele (például jogszabály módosítás kezdeményezése). Az Európai Bizottság azért is tartotta fontosnak az EU felügyeleti hatóságok feladatkörének átgondolását, mert 2011 óta számos olyan változás történt, amelyek ezt indokoltá teszik. A hitelintézetek, a biztosítók és a befektetési vállalkozások szabályrendszere a CRD/CRR és a Szolvencia II keretrendszer hatályba lépésével alapjaiban változott meg, és a hitelintézetek vonatkozásában a bankunió keretein belül létrejöttek az egységes szanálási és felügyeleti mechanizmusok. A tőkepiaci unió kialakításának folyamata is szükségessé teszi az ESMA szerepének újragondolását és a felügyeleti gyakorlatok további harmonizációját.

A nyilvános konzultáció során felvetett témakörök négy fő csoportra oszthatóak:

- Az EU felügyeleti hatóságok feladatai és jogosítványai
- Az EU felügyeleti hatóságok irányítása
- EU felügyeleti hatóságok struktúrája
- Az EU felügyeleti hatóságok működésének finanszírozása

2.1 Az EU felügyeleti hatóságok feladatai és jogosítványai

2.1.1. Már meglévő feladatok és jogosítványok újragondolása

- *Felügyeleti konvergencia:* az EU felügyeleti hatóságoknak a jelenleginél erősebb, olyan jogosítványokra lenne szükségük, amivel rá tudják bírni a nemzeti felügyeleti hatóságot azok álláspontjának vagy a folytatott gyakorlatának a módosítására, amennyiben az a felügyeleti konvergencia ellen hatna.
- *Nem kötelező eszközök: iránymutatások és ajánlások:* a piaci szereplők szerint az EU felügyeleti hatóságok által közzétett ajánlások gyakran túlterjeszkednek a jogszabályokon, és bizonytalan, hogy mennyire kell ezeknek a többlet követelményeknek megfelelni.
- *Fogyasztó és befektető védelem:* a jelenlegi gyakorlathoz képest erősíteni kellene a hatóságok fogyasztó és befektető védelmi szerepkörét, új jogosítványokkal és proaktívabb hozzáállással.

¹ https://ec.europa.eu/info/finance-consultations-2017-esas-operations_en

- *EU jogsértés feltárása esetén rendelkezésre álló jogosítványok*: az EU felügyeleti hatóságok feladata, hogy feltárják, ha egy nemzeti hatóság EU joggal ellentétes gyakorlatot folytat, de az EU hatóságok ezen tevékenysége eddig nem volt kellően hatékony és transzparens.
- *Az EU felügyeleti hatóságok tevékenységének nemzetközi vonatkozásai*: az EU felügyeleti hatóságok feladata volt eddig is, hogy megállapítsák azt, hogy egy harmadik (nem EU tagállam) ország gyakorlata minőségét tekintve ekvivalens-e az EU-ban alkalmazott jogszabályokkal és eljárásokkal, de az Európai Bizottság fontosnak tartaná, hogy az ekvivalencia értékelése rendszeresen felülvizsgálatra kerüljön, és ezért is az EU felügyeleti hatóságok lennének a felelősek.
- *Adatokhoz való hozzáférés*: a jelenlegi rendszerben az EU felügyeleti hatóságok abban az esetben kérhetnek közvetlenül adatot a piaci szereplőktől, ha annak elérését már más formákban is megkísérelték, így különösen megpróbálták a nemzeti felügyeleti hatóságtól bekértetni. A Bizottság javaslata bővítené a hatóságok közvetlen adatbekérési jogosítványát.
- *Adatszolgáltatásokhoz kapcsolódó hatáskörök*: a piaci szereplők adatszolgáltatási kötelezettségei jelenleg részben EU, részben nemzeti szintű jogszabályokban vannak meghatározva. Az EU szinten egységesített adatszolgáltatási kötelezettséget EU bizottsági rendeletek rögzítik, amelyek nem csak az adatszolgáltatási táblákat, hanem azok részletes kitöltési útmutatóit is tartalmazzák. A szabályok részletezettsége miatt azonban a végrehajtási rendelet csak jóval az alapszabályozás hatályba lépését követően tud megjelenni, mert a részletes szakmai viták lefolytatása túl sok időt vesz igénybe. A Bizottság ezért azzal szeretné gyorsítani az adatszolgáltatási szabályok megjelenését, hogy a rendelet csak a leglényegesebb követelményeket tartalmazza, és a technikai részletek az EU felügyeleti hatóságok ajánlásai-ban jelenjenek meg.
- *Pénzügyi beszámolók*: az ESMA szerepe jelenleg elég korlátozott a pénzügyi beszámolók (számvitel és könyvvizsgálat) területén, ezért a Bizottság azt szeretné elérni, hogy az ESMA olyan jogosítványokkal rendelkezzen, amivel ezeken a területeken nagyobb harmonizációt tud elérni.

2.1.2. Új jogosítványok egyes prudenciális feladatkörök végrehajtásához

- *A Szolvencia II alapján működő belső modellek jóváhagyási folyamata*: a Szolvencia II meghatározott feltételek teljesülése esetén lehetőséget ad a biztosítók számára a tőkekövetelmények belső modell alapján történő kiszámítására. A belső modellek alkalmazását jelenleg a nemzeti felügyeleti hatóságok engedélyezik, és az EIOPA szerepe elsősorban az, hogy olyan módszertant dolgoz ki, amely alapján egységes eljárás alapján történik meg a jóváhagyás. A gyakorlat a Bizottság szerint azt mutatja, hogy az egységességre törekvés ellenére a jóváhagyási eljárásokban jelentős inkonzisztenciák maradtak fent. A Bizottság ezért megfontolandónak tartja azt a javaslatot, hogy a határon átnyúló csoportok esetében a belső modellek jóváhagyását és nyomon követését az EIOPA végezze.
- *A bankok szavatoló tőke követelményére vonatkozó nézetkülönbségek rendezése*: az EBA jelenleg egy listát vezet azon tőkeinstrumentumokról, amelyek megfelelnek a CRR-ben rögzített legjobb minőségű tőkeelem, az elsődleges alapvető tőke (CET1) elismerési követelményeinek. A CET1 követelményeknek való megfelelést a nemzeti felügyeleti hatóságok vizsgálják, de lehetőségük van arra, hogy az EBA-tól egyes tőkeinstrumentumok elismerése vonatkozásában előzetes egyeztetési lehetőséget kérjenek. A Bizottság megfontolandónak tartja, hogy ezekben az esetekben az EBA-val való előzetes egyeztetés kötelező legyen, a nemzeti felügyeleti hatóságnak figyelembe kelljen vennie az EBA aggályait, illetve, hogy ezt az eljárást akár kiterjesszék egyéb tőkeelemekre is (a kiegészítő alapvető tőkére és a járulékos tőkére).

2.1.3. Közvetlen felügyeleti jogosítványok a tőkepiacon

Az ESMA az EU felügyeleti hatóságok közül egyedülként már jelenleg is rendelkezik közvetlen felügyeleti jogosítványokkal a hitelminősítők, a kereskedési adattárak, valamint a pénzügyi eszközök piacairól szóló szabályozás (MiFIR) alapján egyes termék intervenció lépésekre vonatkozóan. A Bizottság megfontolandónak tartja ezeknek a közvetlen felügyelési jogosítványoknak a további bővítését egyes jelentési folyamatok felügyelete, az EU szintű befektetési alapok felügyelete, valamint a kereskedés utáni infrastruktúrák felügyelete kapcsán.

2.2. Az EU felügyeleti hatóságok irányítása

A jelenlegi irányítási rendszerben az EU felügyeleti hatóságok legfelsőbb szintű döntéshozó testülete a Board of Supervisors (BoS), amelyben a nemzeti felügyeleti hatóságok képviselői vesznek részt. Gyakorlatilag valamennyi fontos döntés a BoS jóváhagyásával születik meg. Egyes operatív folyamatokhoz kapcsolódó gyakorlati döntésekben szerepe van a Management Boardnak (MB) is, amiben BoS tagokból választott nemzeti felügyeleti hatóságok képviselői vannak jelen, de ezekben a gyakorlati kérdésekben (pl. éves jelentés elfogadása) is a végső döntést a BoS hozza meg. A Bizottság az anyagában arra tesz javaslatot, hogy egyrészt mentesíteni kellene a BoS-t a rengeteg döntéshozatali kötelezettség alól azzal, hogy több döntéshozatali jogosultságot kapjon a MB, másrészt pedig az MB tagjainak nem a nemzeti felügyelő hatóságok képviselőiből kellene állnia, hanem főállású személyekből. A Bizottság azért is tette meg ezt a javaslatát, hogy a MB által hozott döntések esetében minél inkább az egységes európai érdek, és kevésbé a nemzeti érdekek érvényesüljenek.

2.3. EU felügyeleti hatóságok struktúrája

A három EU pénzügyi felügyeleti hatóság működése jelenleg a szektorális elkülönítés elvén alapszik, vagyis mindhárom szervezet alapvetően a saját szektorával, a banki, a biztosítási és a tőkepiaci ág szabályozásával és felügyeletével kapcsolatos kérdésekkel foglalkozik. Az EU-ban nem létezik egységes szabályozás arra vonatkozóan, hogy a pénzügyi szektor felügyeletét milyen struktúrában kell ellátni, ennek következtében számos eltérő struktúra működik. Vannak olyan országok, mint például Magyarország is, ahol a három fő pénzügyi szektor felügyeletét a jegybank látja el, más tagállamokban ugyanígy integrált felügyeleti hatóság működik, de a jegybankon kívül, és arra is van példa, hogy elkülönült szektorális felügyeleti hatóság létezik egymással szoros együttműködésben. A Bizottság felveti annak a kérdését, hogy szükség van-e arra, hogy az EU pénzügyi felügyeleti hatóságok struktúrája megváltozzon, ami lényegében két fő irányba történhetne. Az első lehetséges megoldás a három EU felügyeleti hatóság összevonása, és egy integrált EU pénzügyi felügyeleti hatóság létrehozatala. A másik lehetséges megoldás, ha csak az eddig is elsősorban intézményfelügyeleti alapon működő EBA és EIOPA kerül összevonásra, míg az ESMA szerepköre tovább bővülne piacfelügyeleti elemekkel. Ez a megoldás az Egysült Királyságban alkalmazott twin-peaks modellhez lenne hasonló, amelyben létezik egy intézményfelügyeleti és egy piacfelügyeleti szerepkört ellátó felügyeleti hatóság. Bármilyen strukturális átalakítás mellett elképzelhető változás lehet továbbá az is, ha az EU felügyeleti hatóságok székhelye változik meg, és egy központi helyre kerülnek átköltöztetésre, hiszen jelenleg az EBA Londonban, az ESMA Párizsban, az EIOPA pedig Frankfurtban van, és egy közös székhely sokat segíthetne a hatóságok együttműködésének a javításában, ráadásul a Brexit miatt az EBA-nak amúgy is el kell hagynia a jelenlegi londoni székhelyét.

2.4. Az EU felügyeleti hatóságok működésének finanszírozása

Jelenleg az EU felügyeleti hatóságok működését 60%-ban a nemzeti felügyeleti hatóságok, 40%-ban pedig az EU központi költségvetése finanszírozza, amit az ESMA esetében kiegészítenek még az általa közvetlenül felügyelt szervezetek befizetései. Több EU tagállamban, így Magyarországon is, a nemzeti felügyeleti hatóságok működését a felügyelt piaci szereplők felügyeleti díjfizetéseiből finanszírozzák, ezért a Bizottság az EU felügyeleti hatóságok esetében is felveti az ilyen fajta finanszírozási rendszerre való áttérést. Az EU felügyeleti hatóságok finanszírozása két szempontból is fontos kérdés. Egyrészt az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy a hatóságok alulfinanszírozottak, és sok fontos feladatukat azért nem tudták határidőre elvégezni, mert nem rendelkeztek a megfelelő erőforrásokkal. Másrészt pedig a piaci szereplőktől való finanszírozással csökkenne a nemzeti felügyeleti hatóságok, valamint az EU Bizottság lehetséges befolyása az EU hatóságok működésére.

3. Az EU Bizottság javaslatának értékelése, a hazai álláspont kialakítása melletti érvek

A Magyar Nemzeti Bank (MNB) mindhárom EU felügyeleti hatóság működtetésében részt vesz, így a Bizottság fentiekben részletezett javaslati közvetlenül is érintik az MNB tevékenységét, az Európai Bizottság javaslata ezért hazai szemszögből is kiemelten jelentős. Célszerű ezért az Európai Bizottság javaslatait részletesen is értékelni abból a szempontból, hogy azok mennyire megalapozottak, illetve hogy milyen hatással lennének a hazai pénzügyi felügyelés helyzetére. A szerzők a javaslatokkal kapcsolatos szakmai álláspontjukat a következő főbb elvekre alapozva alakították ki:

- Bár kétségtelenül lehet javítani a jelenlegi működésen, ugyanakkor az EU felügyeleti hatóságok gyakorlati működése a gyakorlati tapasztalatok alapján lényegesen jobb annál, mint amit az Európai Bizottság konzultációs anyaga sugall. Ennek feltehetően az a fő oka, hogy a Bizottság a szakmai álláspontját a piaci szereplők véleménye alapján alakította ki, ami nem a hatóságok működésének a teljes ismeretében alakult ki. Az EU felügyeleti hatóságok az elmúlt években rengeteg energiát fektettek az EU jogszabályok kialakításába, elképesztően nagy számú végrehajtási rendelet kidolgozását és nyilvános konzultációját végezték el oly módon, hogy az valamennyi tagállam számára elfogadható legyen. Ennek egyértelmű következménye volt, hogy más feladataik ellátására kevesebb erőforrás jutott. A szabályozás kidolgozásában való részvétel mára érezhetően csökkent, és várhatóan ez a hatóságok működésére is pozitív hatással lesz.
- A Bizottság javaslatainak jelentős része irányul arra, hogy az EU felügyeleti hatóságok hatáskörére a nemzeti felügyeleti hatóságok hatáskörének a rovására növekedjen. A felügyeleti munka erősen igényli a nemzeti jogszabályok és a helyi piaci környezet ismeretét, ezért meg kellene tartani a jelenleg is alkalmazott feladatmegosztást, mely szerint az EU felügyeleti hatóságok a szabályozási és a felügyeleti konvergencia érdekében tevékenykednek, de a tényleges felügyeleti munkát a nemzeti felügyeleti hatóságok, illetve a bankunióban az EKB látják el. Probléma esetén rendkívüli jelentősége van a gyors és szakszerű reagálásnak.
- Egyetértve azzal, hogy szükség és lehetőség is van az EU felügyeleti hatóságok hatékonyságának növelésére, jelenleg nincs olyan piaci körülmény, ami az EU felügyeleti hatóságok struktúrájában jelentős változtatást indokolna. Egy ilyen módosítás egyáltalán nem biztos, hogy gyorsítaná és hatékonyabbá tenné a döntéshozatalt. Nagyobb hatékonyság növelés lenne elérhető a rendelkezésre álló erőforrások bővítésével és a belső folyamatok racionalizálásával.
- Az EU felügyeleti hatóságok jelenlegi irányítási rendszere is úgy került kialakításra, hogy egy ország önmagában érdemben ne befolyásolhassa a végső döntést. Bár adódhatnak esetenként olyan körülmények, amikor az EU szintű érdek és a nemzeti érdek

egymással ütközik, alapvetően az EU szintű érdek a nemzeti érdekek összességéből kell kialakuljon. Fent kellene tartani ezért azt a jelenlegi irányítási struktúrát, amelyben a legfontosabb döntések a nemzeti felügyeleti hatóságokból álló BoS szintjén születnek meg, és az MB esetében sincs szükség főállású tagok alkalmazására.

A fentieknek megfelelően az EU Bizottság javaslataival kapcsolatban a hazai érdekek figyelembe vételével a következő további fontosabb megállapítások tehetők.

- a) *Fogyasztóvédelem:* Mígközben teljesen érthető, hogy a Bizottság szeretné elérni, hogy a fogyasztóvédelem szerepe erősödjön az EU felügyeleti hatóságok tevékenységében, ez nem eredményezheti a nemzeti felügyeleti hatóságok ezen szerepének csökkenését. Az EU felügyeleti hatóságok fogyasztóvédelmi szerepét jelentősen nehezíti, hogy a magyar helyzettel ellentétben nem minden EU tagállamban látja el ugyanaz a hatóság a mikroprudenciális felügyeleti és a fogyasztóvédelmi szerepkört. A fogyasztóvédelmi tevékenység viszont egyértelműen olyan terület, ahol a hatóságnak közel kell állnia a fogyasztóhoz, ismernie kell az adott piac sajátosságait, a pénzügyi kultúráját, ezért ez a szerepkör központi EU szinten nem látható el kellően hatékonyan. Az EU felügyeleti hatóságoknak ezért meg kellene maradniuk abban a szerepben, hogy a fogyasztóvédelem területén továbbra is csak a közös szabályrendszerek és a felügyeleti módszertan konvergenciája érdekében tevékenykednek, de a tényleges fogyasztóvédelem nemzeti hatáskörben marad.
- b) *Adatszolgáltatási követelmények:* Egyetértve a Bizottság azon aggályával, hogy a jelenlegi keretek között az adatszolgáltatási követelmények csak jóval a prudenciális szabályok hatályba lépését követően jelennek meg, nem támogatható egy olyan változás, amelyben az adatszolgáltatási követelmények részletszabályait az EU felügyeleti hatóságok által kiadott ajánlások tartalmazzák. Az EU felügyeleti hatóságok ajánlásait nem kötelező betartani, attól a tagállami felügyeleti hatóságok írásos indoklás alapján eltérhetnek. Az EU felügyeleti hatóságok ajánlásait ráadásul először le kell fordítani, majd nemzeti szinten implementálni kell, ami szintén egy időigényes folyamat. Az így megjelent nemzeti felügyeleti ajánlások sem lehetnek azonban kötelező érvényűek, és azok be nem tartását a nemzeti felügyeleti hatóság nem szankcionálhatja. Összességében ezért elsősorban arra kellene törekedni, hogy az EU Bizottság kerüljön olyan helyzetbe, ami alapján a végrehajtási rendeleteket gyorsabban meg tudja jelentetni, vagy az EU felügyeleti hatóságoknak kellene olyan jogot kapniuk, hogy kötelezően alkalmazandó jogszabályban határozhassák meg az adatszolgáltatási követelmények részleteit.
- c) *Közvetlen adatbekérési jog:* A Bizottság javaslata megerősítené az EU felügyeleti hatóságok hatáskörét azzal, hogy közvetlenül is bekérhessenek információkat piaci szereplőktől. Jelenleg erre csak abban az esetben van lehetősége az EU felügyeleti hatóságoknak, ha az adatok bekérését már más módon is megkísérelték (különösen a nemzeti felügyeleti hatóságon keresztül), de az adatot nem sikerült megkapniuk. A közvetlen adatbekérési jog elsősorban azért kifogásolható, mert a jelenlegi rendszer, amelynek során először a nemzeti felügyeleti hatóságok gyűjtik be ezeket az adatokat, majd egy adatminőség ellenőrzés után küldik azokat tovább az EU felügyeleti hatóságoknak, sokkal jobban működik. Az adatszolgáltatások során ugyanis kritikus tényező az adatok minősége, amit érdemben csak a nemzeti felügyeleti hatóság ellenőrzése tud biztosítani. Az pedig, hogy információs aszimmetria alakuljon ki az EU felügyeleti hatóságok javára tekintettel arra, hogy a közvetlen felelősség és az esetleges problémákra való reakcióképesség a nemzeti felügyeleti hatóságoknál van meg, egészen biztosan nem szolgálja a tagállami és az összeurópai pénzügyi stabilitási kockázatok mérséklését. Nem javasolt ezért, hogy a nemzeti felügyeleti hatóságok kimaradjanak az adatgyűjtési folyamatból.
- d) *EIOPA hatáskör belső modellek engedélyezésében:* Jelenleg a nemzeti felügyeleti hatóságok látják el valamennyi, az adott tagállamban működő biztosító esetében az intéz-

ményfelügyeleti szerepkört, aminek megfelelő ellátásáért nem vállalhatnak felelősséget, ha a felügyelés egy ilyen jelentős elemét egy másik szervezet végzi el. Nem lehet egyértelműen rendezni ebben a kérdésben, hogy az EIOPA-nak mi lehetne a felelőssége, ha például egy, az EIOPA által jóváhagyott belső modellel működő biztosító társaságnak pénzügyi nehézségei adódnak. Az EIOPA-nak továbbra is törekedni kell arra, hogy a biztosítók belső modelljének a jóváhagyása az EU valamennyi tagállamában lényegében azonos feltételek mellett történjen meg, és a felügyeleti kollégiumban való részvételével ezt a folyamatot közvetlenül is tanulmányozhatja. Összességében tehát indokolatlannak tűnik, hogy a belső modellek jóváhagyási hatásköre nemzeti szintről az EIOPA-hoz kerüljön átadásra.

- e) *ESMA közvetlen felügyeleti jogosítványainak a bővítése:* Az ESMA az eddigi évek alatt bebizonyította, hogy képes a közvetlen felügyeleti teendők ellátására, ugyanakkor ezen jogkörök bővítése több kérdést is felvet. Bár valóban elképzelhető egy olyan változás, aminek a keretében az ESMA felügyelhetné az EU egyszerűen több országában is működő befektetési alapokat, ennek csak akkor lehetne érdemi realitása, ha ezek a befektetési alapok egy közös, kötelezően érvényes szabályrendszer alapján működnének. A központi elszámolóházak felügyeletének ESMA-nak való átadása pedig nem feltétlenül hasznos, hiszen egyrészt ezek az elszámolóházak nem biztos, hogy egyidejűleg több EU tagállamban is tevékenykednek, másrészt pedig egy adott tagállamban rendszerintű kockázatot is jelenthetnek, ezért célszerűbbnek tűnik nemzeti felügyeleti hatáskörben tartásuk.

4. Összefoglalás

Az EU felügyeleti hatóságok szerepének újragondolása és a tevékenységük alapjait meghatározó EU rendeletek módosítása időszerű és egyben jelentősen befolyásolja az EU egésze és az egyes tagállamok pénzügyi stabilitásának megítélését. A téma fontosságát az is jelzi, hogy az Európai Bizottság javaslatával kapcsolatban összesen 227 észrevétel érkezett². Egyelőre nehéz megbecsülni, hogy meddig tart az észrevételek feldolgozása és a konkrét jogszabály módosítási javaslat elkészítése, de az egyértelmű, hogy a 2011-ben felállított rendszer kisebb módosítására mindenképpen szükség van, és ha a változtatás egyes részleteiben nincs is feltétlenül teljes egyetértés, de annak szükségessége nem kérdőjelezhető meg. A szerzők meglátása szerint nem alapjaiban kell újraépíteni a pénzügyi felügyeletek közötti együttműködés keretrendszerét, hanem továbbfejleszteni, finomhangolni kell azt a szubszidiaritás elve alapján, azaz meg kell hagyni tagállami szinten azokat a kompetenciákat, melyek a leghatékonyabban ott szolgálják a pénzügyi stabilitás és azon keresztül az állampolgárok érdekeit.

Számos olyan szabályozás fejlesztés is folyamatban van ráadásul, amelyek még hatással lehetnek a végső javaslatra, így különösen a CRD/CRR jogszabályok felülvizsgálata, a szanalási irányelv átdolgozása, vagy éppen a Bázeli Bizottságban zajló folyamatok, melyek a Bazel III keretrendszer felülvizsgálatáról szólnak. Az Európai Bizottságnak ezért nincs könnyű dolga ugyanis egy olyan komplex javaslatot kell majd letennie a Parlament és a Tanács számára, amely hatékonyabbá teszi az EU felügyeleti hatóságok munkáját és egyben javítja az EU pénzügyi szektor stabilitását, de egyben figyelembe veszi az aktuálisan zajló gazdasági és szabályozói fejleményeket is.

---

² Ezek a https://ec.europa.eu/info/consultations/finance-2017-esas-operations_en linken tekinthetőek meg

Felhasznált irodalom:

- BÁZELI BIZOTTSÁG (1975): Report on the supervision of banks' foreign establishments – Concordat, Forrás: <http://www.bis.org/publ/bcbs00a.htm> 1975. szeptember, Bazel
- BÁZELI BIZOTTSÁG (1990): Information Flows Between Banking Supervisory Authorities, Forrás: <http://www.bis.org/publ/bcbsc313.pdf> 1990. április, Bazel
- EURÓPAI BIZOTTSÁG (2017): Public consultation on the operations of the European Supervisory Authorities, Forrás: https://ec.europa.eu/info/consultations/finance-2017-esas-operations_en 2017. március 21., Brüsszel
- LAMFALUSSY REPORT (2001): Final Report of the Committee of Wise Men on the Regulation of European Securities Market, Forrás: http://ec.europa.eu/internal_market/securities/docs/lamfalussy/wisemen/final-report-wise-men_en.pdf 2001. február 15., Brüsszel

Potvorszki Gábor

Regionális szintű beruházások támogatása: hasznos vagy szükséges rossz?

Számos elemzés vizsgálja¹, hogy az uniós források mennyire fűtik a gazdaságot. Ezek a szubvenciók azonban nem feltétlen azonosak az állami támogatásokkal, azoknak csupán egy része az, ami uniós versenyjogi értelemben vett állami támogatásnak minősül. Így az azoknak tulajdonítani vélt hatás sokkal inkább tekinthető felülreprezentáltnak, mint amilyen valójában. Így abból a feltételezésből indulok ki, hogy az állami támogatásnak minősülő szubvenciók gazdaságra gyakorolt hatásának sokkal inkább kell reálisabb és árnyaltabb képet adnia azokhoz a támogatásokhoz képest, amik az uniós versenyjog szerinti állami támogatásokon kívül esnek. Jelen cikk keretében az uniós szabályrendszer ismertetése mellett empirikus úton kísérletet teszek az egyedi kormánydöntésen alapuló regionális beruházási támogatási program költségszökkentő és bevétel- ill. foglalkoztatottság-növelő hatásának vizsgálatára 2005-2014 között.

Kulcsszavak: állami támogatás, regionális beruházási támogatás, támogatási program, hatásértékelés.

Jel-kód: D22, H25

1. Bevezetés

A XX. században bebizonyosodott, hogy a gazdaságilag fejlett, vegyes gazdasági modellre épülő országok nem működ(het)nek hatékonyan állami beavatkozás nélkül, egyrészt mert a javak, jövedelmek elosztása egyenlőtlen és ezért szükség van a redisztribúcióra. Másrészt, ha a piaci mechanizmusok nem működnek megfelelően, az államnak be kell avatkoznia a gazdasági folyamatokba.

Az állami beavatkozás kérdésével valamennyi közgazdasági iskola foglalkozik, Adam Smith-től kezdve, Keynesen át Krugmanig; a vélemények inhomogének². Az állami beavatkozás lehetőségét még a klasszikus közgazdasági iskola sem vetette el teljes mértékben. Nem tökéletesen versenyző piacok immanens tulajdonsága a hiány, a kudarc, mert nem működnek tisztán a piaci mechanizmusok, éppen ezért nem lehetnek teljes mértékben állami beavatkozástól mentesek. A közgazdasági iskolák felismerték az államnak a gazdasági funkcióiból levezethető állami beavatkozás jóléti gazdaságra gyakorolt hatásának súlyát és az abban betöltött nélkülözhetetlen szerepvállalását, de a beavatkozás módját, jellegét és formáját tekintve eltérően ítélték meg (Kocziszky, 2008).

2. Európai Unió értelmezése szerinti állami támogatás

Az állami támogatásoknak önálló szabályrendszere van az Európai Unióban, ami meghatározza a tagállamok mozgásterét, történetesen azt, hogy mit lehet (vagy éppen azt, hogy mit nem). Ez a szabályrendszer egyedülálló, sehol máshol – legyen szó államról, államok szövetségéről vagy integrációról – nem alakult ki, ill. nincs ilyen szintű és komplex szabályozás, mint az Unióban az állami beavatkozásra. Főszabály szerint a belső piaccal összeegyeztethetetlen, így tiltott minden olyan „...a tagállamok által vagy állami forrásból bármilyen formában nyújtott támogatás, amely bizonyos vállalkozásoknak vagy bizonyos áruk termelésének előnyben részesítése által

¹ Ld. a KPMG által „A magyarországi európai uniós források felhasználásának és hatásainak elemzése a 2007-2013-as programozási időszak vonatkozásában” 2017-ben publikált tanulmányt.

² Ld. Kornainak az állam szerepéről az államberendezkedés és magántulajdon intézményének függvényében „A hiány”-ban kifejtett nézeteit, melyek szöges ellentétben vannak pl. Pikettynek (2015), a tőke XXI. századi jövedelemegyenlőtlenség folyamatában való szerepéről írt művével.

torzítja a versenyt, vagy azzal fenyeget, amennyiben ez érinti a tagállamok közötti kereskedelmet.”³ Az állami támogatások tilalmáról már az Európai Gazdasági Közösséget létrehozó alapító Római Szerződés (1957) is rendelkezett.

Magyarország Európai uniós csatlakozása azt is jelentette, hogy 2004-ig a hazai jogszabályi rendszerbe át kellett ültetni a közösségi joganyagot a jogharmonizáció keretében, és bizonyos területeken, mint a versenyjog, illetve ezen belül az állami támogatások területén fel kellett adni a nemzeti szuverenitást, azaz megszűnt a tagállami hatáskör és az Európai Bizottság kizárólagos hatáskörébe került át. Az uniós belső piac működésének alapelve a verseny szabadsága, melynek feltétele, hogy a tagállamok gazdaságpolitikájuk alakítása keretében támogatások nyújtásával csak – az Unió által elismert – speciális célok elérése érdekében befolyásolhassák a piac működését. Ezért a vállalkozásoknak nyújtott állami támogatások szabályozása, ellenőrzése kezdetől fogva uniós hatáskörbe tartozik, azaz az irányadó szabályokat uniós szinten határozzák meg, amelyeket a tagállamok kötelesek betartani és betartatni. Ez azt is jelenti, hogy az Unióban a versenyt torzító intézkedések kiszűrése az Európai Bizottság kizárólagos feladata, döntéseit a tagállamok az Európai Bíróságon támadhatják meg.

A Római Szerződésben, mint elsődleges jogforrásban meghatározott alapszabályok, fogalmi elemek lényegében változatlanok, az Európai Unió működéséről szóló Szerződés (a továbbiakban: EUMSZ) ugyanazt a meghatározást és alapszabályokat ülteti át és alkalmazza. Az EUMSZ 107. cikkének (1) bekezdése főszabályként tiltja állami támogatás nyújtását annak érdekében, hogy csökkentse a verseny torzulásának kockázatát a belső piacon. A tilalom azonban nem abszolút érvényű, a főszabály alóli kivételeket az EUMSZ 107. cikkének (2) és (3) bekezdései határozzák meg. E bekezdések az Unió más politikáiban kitűzött célokkal (pl.: kohézió, környezetvédelem, foglalkoztatás stb.) összhangban – meghatározott feltételek betartása mellett – engedélyezik állami támogatások nyújtását. A releváns különbség tehát abban nyilvánul meg, hogy vannak a belső piaccal automatikusan összeegyeztethető ill. engedélyezhető támogatások. Állami támogatás fogalmi elemei⁴:

- a) *a kedvezményezett gazdasági tevékenységet végez*: bármely, egy adott piacon termékek és szolgáltatások nyújtásával járó tevékenység, amely feltételezi az ellenszolgáltatásért vállalt kockázatot. A vállalkozás fogalmába tehát nemcsak a jogi személyiséggel vagy azzal nem rendelkező gazdasági társaságok tartoznak, hanem minden olyan piaci szereplő, amely tényleges gazdasági tevékenységet fejt ki a belső piacon, függetlenül annak jogi státuszától.
- b) *állami forrás (államnak betudhatóság)*: az „állam” fogalmába beletartozik mind az államháztartás mind az általa részben finanszírozott és/vagy az alrendszeri által létrehozott vagy irányított intézmény is. Tehát nemcsak a központi kormányzathoz tartozó minisztériumok, intézmények, egyéb hatóságok által nyújtott támogatás, hanem az államháztartás bármilyen helyi szerve (önkormányzat, megye, stb.) által közvetlenül vagy közvetett módon megítélt támogatás is állami támogatásnak minősül. Az állami bevételek elmaradása, például adókedvezmény (részbeni vagy akár teljes mértékű elengedése ill. adóhitel is) is uniós értelemben vett állami támogatásnak minősül.
- c) *a támogatási intézkedés szelektív*: ha egy támogatási intézkedés keretében az előírt feltételeknek eleget tevő azon azonos ténybeli és jogi helyzetben lévő vállalkozások nem részesülnek vagy részesülhetnek automatikusan az adott támogatásból, az intézkedés szelektív jellege miatt állami támogatásnak minősül. A szelektivitás lehet ágazati (pl. egy adott piacot fed le), földrajzi (pl. egy adott térségre szorítkozik) ill. irányulhat a piaci szereplők megkülönböztetésére. Ha egy intézkedés keretében az előírt feltételeknek eleget tevő azon azonos ténybeli és jogi helyzetben lévő vállalkozások automatikusan

³ Az Európai Unió működéséről szóló Szerződés 107. cikke (1) bekezdésének értelmében.

⁴ A fogalmi elemeket részletesen a 2016. július 19-én megjelent, „*az EUMSZ 107. cikkének (1) bekezdésében említett állami támogatás fogalmáról*” szóló bizottsági közlemény szabályozza a bírósági jogesetek és bizottsági jogalkalmazás tükrében.

- részesülnek vagy részesülhetnek az adott támogatásból, az általános intézkedés és ezért nem minősül állami támogatásnak.
- d) *piacokon nem megszerezhető előny a kedvezményezett szintjén*: azonos piaci körülmények és finanszírozási viszonyok mellett a piacon nem megszerezhető előnyben részesül a kedvezményezett a piaci versenytársakhoz képest.
  - e) *piaci versenyre gyakorolt hatás*: versenyző piacokon – beleértve azokat is, melyek még nem liberalizáltak, azaz az állam által zártak, ill. fokozatosan kerülnek megnyitásra, de kialakulhatnak verseny – a támogatási intézkedés hatására torzul a verseny vagy feltételezhető, hogy torzulna, az intézkedés állami támogatás. Ha egy adott piac korábban liberalizált volt, de később lezárásra kerül a piaci szereplők előtt, az szintén versenytorzító hatású.
  - f) *tagállamok közötti kereskedelem befolyásolása*: ha a támogatás a kereslet vagy befektetések elvonásához vezet, ill. akadályozza más tagállamból származó vállalkozások letelepedését az érintett térségben, sérül vagy sérülhet az áruk és szolgáltatások szabad áramlása a belső piacon.

A fogalmi elemek konjunktívák, azaz valamennyi elemnek teljesülnie kell ahhoz, hogy egy támogatási intézkedés állami támogatásnak minősüljön ill. fordítva: ha egy fogalmi elem nem teljesül, a támogatási intézkedés nem minősül állami támogatásnak. Például az állam közcélú beruházásai, közfeladatai ellátására fordított közfinanszírozás, ill. az állam közhatalmi funkcióiból levezethető tevékenységek ellátása (pl. a társadalombiztosítási rendszer működtetése, fenntartása, az állam, mint jogi monopóliumként ill. hatóságként való fellépése) nem minősülnek állami támogatásnak, mert nem gazdasági tevékenység végzésére irányulnak. De hasonlóképpen a fogyasztói juttatások – amennyiben a támogatás közvetlen és végső kedvezményezettje a fogyasztó, mint természetes személy – sem minősülnek alapvetően uniós értelemben vett állami támogatásnak. Az Európai Bizottság azonban alapvetően vélelmezi egy támogatási intézkedés keresletkínálat oldali versenytorzító és kereskedelembefolyásoló hatását, hiszen az állami támogatásnak minősülő szubvenciók alapvetően a versenyszféra szereplőit célozzák meg, így okkal feltételezhető, hogy sokkal inkább kell hozzájárulniuk a gazdasági növekedéshez ill. multiplikálódniuk a reálgazdaságban.

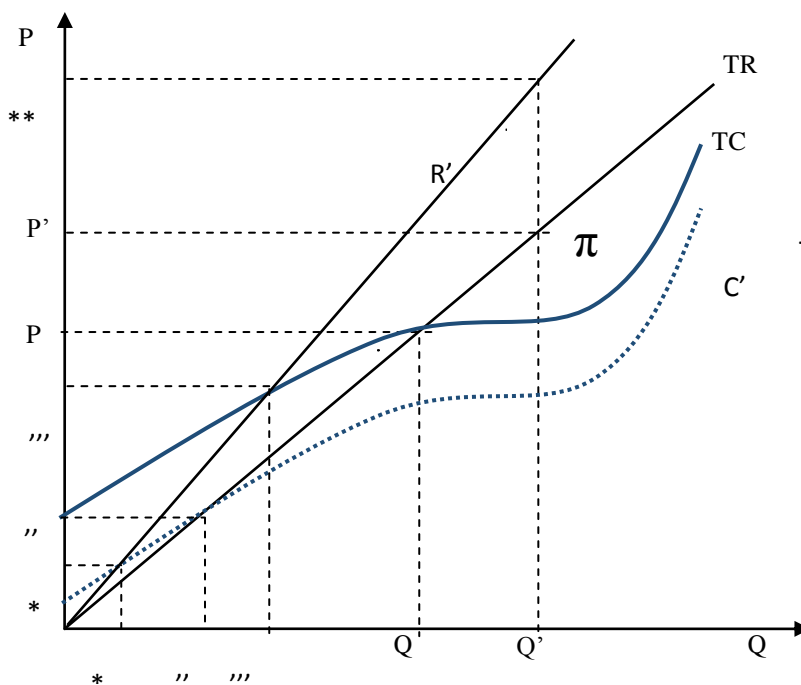
Ahogy a közéletben mind a mai napig keveredik a szubvenció és állami támogatás fogalma, úgy a kutatói berkekben is alapvető problémát jelent az állami támogatás fogalmának következetes használata és egységes értelmezése [ld. Berlinger et al. (2015), Laki-Voszka (2008; 2010), Nagy-Lóránd (2013), Kállay (2014)]. Mind a mai napig jellemző a szubvenciók, források állami támogatással való azonosítása, ami alapvetően megtévesztő és félrevezető lehet a kutatás célját, irányát és helytálló következtetések levonását illetően.

Az állami beavatkozás szűkebb szegmensét képező, az európai uniós versenyjogi értelemben vett állami támogatásnak minősülő szubvenció tehát a versenyjog speciális területét képező, a tagállamokra nézve kötelező, az elsődleges, másodlagos és kiegészítő uniós jogforrások által szabályozott intervenció.

3. Mikrogazdasági hatásértékelés: elmélet és gyakorlat

A nemzetközi (európai) szakirodalomban viszonylag szép számmal találni példát állami támogatások – beruházásra, foglalkoztatottságra, termelékenységre, innovációra, stb. gyakorolt – hatásvizsgálatára. A trend egyértelműen a támogatások mikroszimulációra épülő hatásértékelésének irányába mutat, ennél fogva az eredmények és következtetések is eltérőek és kevésbé általánosíthatók [pl. Aristei et al. (2015); Bronzini-Piselli (2014); Einiö (2014); Mouqué 2012; Combes-Ypersele (2012); Le Den et al. (2012); Criscuolo et al. (2012); Busillo et al. (2012; 2010); Martini-Bondonio (2012); Cerqua-Pellegrini (2011); Lelarge et al. (2010); Bade–Bastian (2010); Hart et al. (2008); Bronzini-de Blasio (2006)].

A tényellentétes mikroszimulációk terén hazai viszonylatban Béres (2008) munkája számít úttörőnek: tanulmányában azt vizsgálta, hogy a kedvezményezett vállalkozások beruházásaira és beruházási állományuk növekedésére hogyan hatott a pályázati rendszerben való részvétel ill. a *GVOP 2.1.1 Mikro-, kis- és középvállalkozások műszaki-technológiai háttérének fejlesztése* alintézkedés keretében 2004-2006 között elnyert támogatás. Arra a következtetésre jutott, hogy az egyes évek pályázatain nyertes és pályázatukat elutasított vállalkozások is szignifikánsan nagyobb növekedést mutattak a tárgyeszköz-állományukat illetően, mint amekkora a kontrollcsoportnál átlagosan megfigyelhető volt. Tehát a támogatások a támogatás nélküli állapothoz képest többletberuházást generáltak, de azok a vállalkozások is, amelyek csupán pályáztak, de végül nem kaptak támogatást, megvalósították a tervezett beruházásaik legalább egy részét. Ugyanakkor a támogatott vállalkozások nettó árbevételének változása csak a modellek felében volt statisztikailag is szignifikáns mértékben magasabb, mint a kontrollcsoportot képező vállalkozásoké. Megállapította, hogy azok a vállalkozások, akik beruházási támogatást kaptak, nagyobb mértékben fejlesztették tárgyeszköz-állományukat, mint azok, akik nem kaptak támogatást – igaz, nem is pályáztak. Az azonban nem derül ki, hogy a tárgyi eszközök számában bekövetkezett változás elmaradt-e volna akkor, ha nem lett volna a támogatás. Hasonlóképpen nem jutott egyértelmű eredményekre Banai et al. (2017): tanulmányukban a mikro-, kis- és középvállalkozásoknak 2007-2013 között nyújtott gazdaságfejlesztési célú uniós források pozitív hatását mutatták ki. Megállapították ugyanakkor azt is, hogy a támogatás nincs szignifikáns hatással a munkatermelékenységre, valamint azt, hogy sem a támogatás formájában sem eszközében nincs szignifikáns különbség.

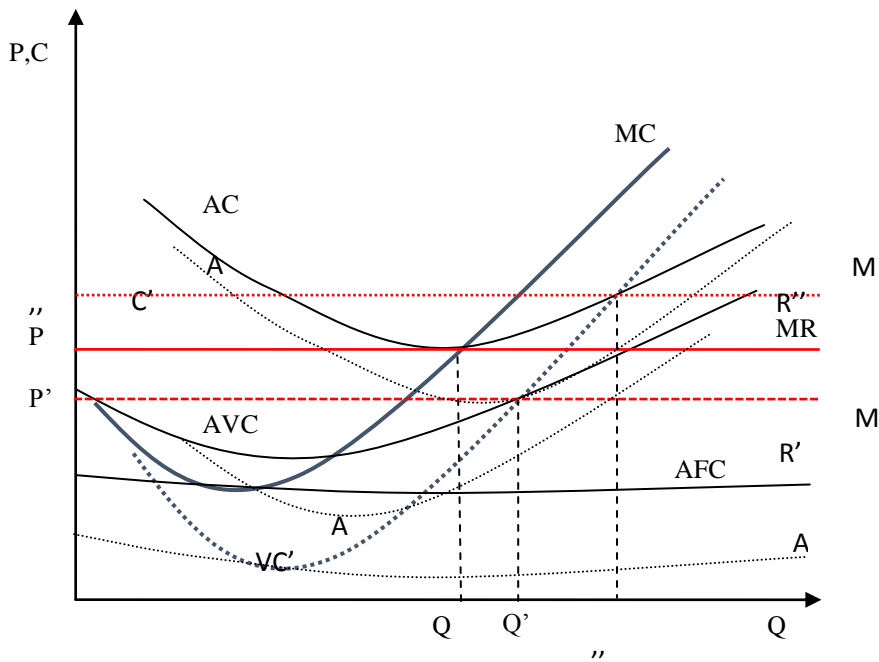

1. ábra: Támogatás mikrogazdasági hatása a vállalkozás bevételi és költségfüggvényére kompetitív piacon

Figure 1: Microeconomic impact of support on the entrepreneurial revenue and cost function in a competitive market

Forrás: saját szerkesztés

Kompetitív piacon egy vállalkozás úgy határozza meg kibocsátását, hogy azzal a lehető legmagasabb profitot érje el és költségeit minimalizálja. Profitja akkor származik, ha teljes bevétele meghaladja teljes költségét – jelen esetben TR fejezi ki az árbevételt és TC a beruházás elszámolható költségeit –, azaz $TR > TC$ és $TR, TC = f(P, Q)$. PQ pontban $TR = TC$, ebben a pontban már érdemes folytatni a tevékenységet, tökéletesen versenyző piacok esetében ebben a pontban metszi egymást az átlag- a határköltségfüggvénnyel ($AC=MC$), amely mellett kialakul a piaci ár. Csökkenő határtermelékenységet feltételezve profitmaximumát $P'Q'$ pontban éri el a vállalkozás, e fölött a pont fölött a kibocsátás pótlólagos növekedéséhez képest nagyobb mértékben növekszik a kibocsátás költsége (P/Q), azaz a határköltség (MC). Ha hatékonyabban termel egy adott vállalkozás versenytársához képest, akkor az eredményezheti teljes költségének csökkenését (TC'), az új piaci egyensúlyi ár $P''Q''$ alakul ki (adott teljes bevétel mellett $\pi_{max} = TR - TC'$), vagy változatlan teljes költséghez képest nagyobb bevételt (TR') realizálhat, $P'''Q'''$ pontban $\pi_{max} = TR' - TC$. Ha támogatás hatására a vállalkozás szimultán tudja költségeit minimalizálni – jelen esetben a beruházási költségek csökkentésével –, teljes bevételét pedig növelni – és ezzel nagyobb profitra szert tenni – már P^*Q^* pont fölött profitot realizál, profitmaximuma $P^{**}Q^{**}$ pontban pedig $= TR' - TC'$ (a támogatás $= \Delta TR - \Delta TC$). Ha a vállalkozás ezt támogatás hatására tudja realizálni, a támogatás egyrészt torzítja a piaci versenyt, másrészt ha a vállalkozás úgy dönt, hogy termelői többletét nem alakítja át legalább részben (vagy teljes egészében) fogyasztóiévé, akkor az csökkentőleg hathat a jóléti szintre.

2. ábra: Támogatás mikro gazdasági hatása a vállalkozás kínálatára és határbevételére kompetitív piacon

Figure 2: Microeconomic impact of support on the supply and marginalization of a business in a competitive market

Forrás: saját szerkesztés

Tökéletesen versenyző piacok esetében a piaci ár (rövidtávon) ott alakul ki, ahol a vállalkozás átlagköltség minimuma metszi a határköltség görbét (PQ pontban $P = AC = MC$), feltételezve, hogy a kereslet rugalmassága egységnyi ($\epsilon_D = 1$, $MR = D$), azaz egységnyi kibocsátás mellett

ugyanannyival változik a kereslet, ennek megfelelően a pótlólagos kibocsátással a vállalkozás bevétele is ugyanolyan mértékben változik ($\Delta MR = \Delta D$). A vállalkozás úgy választja meg kínálati görbét, hogy az megegyezzen a határköltség görbéjével ($S = MC$). Folytonos mennyiségnél az átlagköltség minimuma megegyezik a deriváltjával, azaz a határköltséggel ($MC = AC_{min} = \Delta AC < \Delta Q$). Nem tökéletesen versenyző piacok esetében a vállalkozás abban érdekelt, hogy kibocsátása az $MC = AC$ fölött helyezkedjen el, hogy profitját mindaddig a pontig maximalizálja, amíg a határbevétele nem lesz egyenlő a határköltséggel ($MR = MC$; $\Delta R/\Delta Q = \Delta C/\Delta Q$; $\Delta R/\Delta Q * \Delta Q/\Delta C = 1$). $P''Q'$ pontban a profit $\Delta P\Delta Q - PQ$, $\pi = \Delta P\Delta Q - \Delta C\Delta Q$, feltéve, hogy a kereslet elég rugalmas ($\varepsilon_D > 1$), azaz az ár a piaci kereslet egységnyi változását meghaladó mértékben növekszik. Ettől még elérhető nagyobb profit, azaz a $P''Q'$ pontban elért profit az adott AC és MC mellett elérhető profit, de nem egyenlő a maximális profittal.

Ha a vállalkozás beruház, növeli kibocsátását, költségei (pl. tárgyi eszközök és/vagy immateriális javak, mint változó költségek és a beruházástól független fix költségek, mint pl. rezsi, bérleti díj, stb.) is megnövekszenek az eredeti kibocsátási szinthez képest, kompetitív piacon. Ha azonban a támogatás révén csökkenteni tudja az egységnyi kibocsátáshoz tartozó költségeket a piaci versenytárshoz képest, előnyre tesz szert: a vállalkozás dönthet úgy, hogy olcsóbban dobja piacra az árut $P'Q'$ pontban, vagy az eredeti PQ egyensúlyi pontban kialakult ár mellett már profitot realizál ($PQ - P'Q'$) úgy, hogy nagyobb mennyiséggel jelentkezik a piacon: változatlan ár mellett Q' mennyiség eladásával bevétele $= \Delta Q * \Delta P$, profitja pedig $[(Q' - Q) * (P - P') / 2]$. Ha a kereslet rugalmatlan, $\varepsilon_D < 1$), arra utal, hogy a piac túlkínálatos, mert a kereslet csak kisebb mértékben változik a kibocsátás növekedéséhez képest, a piaci ár csökken (P'), az eredeti PQ pontban kialakult egyensúlyi árhoz képest alacsonyabb áron cserél gazdát az áru ($P'Q$ pontban MC' már metszi AC' függvényt, a vállalkozás Q mennyiséget értékesít, profitja a kisebb kibocsátási szinthez tartozó költségmegtakarítás). Tökéletesen versenyző piacok esetében a kereslet változása egységnyi ($\varepsilon_D = 1$), a kibocsátás változásával egyenes arányban nő az ár, a piaci kereslet és kínálat egyensúlyban van. Ha a kereslet rugalmas ($\varepsilon_D > 1$), a piac túlkeresletes, a kínálat növekedéséhez képest a fogyasztók nagyobb árat hajlandók fizetni, Q'' mennyiségért P'' árat, feltételezve, hogy $\Delta P/\Delta Q > 1$, így $P''Q''$ pontban $MR'' = MC'$ a vállalkozás profitja. Az a profit, amit a támogatott vállalkozás tud realizálni a piaci versenytárshoz képest pedig $P''Q'' - (|P'Q' - PQ|)$, a ár felül keletkezik és realizál. Kéttermékes, tökéletesen helyettesítő termék piacon azonban kialakulhat a piaci egyensúly abban az esetben is, ha $P_x = MC < AC$ és $P_y = MC > AC$ feltéve, hogy $\Delta P_x = \Delta P_y$, ill. $\varepsilon_{D_x} < 1$, $\varepsilon_{D_y} > 1$.

Torzul a piaci verseny, ha a vállalat a termelés visszafogásával hajtja fel az árakat: a támogatásra fordított állami kiadás egyenlő lesz azzal a veszteséggel, amennyivel a fogyasztóknak kell többet fizetni PQ egyensúlyi árhoz képest kevesebb jószágért $P'Q'$ pontban, ill. nagyobb, ha $P > MR' = MC' > MR = MC$, mert egységnyi kibocsátás kevesebbe kerül, határköltsége alacsonyabb lesz (egységnyi kereslet mellett a módosult piaci ár $P'Q'$ pontban, ahol $MR' = MC'$). ΔMR jelenti azt a pótlólagos bevételt, ami a kibocsátás változásával realizálódik a vállalkozásnál. A vállalkozás az eredeti PQ helyett alacsonyabb kibocsátással jelenhet meg a piacon, de magasabb áron, mert $\Delta MR/\Delta PQ > 1$.

4. Regionális beruházási támogatás szerepe a külföldi működőtőke vonzására

Az egyedi kormánydöntéssel megítélt (a továbbiakban: EKD), regionális beruházási támogatás jogcímen nyújtott szubvenció vissza nem térítendő készpénztámogatás, ami elsősorban a termelőcélú – és többek között munkahelyteremtő, hozzáadott értéknövelő – nagyvállalati szektort célozza meg⁵, a külföldi működőtőke⁶ (foreign direct investment), vonzását segíti, ezért kiemelt je-

⁵ Tekintettel arra, hogy a támogatásra való jogosultság egyik legfontosabb feltétele a jelenértéken minimum 10 m euró elszámolható költségű beruházás megvalósítása, ill. a minimálisan létrehozott munkahelyek

lentőséggel bír a mindenkori magyar ipar- és gazdaságpolitikában. Az FDI-al megvalósított beruházások rendszerint nagyvállalatokhoz köthetők. A nagyvállalati szektor súlya pedig jelentős a magyar gazdaságban (a KSH 2015-ös évkönyve szerint 2014-ben az ipari termelés mintegy 73%-át adta, az exportértékesítésben ennél is többet, 80%-ot). Az ipari termelés 95%-át kitevő feldolgozóiparban a 2015-ös évkönyv adatai szerint a külföldi irányítású és exportorientált leányvállalatoknak van elsősorban kiemelkedő szerepük: 2013-ban a teljes feldolgozóipari termelés mintegy 50%-át kitevő elektronikai iparban (97%), járműgyártásban (96%), villamosipari termékek (87%) előállításában és gépgyártásban (86%). A feldolgozóipari szektor beruházási állományának $\frac{3}{4}$ -e, a termelési érték, nettó árbevétel és hozzáadott érték 70%-a, a K+F ráfordítások 62%-a, de az alkalmazottak is mintegy 50%-a külföldi irányítású leányvállalathoz köthető. A KSH 2014-es adatai szerint a teljes magyarországi beruházási állományban a feldolgozóipar bír a legjelentősebb részaránnyal (21,4%), ezen belül is a közel 3,4 milliárd euró beruházási összvolument kitevő járműgyártás a teljes feldolgozóipari FDI állomány 20,2%-át adja. A számítógép, elektronikai, optikai termékek gyártása 12,7%-os részesedéssel bír, a harmadik legjelentősebb feldolgozóipari ágazat az élelmiszeripar, ital dohány gyártása 10,7%-os részesedéssel⁷.

A hazai támogatási rendszerben az EKD támogatási programból rendszerint azon vállalkozások beruházásai támogathatók, melyekre uniós forrásból vagy azonos jogcímen ugyanarra a beruházásra nem nyújtottak támogatást, vagy eleve kizárt az önálló támogathatóságuk (mint pl. az uniós forrásból finanszírozott hazai pályázati rendszerbe nem fogadható be a beruházási öszszeghatár miatt).

4.1 Adatgyűjtés és -rendszerezés

Az adatokat a Nemzeti Befektetési Ügynökség (a továbbiakban: HIPA) bocsátotta rendelkezésemre. A minta nagysága 83 beruházási projektre terjed ki, melybe beletartoznak a lezárt (34 beruházás záróvizsgálatára sor került), a pénzügyileg lezárt (a támogatási összeg ténylegesen kifizetésre került és az utóvizsgálat is megtörtént, de a záró még nem, 33 beruházás) és a folyamatban lévő, hatályos támogatási szerződések (16 beruházási projekt), melyek esetében már történt kifizetés. A pénzügyileg nem lezárt szerződések még a monitoring időszakban vannak, a szerződés szerint folyó beruházásoknál pedig még nem kezdődött meg. Ennek jelentősége abban áll, hogy a megvalósult és pénzügyileg lezárt beruházásokra fenntartási kötelezettség áll fenn, ami azt jelenti, hogy nagyvállalat esetében 5 – KKV esetében pedig 3 – évig fenn kell tudni tartani a támogatási szerződés szerint vállalt létszámot és árbevételt, különben visszatérítetési kötelezettsége keletkezik a nem-teljesítés arányában (részben vagy akár egészben). Ez alapvetően determinálja azt, hogy a monitoring időszakban a létszám és árbevétel függvénye a támogatás, hiszen alapesetben abban érdekelt a kedvezményezett, hogy ne keletkezzen visszafizetési kötelezettsége. Ezért a támogatás hatását a tényleges kifizetések⁸ éveiben auditált árbevételre és alkalmazotti létszámra vizsgálok idősoros regressziós modellekben, tekintettel arra, hogy az átlagos beruházási időszak a lezárt szerződések esetében 2 év 8 hónap és 5 nap, a pénzügyileg lezártaknál pedig 3 év 10 hónap volt.

---

száma is meghatározott attól függően milyen térségben (regionális bontásban) és aszerint, milyen ágazatban valósul meg (iparban, terciér és IKT szektorban, ill. 2012-ig a K+F-ágazatban).

⁶ Az NGM adatai szerint 2013-ban a magyarországi FDI állomány 80,6 mrd eurót tett ki, melyből 77,2% az EU-ból, azon belül is a legjelentősebb súllyal Németországból (24,7%) érkezett.

⁷ Ezenkívül a gyógyszergyártás, gumi-, műanyag termék gyártása, fém alapanyag, fémfeldolgozási termék gyártása, valamint nem fém ásványi termék gyártása is 1 milliárd euró feletti beruházási állománnyal rendelkezik.

⁸ A hatályos szerződések közül a vizsgálatba nem tartoznak bele azok, amelyek esetében 2015-ben nem került sor támogatás kifizetésére, 2016-ra pedig még nem álltak rendelkezésre adatok 2017. január 31-ével. A regressziós elemzés így 65 vállalkozást és beruházásaikat öleli fel.

A támogatások alatt a ténylegesen kifizetett támogatásokat értem, amiket – a beruházási volumen adataival együtt – az árhatás kiszűrése érdekében a harmonizált fogyasztói árindex alapján 2005-ös konstans árakra számoltam át. Az árbevételi és foglalkoztatottakra vonatkozó adatokhoz az Igazságügyi Minisztérium elektronikus beszámoló oldalán található, auditált beszámolókat használtam fel: egy nagyvállalat esetében csak – más telephelyen és külföldi leányvállalatokkal – konszolidált beszámoló volt elérhető, ezért a vizsgálatból kizártam. A többi vállalkozás esetében vagy nem készült konszolidált, vagy ha igen, elérhetőek voltak a beruházás helyszínéről szolgáló telephelyi adatok. Abban az esetben, ha az üzleti év nem január 1-e és decemberi 31-e közé esett, az évet arányaiban nézve a nagyobb mértékben lefedő, közelebb eső üzleti évet vettem alapul (április 1-je március 31-e esetében az adott évre vonatkozó adatokat, ill. szeptember 1-je és augusztus 31-e közé eső időszakokra pedig a következő évit). A külföldi valutában elérhető adatokat az adott évi MNB középárfolyam átlagával váltottam át Ft-ra. A vizsgált vállalatok árbevételre vonatkozó adatait a KSH exportértékesítési árindexével korrigáltam és számoltam át 2005-ös konstans árakra, tekintettel arra, 2005-2014 között az átlagos árbevételük 82%-a exportból származott (73-91% között szóródó értékekkel).

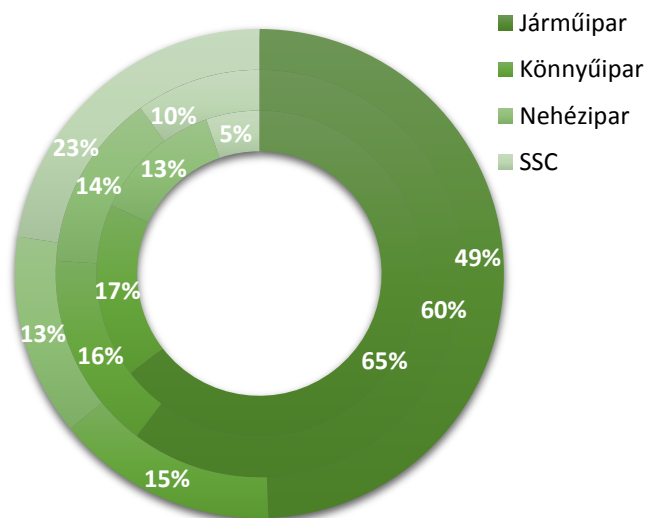
A lezárt és azon hatályos szerződések, amelyek alapján 2014-ig volt kifizetés, 2004-2014 között a kedvezményezett vállalkozások folyóáron 1.403,6 milliárd Ft elszámolható költségű beruházást valósítottak meg (2005-ös konstans áron átszámolva 1.302,4 mrd Ft értékben). A támogatott beruházások összköltségére vonatkozóan nem áll rendelkezésre adat, a beruházások volumene vélhetően nagyobb volt tekintettel arra, hogy a projekt nem elszámolható költségei nem támogathatók, ill. azok a költségek, amelyek nem támogatható tevékenységhez kapcsolódnak. A jóváhagyott támogatási összeg 2004-2015 között folyóáron összesen mintegy 207,5 mrd Ft-ot tett ki, amiből ténylegesen 138 mrd Ft került kifizetésre folyóáron (konstans áron pedig 217,3 ill. 133,5 mrd Ft), évente átlagosan 12,5 mrd Ft (12,1 mrd Ft). Összesen 31.500 új munkahely létesült, beruházásonként átlagosan 394. A kedvezményezett vállalkozások alkalmazottainak átlagos száma 1.221 fő, az árbevétel nagysága átlagosan 333 mrd Ft, egy beruházás elszámolható költsége átlagosan 19,7 mrd Ft, amire 1,81 mrd Ft támogatás jutott folyóáron. Egy létrehozott munkahelyre vetítve átlagosan 687,2 m Ft árbevétel és 4,6 m Ft támogatás esett. Az újrabefektetések súlya jelentős: a vizsgált időszakban a beruházások közel negyede (20 db.), ami 7 cégsoporthoz köthető: 2-2 beruházás 5 vállalatcsoporthoz, 3 egyhez és 7 szintén egy cégsoporthoz. A valóságban ez nem jelenti azt, hogy más nagyvállalat ne ruházott volna be, sőt, de vagy nem kért EKD támogatást (vagy más jogcímen más célra és forrásból), de előfordult az is, hogy benyújtotta kérelmét (és kapott is támogatói ajánlatot), de a szerződésalkötésig nem jutott el⁹, de arra is akadt példa, hogy a beruházás befejezéséig nem hívott le támogatást – azaz lemondott a támogatásról – az adott vállalat, mert pl. előre nem látta biztosítottnak azt, hogy a szerződés szerint vállalt beruházást 100%-ban meg tudja valósítani, következésképpen a vállalatokat is pl. a megváltozott piaci körülmények és/vagy a makrokörnyezetben beálló változások miatt, a vállalat üzletpolitikájába pedig nem fért volna bele az, hogy a nem-teljesítés arányában részbeni (vagy szélsőséges esetben teljes) visszatérítetési kötelezettsége keletkezzen.

4.2 EKD támogatási program jellemzői

A beruházási volumen, támogatás és létszám esetében is jelentős a szórás, a változók eloszlásfüggvényei is baloldali ferdeséget és csúcsosságot rajzolnak ki, ami arra utal, hogy az egyes függvények nem normál eloszlást követnek, a jellemző gyakori értékek a relatíve alacsonyabb volumenű (<22 mrd Ft), támogatási összegű és létrehozott munkahelyek számával (<311 fő) rendelkező beruházások, ami kisszámú nagyvolumenű beruházásra utal, egyúttal arra, hogy nem jellemzőek az átlag és maximum értékek közöttiek. A támogatás mértéke arányos a beruházási

⁹ Vagy abban az esetben, ha a támogatási szerződés megkötésére sor került, de pl. a beruházás és támogatási összeg nagysága miatt a támogatás nyújtására a Bizottság engedélye, azaz jóváhagyó határozata nélkül nem kerülhetett sor.

volumennel és a létrehozott munkahelyek számával, a támogatási arány ugyanakkor a beruházás nagyságával nem korrelál. Ennek hátterében egyrészt a regionális beruházási támogatásokra vonatkozó degresszivitási szabály állhat, a jelenértéken 50 millió euró feletti elszámolható költségű nagyberuházásokra nyújtható kiigazított, csökkentett mértékű támogatási összeg, másrészt a támogatást nyújtó hatásköre a beruházásra nyújtható támogatás mértékének és arányának meghatározása, azaz kevesebb támogatás nyújtható, mint amennyi a regionális támogatási térkép alapján elméletileg megítélhető lenne.

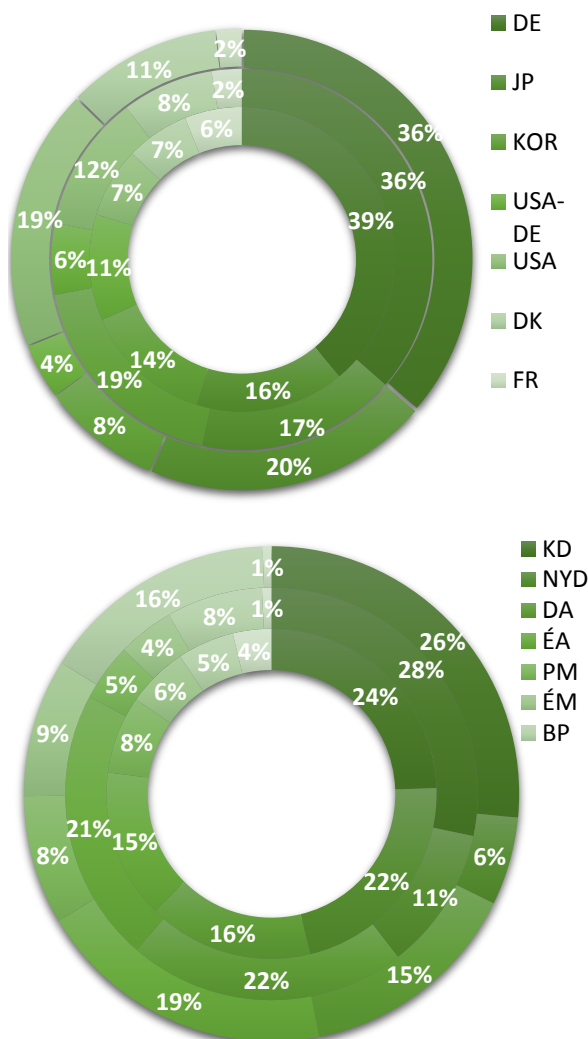
3. ábra: Beruházási volumen, támogatás és létrehozott munkahelyek szektorális megoszlása¹⁰

Figure 3: Sectoral distribution of investment volume, support and job creation

Forrás: HIPA által szolgáltatott adatok alapján saját szerkesztés

A lezárt szerződések alapján a megvalósított 25 beruházás döntően a járműiparba és a kapcsolódó autóiipari beszállítói iparágba koncentrálódott mind az elszámolható költségeket (850 mrd Ft) mind a létrehozott munkahelyeket (12.760 fő) illetően. A kifizetett támogatási összeg mintegy 60%-a ebbe a szektorba irányult. A könnyűiparban (papír-, gyógyszeripar, elektronikai eszközök gyártása, 20 támogatott beruházás realizálódott, relatív súlyát tekintve a nehéziparral (gépgyártás, fém-, vegyipar, építőipari termékek, összesen 11 beruházás) mutat nagyban hasonlóságokat. A jellemzően munkaerőintenzív szolgáltatási ágazatban (a létrehozott munkahelyek száma megközelíti a könnyű- és nehéziparban teremtetteket) 10 támogatott szolgáltató központ létrehozására irányuló beruházás valósult meg, egy kivételével mind Budapesten, feltehetőleg a szakképzett és kvalitatív munkaerő rendelkezésre állása miatt. Az ipari ágazatok jellemzője az elszámolható költségek tárgyi eszközökön és immateriális javakon alapuló támogatása, míg a tercier szektorban a személyi ráfordítás alapú támogatása. A járműipar dominanciáját egyértelműen jelzi, hogy az összes többi ágazatban létrehozott munkahelyek száma közelíti csak meg, a beruházási volumen viszont alig több mint a felét éri csak el.

¹⁰ A külső karéj jelöli a beruházás nagyságát, a köztes a támogatás, a belső pedig a létrehozott munkahelyek relatív megoszlását.

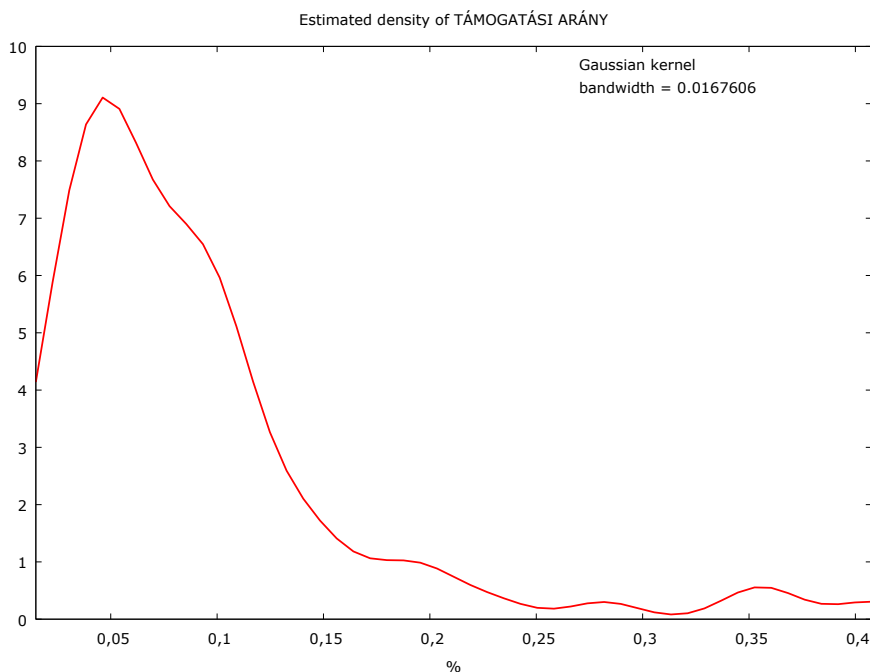
4. ábra: Beruházási volumen, támogatás és létrehozott munkahelyek területi megoszlása a beruházó cégek országrelációjában és a magyarországi régiókban

Figure 4: Territorial distribution of investment volume, support and created jobs in the relationship between investing companies and the Hungarian regions

Forrás: HIPA által szolgáltatott adatok alapján saját szerkesztés

Mindösszesen 3 magyar vállalat (mindhárom Észak-alföld régióban) részesült támogatásban, az összes többi beruházás külföldről érkezett 17 ország relációjában (9 az EU-ból), egy 2 ország vegyes beruházásaként, kettő pedig 2-2 ország relációjában vegyes vállalkozásként. Hazánkban a legjelentősebb és -nagyobb relatív súllyal, a 14 támogatott beruházást – amiből kettő SSC-t leszámítva valamennyi a járműiparba irányult – megvalósító Németország bír a támogatott beruházások elszámolható költségeinek és létrehozott munkahelyek több mint felével és a kifizetett támogatások összegét illetően is. Nagyságrendileg a legnagyobb volumenű beruházások sorrendben Közép- és Nyugat-Dunántúl, ill. Észak- és Dél-Alföld régióban valósultak meg közel 950 mrd Ft értékben és több mint 14.500 munkahelyet teremtve. Őket Közép-Magyarország régió követi, Budapesten alatta marad a Pest-megyei beruházásokra fordított összegnek, de közel

kétszer annyi munkahely jött létre. Mindösszesen Észak-Magyarország és Dél-Dunántúl régióval összeszámolva is a beruházások nagysága Nyugat-Dunántúl régióéét közelíti meg. Az átlagos beruházási volumen 154 Mrd Ft 13,4 Mrd Ft támogatással és 2.736 fő munkahellyel régióként. Egy beruházás átlagosan 27,6 Mrd Ft, amire 1,8 Mrd Ft jut. A beruházások, így a munkahelyek számát tekintve Dél-Dunántúl régióban mindössze egy támogatott beruházás valósult meg 126 főnek adva munkát. A legtöbb támogatott beruházás Budapesten (15) valósult meg, átlagosan 8 támogatott beruházás jellemző régióként 27,6 Mrd Forint elszámolható költséggel, legkoncentráltabban azonban Dél-Dunántúl régióban realizálódott 46,6 Mrd Ft értékben. Tekintettel arra, hogy a disszertáció keretében területi elemzéssel nem foglalkozok, a támogatások térségi összefüggései, hatások vizsgálata nem képezik tárgyát kutatásomnak.

5. ábra: Támogatási arány sűrűségfüggvénye
Figure 5: The density function of the support ratio

Forrás: saját számítás

A Gauss-féle kernel sűrűségfüggvény alkalmazásával a változó normál eloszlásának valószínűsége tesztelhető. A sokaság gamma eloszlást¹¹ követ. Az esetek közel 90%-ban (70 beruházás) a támogatási arány 15% alatt maradt, miközben a regionális támogatási térkép alapján még Budapesten¹² is 25% volt a támogatási intenzitás maximális mértéke, Pest megyét ill. Nyugat-Dunántúl régiót (30%), Közép-Dunántúl régiót (40%) leszámítva a többi négy régióban a maximális 50%. A lezárt támogatási szerződések közül 9 Budapesten, 3 Pest megyében megvalósult beruházás, a pénzügyileg lezártak esetében pedig 6 ill. 4 és mindössze egyetlen olyan beruházás volt, ami 2011-ben, tehát az alacsonyabb (10%) támogatási intenzitás szerint volt megítélhető.

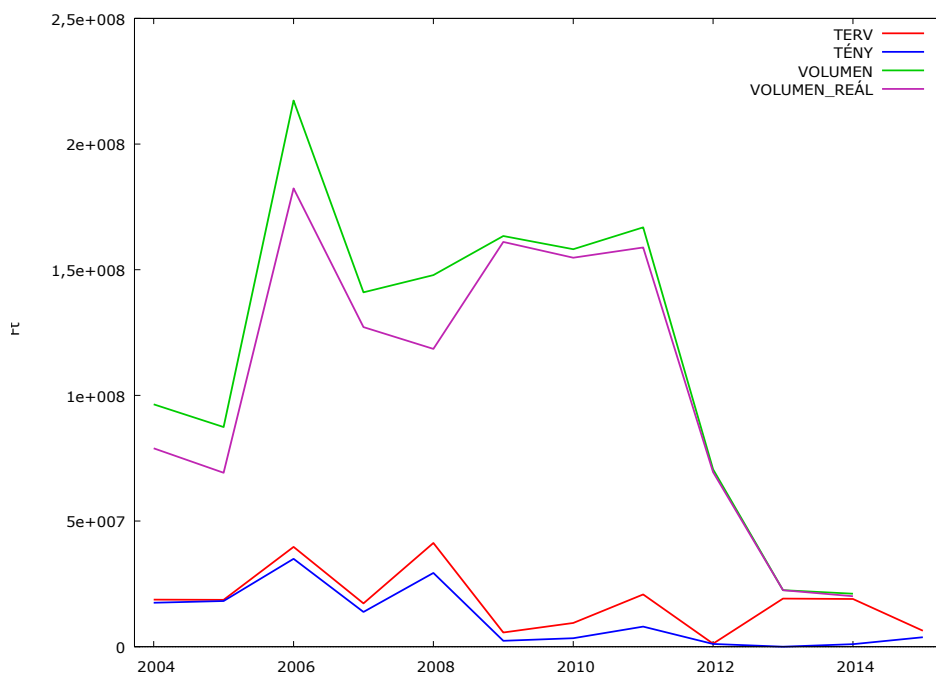
Ez az aszimmetria két okkal hozható összefüggésbe:

¹¹ Vagyis a sokaság normál eloszlásának várható értéke -1 és 1 közé esik, a támogatási arányra azonban nem értelmezhetők a negatív értékek.

¹² A gazdasági fejlettsége révén, mint „phasing-in” támogatható térségben 2011-től már csak 10%.

1. a támogatás államháztartási hatásvizsgálata: az államháztartási megtérülés a támogatás nyújtásának feltétele. Ami azt jelenti, hogy számszerűsítik és összegzik a költségvetés számára várható többletbevételeket¹³ a beruházási és monitoring időszak alatt és állítják szembe a támogatás összegével jelenértéken. Azaz valamennyi esetben alapvető feltétel legkésőbb a monitoring időszak végére történő pozitív egyenleg.
2. az EKD támogatásban részesült cégek a beruházáshoz rendszerint fejlesztési adókedvezményt is igénybe vesznek, amit a maximális támogatási intenzitás mértékéig igényelhetnek (és érvényesíthetnek elméletileg) a megítélt EKD támogatás összegének levonásával.

A valós támogatási arány az egyazon jogcímen és beruházáshoz megítélt támogatás halmozásával azonban magasabb lehet, az államháztartás számára azonban követelmény a beruházáshoz nyújtott támogatás közvetlen államháztartási megtérülése.

6. ábra: Beruházási volumen (Volumen) és támogatással csökkentett elszámolható költségek (Volumen reál), ill. EKD támogatások jóváhagyott összege (Terv) és tényleges kifizetése (Tény) 2004-2015 között konstans áron

Figure 6: Investment volume (volume) and subsidized eligible costs (actual volume), respective approval amount (plan) and actual payout of grants of individual government decision support program(actual) between 2004 and 2015 at constant cost

Forrás: saját szerkesztés

¹³ Számszerűsítik a beruházástól várható munkaadói, munkavállalói járulékokat, a befolyó adók mértékét (ÁFA, jövedéki, a megítélt fejlesztési kedvezményrel csökkent társasági adót és személyi jövedelemadót), megbecsülik az államháztartás számára költségmegtakarítást, mint bevételt jelentő tételeket is (pl. munkanélkülijáradék-megtakarítás). Nem számolnak ugyanakkor a multiplikátor, a gazdaságban multiplikatív hatásokkal: a közvetett munkahelyteremtéssel, a beszállítók által fizetett járulékokkal, a vállalatnál már foglalkoztatottak után fizetett járulékokkal, a helyi adókkal, az addicionális hatásokkal, képzési támogatással és a munkavállalók jövedelmének fogyasztásra kerülő hányadával sem.

Ami a megítélt támogatásokat és tényleges kifizetéseket illeti, jelentős különbség figyelhető meg. Előbbi a támogatási szerződés elszámolható költségének és támogatási összegének ütemezése szerinti kötelezettségvállalást jelent az adott évi költségvetési előirányzat terhére: sarkalatos példa, de akad olyan támogatás, amely utolsó részletének a szerződés megkötése után hét évvel került sor. Ennek hátterében természetesen számos ok állhat. A jóváhagyott támogatás így mindig egy hipotetikus összeg, hiszen annak kifizetése egyrészt a beruházás megvalósításától, így az elszámolható költségek felmerülésétől és benyújtásától függ, másrészt a külső körülményekkel, makrogazdasági környezet alakulásával (pl. a 2008-as válság kapcsán), kínálati oldalon a piaci versennyel, keresleti oldalon pedig a fogyasztói szokások megváltozásával hozható is összefüggésbe hozható. Ha pl. csúszik a beruházás, akkor a kifizetés is, de az eredeti szerződés szerinti ütemezéshez képest jelenértéken feltételezhetően alacsonyabb lesz támogatási összeg. Ha időben előbb merülnek föl a költségek, az a támogatási intenzitás növekedéséhez vezet, azaz jelenértéken számolva magasabb támogatási összeget eredményez. Ezt tiltják a szabályok. Ha megváltoznak a körülmények és tegyük fel, hogy a kedvezményezett csak alacsonyabb volumenű beruházást valósít meg, akkor a támogatási összeg arányosan csökkentett összegére lesz jogosult. Vagy fordított esetben, ha a vártnál kedvezőbben alakulnak, akkor nem lesz jogosult több támogatásra, mert a szerződéskötés időpontjában érvényes, azaz alacsonyabb támogatás összegéért is elvállalta, hogy meg fogja valósítani, így nem támogatható. Valamennyi esetben a szerződés módosítása szükséges.

A beruházások elszámolható költsége összesen 210,9 mrd Ft-tal 1.081,7 mrd Ft-ra csökkentek, azaz átlagosan 19,2 mrd Ft-tal kerültek kevesebbe a ténylegesen kifizetésre kerülő támogatások révén 2004-2014 között. Az utolsó két év költségeinek és a támogatások kifizetésének jelentős visszaesése és következőképpen a kettő közti különbség mérséklődése a korábbi projektek kifutásával és kifizetésének lezárulásával magyarázható, ill. azzal, hogy a hatályos szerződésekre vonatkozóan a pénzügyi záráskor fognak rendelkezésre állni adatok a tényleges kifizetésekről, egyelőre az éves céllelőirányzat terhére a szerződés szerinti várható kifizetésekről van információ.

4.3 Idősoros és panel regressziós vizsgálatok eredményei

Amellett, hogy a támogatás csökkenti a kedvezményezett vállalatok beruházásának elszámolható költségét, feltételezem, hogy szimultán járul hozzá az árbevételük növekedéséhez. Criscuolo et al. (2012) tényellentően alapuló tanulmányában arra a következtetésre jutott, hogy a támogatás csökkenti a vállalkozás effektív tőkeköltségét és növeli a tőkét a támogatás nélküli helyzethez képest. A teljes tényező-termelékenységre azonban nincs szignifikáns hatással a támogatás. Hipotézisem elméleti alapja a versenyző piacokon tevékenykedő vállalkozás profitmaximalizáló és költségminimalizáló magatartása, feltételezve azt, hogy a kibocsátást az ár és mennyiség határozza meg. A mikroszimuláció során a regionális beruházási támogatásnak (X) az alkalmazottak számára ($EMPL$) és árbevételre gyakorolt hatását (Y) vizsgáltam meg. Feltételezem, hogy a támogatás pozitívan járult hozzá a tényezők változására és az oksági kapcsolat iránya is igazolható. Az árbevétel és támogatás között a jelenbeli és a másodrendű érték között van szignifikáns, de ellentétes irányú kapcsolat, a támogatás és foglalkoztatottak száma között a másodrendű késleltetett érték függenek össze negatív irányban, foglalkoztatottak számának idősoros adatai korreláltak és saját késleltetett értékeivel függenek össze. Az árbevétel a másodrendű késleltetett értékétől függ szignifikánsan és a kollinearitás teszt eredményei is közel állnak az 1-hez, ahogy a foglalkoztatottak számának esetében. Egy változó esetében sem vehető el az egységgyök jelenléte, az árbevétel és támogatás, ill. a foglalkoztatottak száma és támogatás relációjában a kointegráltság, ezért az ún. vektor-hibakorrekciós (a továbbiakban: VECM) modellbe a változók transzformált (logaritmizált) értékeit, a vektor-autoregresszív (a továbbiakban: VAR) modellbe pedig differenciáikat építettem be.

1. táblázat: EKD támogatási program VAR és VECM modelljének eredményei
Table 1: Results of the VAR and VECM model of the individual government decision support program

A modell változói és késleltetett értékei		Koefficiens	Std. error	t-érték	R ²	Okság iránya
VAR(2)	ΔlgY	ΔlgX_{t-1}	0,465904 (0,0092***)	0,077459	6,0148	0,8735 $\Delta lgX \rightarrow \Delta lgY$
	ΔlgX	ΔlgX_{t-1}	-0,520188 (0,0027***)	0,0566934	-9,1754	
VECM(2)	lgY	lgX_{t-1}	0,305794 (0,0367**)	0,108111	2,8285	0,9612 $lgX \rightarrow lgY$
	lgX	lgY_{t-1}	0,641535 (0,0578*)	0,261645	2,4519	0,8163 $lgY \rightarrow lgX$
VAR(2)	$\Delta lgEMPL$	$\Delta lgEMPL_{t-1}$	0,419933 (0,6902)	0,955961	0,4393	0,3626 -
		ΔlgX_{t-1}	-0,102005 (0,6770)	0,221905	-0,4597	
VECM(2)	$lgEMPL$	$lgEMPL_{t-1}$	1,09809 (0,0140**)	0,296978	3,6975	0,661814 $lgEMPL \rightarrow lgEMPL$
	lgX	$lgEMPL_{t-1}$	2,04235 (0,0144**)	0,555685	3,6754	

(*** $p < 0,01$ ** $p < 0,05$ * $p < 0,1$)

Forrás: saját számítás

Az árbevétel és foglalkoztatottak számának esetében is a késleltetés hosszának megválasztásában a másodrendű értékek bizonyultak szignifikánsnak. Mind a VAR mind a VECM modellben a támogatás szignifikáns hatása mutatható ki az árbevétel változására: a $t-1$ időpontban kifizetett egységnyi támogatás növelte az árbevétel jelenbeli értékét. Mindazonáltal a VECM modell magyarázó ereje magasabb (81,63% ill. 96,12%) a VAR modellhez képest, az okság irányát illetően viszont ebben a modellben állapítható meg egyértelműen, hogy a támogatás elsőrendű késleltetett értékétől függ az árbevétel és a saját jelenbeli értéke. A varianciafelbontás tesztje is pontosabb eredményre vezetett a VAR modellben: a 10. periódusban a támogatás már 50%-ban magyarázza az árbevételt, míg saját értékétől 76%-ban függ. A VECM modellben is növekvő ütemben magyarázza a támogatás az árbevételt, de alacsonyabb mértékben (32%), miközben a reláció fordítva is igaz, azaz hasonló mértékben függ az árbevétel késleltetett értékétől. A támogatás ugyanakkor a foglalkoztatottak számának változására nincs szignifikáns hatással.

Ha a mintánk elemszáma nagy és/vagy vannak hiányzó értékek vagy mintavétel alapján véletlenszerűen kiválasztott mintával dolgozunk, akkor feltételezhető, hogy a véletlen hatás panel regressziós modell alkalmazható (Cottrell-Lucchetti 2016; Arellano 2003; Arellano-Bond 1991). Mivel nagyszámú minta áll rendelkezésre a mikroszimulációhoz és a hiányzó értékek száma is jelentős, ezért véletlen hatás modellben¹⁴ vizsgáltam a támogatás árbevételre és foglalkoztatottak számára gyakorolt vélt hatását.

Véletlen hatás panel regressziós modell a logaritmizált változók differenciáit véve:

$$\Delta lg y_{it} = \Delta lg X_{it} \beta + v_i + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

$$\mu_{it} = v_i + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

ahol v variancia.

$$\Delta lg y_{it} - \Delta lg \hat{y}_i = \beta (\Delta lg X_{it} - \Delta lg \hat{X}_i) + v_i + \varepsilon_i \quad (3)$$

¹⁴ A fix hatás és késleltetett modelljében kapott eredmények azt igazolták vissza, hogy el kell utasítani azt, hogy a konstans értéke fix.

$$\Delta \lg y_i = \Delta \lg X_i \beta + \mu_i \quad (4)$$

$$\Delta \lg \hat{y}_i = \Delta \lg \hat{X}_i \beta + \varepsilon_i \quad (5)$$

2. táblázat: EKD támogatás hatása az árbevételre és foglalkoztatottak számára panel regressziós modellben

Table 2: Effect of individual government decision support on revenue and employment in a panel regression model

Véletlen hatás	Koefficiens	Std. error	z-érték	Breusch-Pagan teszt	Hausman teszt
1. Modell (y=árbevétel)					
const	0,400669 (<0,0001***)	0,00967641	41,4068	6,85103 (0,008859***)	154,23 (2,05803e-035***)
$\Delta \lg X$	0,0681051 (<0,0001***)	0,00261738	26,0203		
2. Modell (y=EMPL)					
const	0,239639 (<0,0001***)	0,00386112	62,0645	8,00559 (0,004663**)	15,3154 (9,09725e-005***)
$\Delta \lg X$	0,0004852 (0,0023***)	0,00015886	3,0547		

(*** $p < 0,01$ ** $p < 0,05$)

Forrás: saját számítás

A késleltetés nélküli panel modellben a támogatás egységnyi változásának hatására mind az árbevétel mind a foglalkoztatottak száma is emelkedik, de kismértékben. A Breusch-Pagan teszt alapján azonban nem vehető el az egységspecifikus hiba szórásnégyzetének nullhipotézise, azaz az időbeli változatlanúsága. A Hausman-teszt szerint a modell konzisztens, de a χ^2 értéke viszonylag magasnak mondható.

A változók jelenbeli és késleltetett értékeivel kibővített véletlen hatás dinamikus panel regressziós modell a logaritmizált változók differenciáit alapul véve:

$$\Delta \lg y_i = \alpha_1 \Delta \lg y_{i-1} + \alpha_2 \Delta \lg y_{i-2} + \dots + \alpha_n \Delta \lg y_{i-n} + \beta_1 \Delta \lg x_{it} + \beta_2 \Delta \lg x_{i,t-1} + \dots + \beta_{t-n} \Delta \lg x_{i,t-n} + \eta_i + v_{it} \quad (6)$$

ahol η időhatás.

3. táblázat: EKD támogatás hatása az árbevételre dinamikus panel regressziós modellben
Table 3: Effect of individual government decision support on revenue in a dynamic panel regression model

Véletlen hatás	Koefficiens	Std. error	z-érték	Wald-teszt	Sargan-teszt	
1. Modell (y=árbevétel)						
Időhatás nélkül	$\Delta \lg Y_{t-1}$	0,591636 (<0,0001***)	0,110549	5,3518	120,282 (0,0000***)	20,1228 (0,7404)
	const	6,78782 (<0,0001***)	1,55032	4,3783		
	$\Delta \lg X_t$	0,0358013 (0,0467**)	0,0179977	1,9892		
	$\Delta \lg X_{t-1}$	0,0658502 (0,0024***)	0,0216494	3,0417		
Időhatás esetén	$\Delta \lg Y_{t-2}$	0,0780599 (0,0038**)	0,0269681	2,8945	26,0449 (0,0001***)	32,2267 (0,0555**)
	$\Delta \lg X$	0,0503257 (0,0004***)	0,0143193	3,5145		

	ΔgX_{t-1}	0,0697875 (0,0007***)	0,0206194	3,3846		
2. Modell (y=EMPL)						
Időhatás nélkül	$\Delta gEMPL_{t-2}$	0,135272 (0,0104**)	0,052816	2,5612	11,4596 (0,0430**)	17,2784 (0,3678)
	ΔgX_{t-2}	-0,0093602 (0,0891*)	0,00550539	-1,7002		
Időhatás esetén	$\Delta gEMPL_{t-1}$	0,21601 (<0,0001***)	0,0176401	12,2454	148,32 (0,0000***)	8,68075 (0,5626)
	$\Delta gEMPL_{t-2}$	0,173481 (<0,0001***)	0,0187157	9,2693		
	ΔgX_{t-2}	-0,0090759 (0,0834*)	0,00524233	-1,7313		

(*** $p < 0,01$ ** $p < 0,05$ * $p < 0,1$)

Forrás: saját számítás

A VAR és VECM modell eredményei alapján feltételezem, hogy a késleltetett panel regressziós modellben is a másodrendű értékekig bezárólag befolyásolja a támogatás a függőváltozó jelenbeli értékét a késleltetett értékeivel kibővített általánosított legkisebb négyzetek módszerével becült véletlen hatás panel regressziós modellben. Az autoregresszív modellekhez hasonlóan a támogatás jelenbeli és elsőrendű késleltetett értékének szignifikánsa hatása mutatható ki. Az árbevételre gyakorolt hatást megvizsgáltam időhatással kiegészített modellben is, mely szerint egyedül a 8. időpont befolyásolja szignifikánsan a függőváltozót, de összességében nem, a kapott eredmények alapján a támogatás nagyjából ugyanolyan hatással van az árbevételre időhatás nélküli és időhatással bővített modellben, azaz nincs trendhatás¹⁵. A Wald-féle teszt értéke a regresszorok (és a kétértékű időváltozók) szignifikancia szintjét mutatja meg a dinamikus panelregressziós modellben. A tesztstatisztikák alapján egyik modellben sem vehető el az időhatás jelenléte. A Wald tesztek együttes szignifikanciáját, ill. a változók hibátaggal való első- és másodrendű autokorrelációját pedig a Wald-teszttel aszimptotikus Sargan-féle teszt adja meg: az árbevétel esetében az időhatás nélküli modell vezetett robusztusabb eredményre, a foglalkoztatottak esetében az időhatással bővített modell. Amíg a támogatás jelenbeli és elsőrendű késleltetettje is az árbevétel növekedéséhez járul hozzá, a foglalkoztatottak számának változására negatív hatással van, igaz, csak a másodrendű késleltetett érték befolyásolja szignifikánsan. Mindkét modell függ azonban a saját késleltetett értékeitől is. A panelregressziós eredmények alapján a – másodrendű késleltetett értékek kivételével – foglalkoztatottságra is pozitív hatással van a támogatás, de az oksági kapcsolat alapján a dinamikus modell gyakorlatilag azt igazolta vissza, hogy saját késleltetett értékétől függ és jobban is magyarázza a jelenbeli értékét és a támogatás valójában nincs hatással.

A mikrogazdasági hatásvizsgálat eredményei leginkább Csoma (2017) tanulmányában szereplőkkel mutatnak azonosságokat: vizsgálatában a támogatások társadalmi hasznosságának és abszorpciós képesség dichotómiájára világít rá, vagyis arra a kettősségre, mely szerint egy beruházás támogatása társadalmilag abban az esetben kívánatos és szükséges, ha – figyelembe véve az externális hatásokat is –, pénzügyi nettó jelenértéke negatív, azaz piaci alapon nem térülne meg. Viszont irreális, gazdaságilag irracionális lenne azt elvárni, hogy az „olcsóbb tőke” pótlólagos beruházásokat generálna és a foglalkoztatottak számának növekedését eredményezné, következőképpen nemzetgazdasági szinten is emelné a foglalkoztatottság szintjét és hozzájárulna a gazdasági növekedéshez. Tanulmányában a disszertációhoz hasonló mintanagysággal¹⁶ dolgozott és hasonló, beruházási célú, vissza nem térítendő támogatások hatását vizsgálta.

¹⁵ Az elsőrendű késleltetést tartalmazó modellben azonban szignifikánsnak bizonyult az időváltozó.

¹⁶ A 100 millió Ft feletti támogatásban részesült, mintegy 80 vállalkozást felölelő, nem reprezentatív mintában véletlenszerű mintavétel alapján vizsgálta a támogatás hatását.

Mikrogazdasági szinten arra a következtetésre jutott, hogy egyértelműen az árbevételre mutatható ki az (uniós) támogatás szignifikáns és pozitív hatása, a foglalkoztatottak számának változására ugyanakkor nem. Eredményei azért is elgondolkodtatóak, mert a hatásvizsgálaton túl a támogatások versenyképességi összefüggéseire is rávilágított és jutott arra a következtetésre, hogy a nagyobb vállalkozásoknak¹⁷ nyújtott szubvenciók nem járultak hozzá versenyképességük javításához a nemzetközi téren. Hasonló következtetésre jutott Banai et al. (2017) tanulmányukban, melyben a mikro-, kis- és középvállalkozásoknak a 2007-2013 közötti programozási időszakban nyújtott vissza nem térítendő uniós források hatását vizsgálták mikroszinten és bár szintén arra az eredményre jutottak, hogy a vállalkozásoknak megítélt támogatások összességében ugyan hozzájárultak az árbevétel, a bruttó hozzáadott érték és foglalkoztatottak számának növeléséhez, de a támogatás révén nem javult sem a versenyképességük és nem is lettek termelékenyebbek. Emellett fontos az a megállapításuk, hogy a támogatási formák között nincs szignifikáns különbség, tehát az, hogy vissza vagy vissza nem térítendő, közvetlen ill. közvetett formában részesültek a kedvezményezett vállalkozások a támogatásból, ami azt feltételezi, hogy a versenytársakhoz képest alapvetően tőkeerősebb, jobb pénzügyi, jövedelmi helyzetben (a pénzügyi piacokhoz jobban hozzáférő) voltak.

A támogatásnak a foglalkoztatottságra és az árbevételre gyakorolt hatása a nemzetközi szakirodalomban is vitatott. A kapott eredmények leginkább Martini-Bondonio (2012) tanulmányával mutatnak rokonságot, ill. állíthatók azzal párhuzamba azzal a különbséggel, hogy arra a következtetésre jutottak, hogy a nagyvállalatoknak nyújtott támogatás nemhogy ösztönző hatással nincs – mivel a támogatási program keretében finanszírozott projekteket támogatás nélkül is megvalósították volna –, hanem egyenesen nincs vagy akár szignifikánsan negatív hatást fejt ki a foglalkoztatottságra, árbevételre és beruházásra. Igaz, ők a Kohéziós Alapból nyújtott források hasznosulását – ami nem egy és ugyanaz az uniós értelemben vett állami támogatásokkal – vizsgálták két különböző területi síkon (olaszországi makro- és mezoszinten), valamint két eltérő időintervallumban.

A mikroszimuláció eredményei mindazonáltal fenntartásokkal kezelendők, tekintettel arra, hogy 100%-ban nem állapítható meg a támogatás árbevételre – ill. foglalkoztatottak számára – gyakorolt hatása és nem is tulajdonítható annak, mivel a gyakorlat azt mutatja, hogy a tényleges kifizetés utolsó időpontja egybeesik a monitoring időszak megkezdésével, ami egyet jelent azaz, hogy a kedvezményezett vállalkozásnak a támogatási szerződésben vállalt, a beruházás fenntartására vonatkozó kötelezettsége megkezdődik. Ezért nem zárható ki a szelekciós hatás és szubjektivitás, mert a kedvezményezett vállalat alapvetően abban érdekelt, hogy ne keletkezzen a nem-teljesítéssel arányos visszafizetési kötelezettsége a monitoring időszakban.

Következtetések

Az állami támogatások mikrogazdasági hatásának ex-post vizsgálata eddig kevésbé vizsgált kutatási területnek számított. Jelen cikk keretében kísérletet tettem az EKD támogatási program hatásának kimutatására az adott vállalkozás szintjén. A hazai EKD támogatási program ökonometriai hatásvizsgálatának eredményei alapján. A kapott eredmények alapján megállapítható, hogy az elszámolható költségek egyidejű csökkentése mellett a támogatás hozzájárul a vállalat kibocsátásának növekedéséhez. A beruházási támogatás egyértelműen az árbevételre van szignifikáns hatással és pozitív előjellel: mint azt a VAR modellek is igazolják, a támogatás elsőrendű késleltetettje szignifikánsan pozitívan járul hozzá a vállalat outputjának növekedéséhez és jobban magyarázza az árbevétel jelenbeli értékét, mint a saját késleltetettje, de az okság iránya egyértelműen csak a VAR modellben állapítható meg. A panel regressziós modellek alátámasztják a VAR és VECM modellek eredményeit: a támogatás elsőrendű késleltetettje (és jelen-

¹⁷ Nagyobb vállalkozások alatt a szerző szerint a legalább 20 főt alkalmazó, a teljes mintanagyság mintegy 87%-át kitevő vállalkozásokat kell érteni.

beli értéke is) pozitívan hat az árbevételre. Az alkalmazottak számának változására azonban nem állapítható meg egyértelműen a támogatás hatása.

Hivatkozott irodalom

- ARELLANO, M. (2003): *Panel Data Econometrics*, Oxford: Oxford University Press.
- ARELLANO, M. – BOND, S. (1991): Some tests of specification for panel data: Monte carlo evidence and an application to employment equations. *The Review of Economic Studies* 58: pp. 277–297.
- ARISTEI, D. – STERLACCHINI, A. – VENTURINI, F. (2015): The effects of public supports on business R&D: firm-level evidence across EU countries. Munich Personal RePEc Archive, p. 36. Elérhető: http://mpra.ub.uni-muenchen.de/64611/1/MPRA_paper_64611.pdf
- BADE, F. J. – BASTIAN, A. (2010): *Individual measurement of results of the joint task 'Improvement of Regional Economic Structures*. Dortmund/Berlin.
- BANAI, Á. – LANG, P. – NAGY, G. – STANCSICS, M. (2017): Impact evaluations of EU subsidies for economic development on the Hungarian SME sector. (Gazdaságfejlesztési célú európai uniós támogatások hatásvizsgálata a magyar kkv-szektorra.) MNB Working Papers 8. p. 54. Elérhető: <https://www.mnb.hu/letoltes/eufa-wp-final.pdf>
- BERLINGER, E. – JUHÁSZ, P. – LOVAS, A. (2015): Az állami támogatás hatása a projektfinanszírozásra erkölcsi kockázat és pozitív externáliák mellett. *Közgazdasági Szemle*, LXII. évf., 2015. február (pp.139–171.). Elérhető: http://epa.oszk.hu/00000/00017/00223/pdf/EPA00017_kozgazdasagi_szemle_2015_02_139-171.pdf
- BRONZINI, R. – DE BLASIO, G. (2006): The effect of investment incentives: an assessment of Law 488/1992. Banca d'Italia.
- Bizottsági közlemény az Európai Unió működéséről szóló szerződés 107. cikkének (1) bekezdésében említett állami támogatás fogalmáról (HL 2016/C 262/01). Elérhető: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016XC0719\(05\)&from=EN](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016XC0719(05)&from=EN)
- BRONZINI, R. – PISELLI, P. (2014): The impact of R&D subsidies on firm innovation. Banca d'Italia. p. 49. Elérhető: http://www.bancaditalia.it/pubblicazioni/temi-discussione/2014/2014-0960/en_tema_960.pdf
- BUSILLO, F. – MUCCIGROSSO, T. – PELLEGRINI, G. – TAROLA, O. – TERRIBILE, F. (2010): Measuring the Impact of the European Regional Policy on Economic Growth: a Regression Discontinuity Design Approach. Working Papers 6/10, Sapienza University of Rome, DISS. Elérhető: http://www.diss.uniroma1.it/sites/default/files/allegati/wp-06-10-RDD_wp_18%2001%2010_Final_Version2.pdf
- CERQUA, A. – PELLEGRINI, G. (2011): Are the subsidies to private capital useful? A Multiple Regression Discontinuity Design Approach. ERS conference papers, European Regional Science Association. http://www.sre.wu.ac.at/ersa/ersaconfs/ersa11/e110830a_Final01323.pdf
- CSOMA, R. (2017): Vállalati beruházások, uniós támogatások és a versenyképesség összefüggései. *Pénzügyi Szemle* 2017/1. pp. 37-47.
- COMBES, P. P. – YPERSELE, T. (2012): The role and effectiveness of regional investment aid. The point of view of the academic literature. p. 138. European Commission. ISBN 978-92-79-28198-3
- COTTRELL, A. – LUCCHETTI, R. (2016): *Gretl's User Guide*. Gnu Regression, Econometrics and Time-series Library.
- CRISCUOLO, C. – RALF, M. – OVERMAN, H. – REENEN, J. (2012): *The Causal Effects of an Industrial Policy*. Centre for Economic Performance, London School of Economics for

- recent research on the effectiveness of the Regional Selective Assistance (RSA) program in the UK. NBER Working Paper No. 17842. <http://www.nber.org/papers/w17842.pdf>
- HART, M. – DRIFFIELD, N. – ROPER, S. – MOLE, K. (2008): Evaluation of Regional Selective Assistance (RSA) and its successor, Selective Finance for Investment in England (SFIE). Department for Business Enterprise & Regulatory Reform. p. 162. <https://www.researchonline.org.uk/sds/search/download.do;jsessionid=B49E953E3DA2D9DE9BC01454E8C0AB43?ref=B9464>
- KÁLLAY, L. (2014): Állami támogatások és gazdasági teljesítmény. *Közgazdasági Szemle*, LXI. évf. 3. pp. 279–298.
- KOCZISZKY GY. (2008): Területfejlesztés módszertana. Egyetemi Kiadó, Miskolc.
- KORNAI, J. (1980): A hiány. p. 642. Kalligram Kiadó. 2011.
- KPMG (2017): A magyarországi európai uniós források felhasználásának és hatásainak elemzése a 2007-2013-as programozási időszak vonatkozásában - beavatkozási terület szintű szakmai elemzések. p. 526.
- LAKI, M. – VOSZKA, É. (2008): Kaleidoszkóp. Versenyhelyzet Magyarországon 2007-ben. MTA Közgazdaságtudományi Intézet–Pénzügykutató Rt., Budapest.
- LAKI, M. – VOSZKA, É. (2010): Kaleidoszkóp. Versenyhelyzet Magyarországon 2008-2009-ben. MTA Közgazdaságtudományi Intézet–Pénzügykutató Rt., Budapest.
- LE DEN, X. – KRÖBER, R. – PEZZA, A. R. – GILLERKE, F. – BRESSER, L. – KRÄMER, M. – KHAN, U. – OLIVAS, J. (2012): Ex-post evaluation of regional aid guidelines 2007-2013. Final Report. p. 207. European Commission, DG Competition. 2013.
- LELARGE, C. – SRAER, D. – THESMAR, D. (2010): Entrepreneurship and Credit Constraints: Evidence from a French Loan Guarantee Program. NBER Chapters, in: International Differences in Entrepreneurship, pp. 243-273. National Bureau of Economic Research, Inc.
- MARTINI, A. – BONDONIO, D. (2012): Support to SMEs and large enterprises in Italy, including a comparison of grants and other financial instruments http://ec.europa.eu/regional_policy/information/evaluations/impact_evaluation_en.cfm#1
- MOUQUÉ, D. (2012): What are counterfactual impact evaluations teaching us about enterprise and innovation support? DG for Regional and Urban Policy, Evaluation and Semester Unit. p. 16. http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/focus/2012_02_counterfactual.pdf
- NAGY, S. GY. – LÓRÁND, B. (2013): Evaluation of EU fund dependency. Dead weight loss and substitution effect. In Pálné Kovács, I. –Scott, J.– Gál, Z.: Territorial Cohesion in Europe. Harthmedia Ltd., Pécs, pp. 109–119.
- PIKETTY, T. (2015): A tőke a XXI. században. Kossuth Kiadó, p. 704.

Lipták Katalin**Települési humán potenciál vizsgálata Magyarországon**

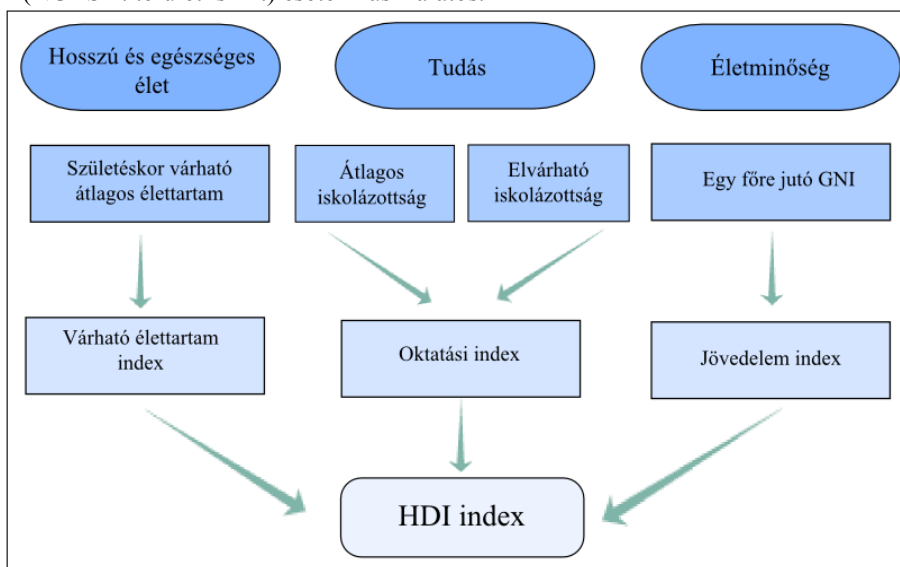
A tanulmányban kísérletet tettem a magyarországi települések humán potenciál (THP) értékeinek számítására olyan módszertan kidolgozásával és alkalmazásával, amely települési szinten megbízható eredményeket ad. A klasszikus értelemben vett HDI (humán fejlettségi index) már kistérségi szinten is csak erős torzításokkal becsülhető, amelyhez a kiinduló indikátorok listája is eltér a jól megszokott mutatóktól (úgy, mint a GDP vagy GNI, a születéskor várható átlagos élettartam és az oktatásban részt vevők aránya). A települési szintű humán potenciál meghatározására készített becslőszámítások erős fenntartásokkal kezelendők, a tanulmányban a legkörültekintőbben jártam el az indikátorok kiválasztásánál. Kutatási kérdésként megfogalmaztam, hogy a magyarországi településeknél milyen mértékben változott a humán potenciál az egyes népszámlálási adatok tükrében és milyen térszerkezeti változások történtek?

Kulcsszavak: települési humán potenciál, térszerkezet

JEL-kód: J01, R11

A humán fejlettségi index módszertana

A humán fejlettséget sokan sokféleképpen mérik a területi egységtől és a rendelkezésre álló statisztikai adatoktól függően. A sokat vitatott, mégis viszonylag jó megbízhatósággal, nemzetközi szinten elfogadott módszertan alapján készülő HDI mutató országok (NUTS 0. területi szint), régiók (NUTS 2. területi szint) esetén használatos.

1.ábra: A Human Development Index összetevői
Figure 1: Components of the Human Development Index

Forrás: Saját szerkesztés

A HDI mutató három fő összetevőből áll (1. ábra), ez adja a mutató komplexitását és megbízhatóságát:

- a születéskor várható átlagos élettartam a hosszú és egészséges élet mutatója,

- az oktatásban megszerzett tudás az egyének tudásszintjét jellemzi,
- végül az egy főre jutó GNI a jövedelmet és az életszínvonalat mutatja.

A klasszikus értelemben vett HDI index kiszámításakor egy általános képletet használunk, mely önálló indexként a HDI minden összetevőjére alkalmazható (UNDP által kidolgozott nemzetközi szinten egységes módszertan). Ahhoz, hogy lehetővé váljék a mutatószámok, időszakok és területi egységek közötti összehasonlítása, normalizálást kell végrehajtanunk az egyes mutatók rögzített minimális és maximális értékeinek segítségével. A képlet a következő:

$$I_i = \frac{X_i - X_{\min}}{X_{\max} - X_{\min}} \quad (1)$$

ahol: X_i = a változó aktuális értéke,
 $X_{\max}$ = a változó rögzített maximális,
 $X_{\min}$ = a változó rögzített minimális értéke.

A HDI mutatót a következő lépésben számítjuk ki:

1. elsőként a várható élettartam indexét számítjuk ki (I_1),
2. aztán az átlagos iskolázottságot (a), majd az elvárható iskolázottságot határozzuk meg (b). Végül az oktatási indexet (I_2) kiszámítják az előző lépésben kapott mutatók értékeivel a következő módon:

$$I_2 = \frac{\sqrt{a \times b} - X_{\min}}{X_{\max} - X_{\min}} \quad (2)$$

3. Következő lépésben a módosított GNI-t számoljuk ki. A GNI esetében a nagyságrendekben meglévő különbségeket megtartó természetes alapú logaritmikus transzformációt használjuk (a logaritmikus számítás a jövedelemnövekmény csökkenő hozadékának az indexben való megjelenítését szolgálja, s egyben az egy főre jutó GNI abszolút értékei alapján tapasztalható különbségeket is csökkenti), melynek képlete (Bhatnagar, 2002):

$$I_3 = \frac{\ln(X_i) - \ln(X_{\min})}{\ln(X_{\max}) - \ln(X_{\min})} \quad (3)$$

4. Legutolsó lépésként pedig a HDI-t határozzuk meg a következő képlet segítségével:

$$HDI = \sqrt[3]{I_1 \times I_2 \times I_3} \quad (4)$$

A HDI számítás módszertana több mint két évtized alatt többször, jelentősen megváltozott. A legutóbbi módszertani változás volt a legjelentősebb, amikor a korábban alkalmazott GDP-t a GNI váltotta fel. (UNDP, 2010)

A települési szintű humán potenciál számítás módszertana

A humán tőke fejlettségének mérésekor térségi, területi szinten nehézségekbe ütközünk, ugyanis az országostól kisebb területi egységekre vonatkozó HDI vagy humán potenciál számítások során a mutatószámok módosulnak és a megfelelő területi egységre rendelkezésre álló indikátorokat alkalmazzuk. A régióktól kisebb területi egységekben (megyék: NUTS 3. szint, kistérségek: LAU 1. szint) már csak a módosított humán fejlettségi index számítható (MHDI) (Husz, 2001; Kristóf, 2003; Obádovics-Kulcsár, 2003; Csizs-Németh, 2007; Farkas, 2012; Szendi, 2015). A települési szintű HDI számítás vagy becslés a szakirodalomban korlátozottan érhető el, nem sok hazai kísérlet ismeretes. Malatinszki (2008, 2010) a Békés megyei településekre számított humán fejlettséget. A számítás során alkalmazott mutatószámok köre inkább hasonlít egy klaszter-

elemzésnél alkalmazott mutatókra, mint a humán erőforrás fejlettségének becslésére. Nyolc fő indikátorcsoport több mint húsz mutatószámából végeztem a számításokat csak Békés megyére. Korábbi kutatásaimban régiós (Lipták, 2013), kistérségi (Lipták, 2009) és település szintű (Lipták, 2015) HDI számításokat is végeztem. A települési szintű HDI számítást és a 2015-ben alkalmazott mutatószámok körét most újragondoltam. Az 1. táblázatban összegeztem az eltérő területi szinteken korábban alkalmazott mutatószámokat (Lipták, 2009).

1. táblázat: Indikátorkészlet a humán fejlettség számításához eltérő területi szintek esetében
Indicator set for human development calculations for different territorial levels

Területi szint	Mutató megnevezése	Alkalmazott indikátorok	Indikátorok forrása
ország	humán fejlettségi index (HDI)	születéskor várható átlagos élettartam (év) tanulói és hallgatói részvétel a képzés minden szintjén a teljes népességhez viszonyítva (%) analfabéták aránya (%) egy főre jutó GNI (EUR/fő)	Eurostat adatbázis
régió	módosított humán fejlettségi index (MHDI)	születéskor várható átlagos élettartam (év) tanulói és hallgatói részvétel a képzés minden szintjén a teljes népességhez viszonyítva (%) analfabéták aránya (%) háztartások rendelkezésre álló nettó jövedelme (EUR/fő)	Eurostat adatbázis
megye	módosított humán fejlettségi index (MHDI)	születéskor várható átlagos élettartam (év) 15 év fölötti korosztályban a legalább általános iskola 8. osztályt elvégzettek aránya (%) felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya a 25 év feletti népesség körében (%) egy főre jutó SZJA alapot képező jövedelem (Ft/fő)	Datastar adatbázis (KSH) Területi Statisztika évkönyv (KSH)
kistérség	kistérségi humán fejlettségi index (HDI)	születéskor várható átlagos élettartam (év) 15 év fölötti korosztályban a legalább általános iskola 8. osztályt elvégzettek aránya (%) felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya a 25 év feletti népesség körében (%) egy főre jutó SZJA alapot képező jövedelem (Ft/fő)	Datastar adatbázis (KSH) Területi Statisztika évkönyv (KSH)
település	települési humán potenciál (THP)	100 fő 60 év feletti lakosra jutó 0-14 évesek száma (fő) 7 évesnél idősebb népesség által elvégzett osztályok száma átlagosan (osztályszám) egy főre jutó SZJA alapot képező jövedelem (Ft/fő)	Népszámlálás (KSH) Datastar adatbázis (KSH)

Forrás: Saját szerkesztés

A település szintű számításokhoz az utolsó három népszámlálási adatokat használtam fel. A település szinten a humán erőforrás fejlettségét az alábbi mutatószámok bevonásával képeztem:

- 100 fő 60 év felettire lakosra jutó 0-14 évesek száma, amely az öregségi hányadoshoz hasonlóan a település elöregedését szemléleti, adathiány miatt a születéskor várható átlagos élettartam helyett ezt alkalmaztam (az (5) képlet segítségével ebből az indikátorból képeztem az öregségi indexet).

- 7 évesnél idősebb népesség által elvégzett osztályok száma átlagosan, amely egy adott településen élők iskolázottsági színvonaláról ad információt (ezt az indikátort felhasználva az oktatási indexet számoltam ki).
- Egy főre jutó SZJA alapot képező jövedelem, amely a település jövedelmi szintjét mutatja (ezt az indikátort felhasználva a jövedelem indexet számoltam ki).

A részindexek képzéséhez használt képleten nem változtattam, ugyanaz, mint amit országos szinten is használunk:

$$I_i = \frac{X_i - X_{\min}}{X_{\max} - X_{\min}}, \quad (5)$$

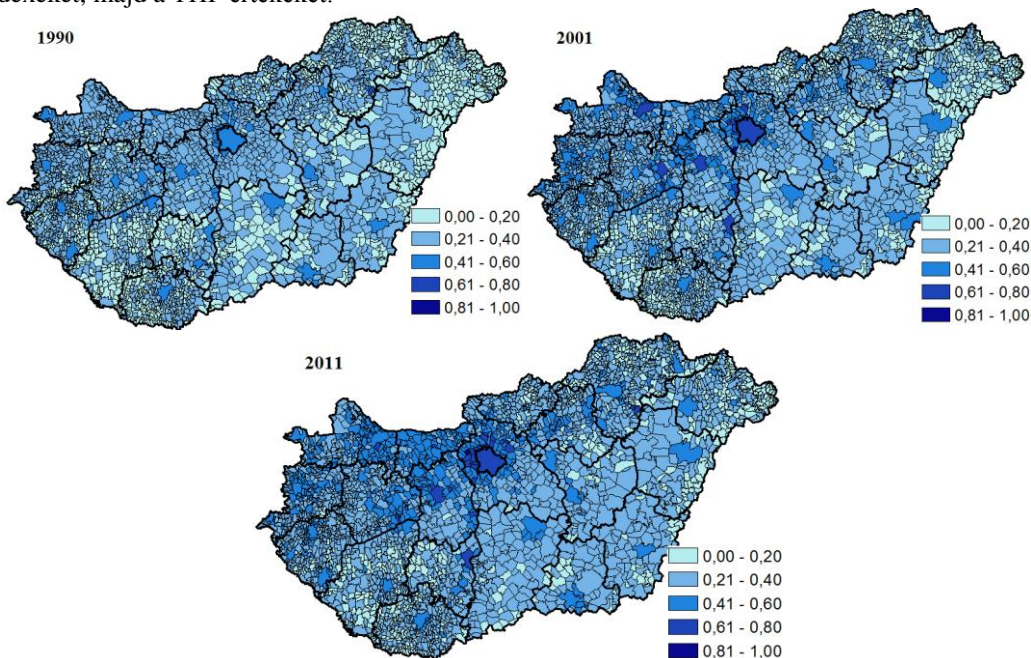
ahol: X_i = a változó aktuális értéke,
 $X_{\max}$ = a változó rögzített maximális,
 $X_{\min}$ = a változó rögzített minimális értéke.

Erősen vitatható az alkalmazott minimum és maximum értékek adata, ezért úgy döntöttem, hogy a teljes adatbázis mindenkori minimum és mindenkori maximum értékeit veszem alapul, így a részindexek értékei nulla és egy között alakulnak. Az egyes részindexek kiszámítása után a végző települési humán potenciál (THP) értékeit az UNDP módszertanának megfelelően a mértani középhez hasonló módon harmadik gyök alá helyeztem az egyes részindexek szorzatát.

$$THP = \sqrt[3]{I_1 \times I_2 \times I_3} \quad (6)$$

Az eredmények értékelése

A fent ismertetett új módszertan alapján a magyarországi településekre kiszámítottam a részindexeket, majd a THP értékeket.

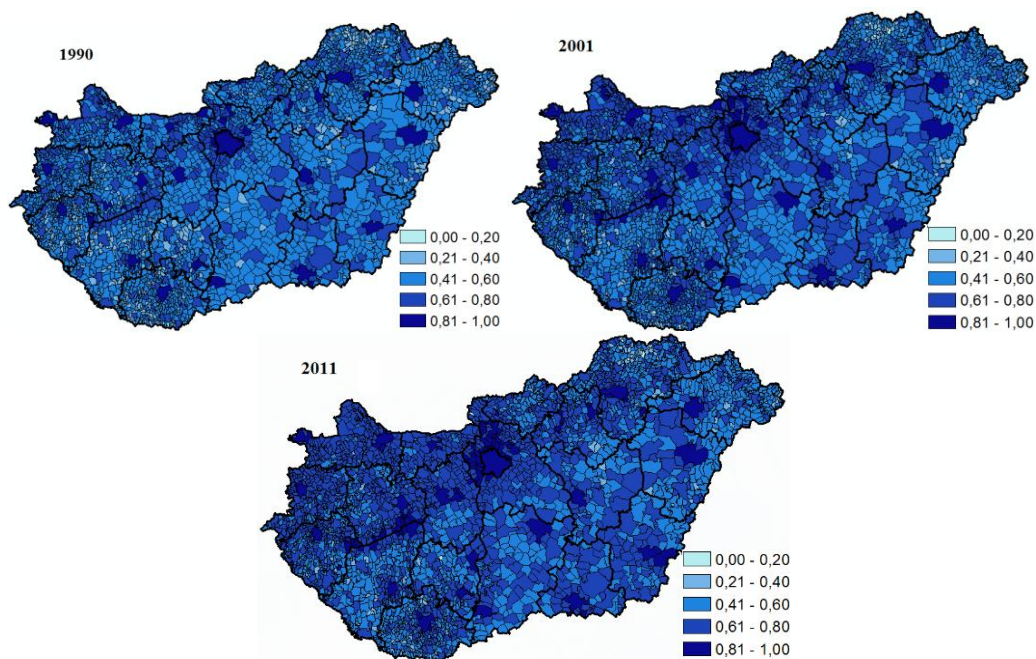

2. ábra: Magyarországi települések jövedelmi indexei (1990, 2001, 2011)

Figure 2: Income indices of Hungarian settlements (1990, 2001, 2011)

Forrás: Saját szerkesztés saját számítások alapján

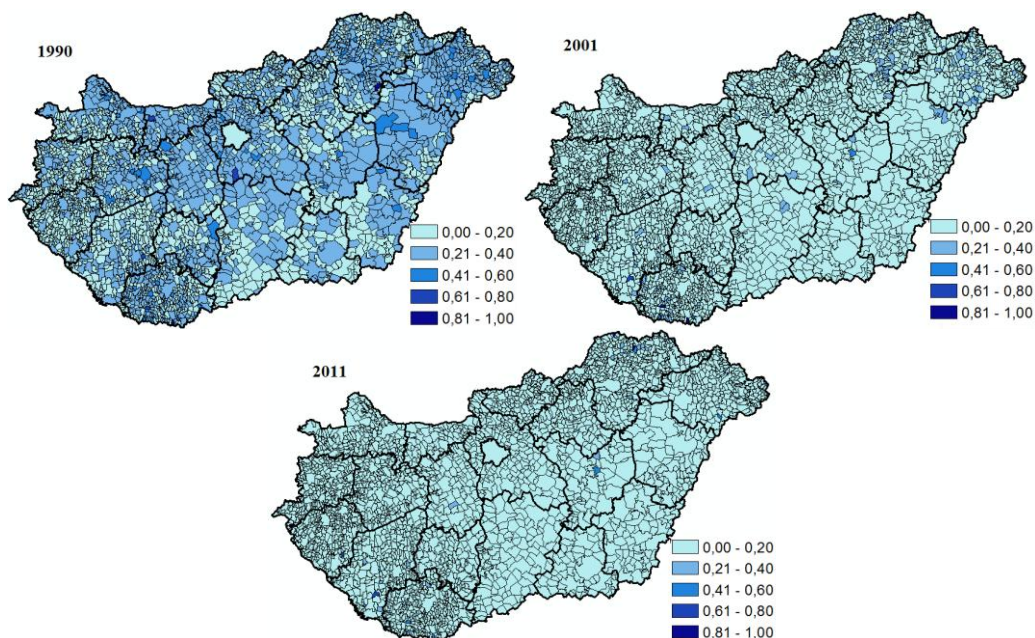
A jövedelem index esetében (2. ábra) jól érzékelhető Budapest és a megyeszékhelyek jövedelmi adatainak erősödése a három népszámlálási évben (1990, 2001, 2011). Térszerkezeti szempontból az autópálya útvonalak és az ott elhelyezkedő települések erősebb pozíciói és a gyengébb jövedelemmel rendelkező belső perifériák jelennek meg. A magyarországi térszerkezetre jellemző kelet-nyugati lejtő a jövedelem index értékeknél is tapasztalható. Az aprófalvas és belső periférikus területek esetében jelentős változás nem volt megfigyelhető több mint húsz év viszonylatában az index értékeknél. Ugyanakkor az egy főre jutó jövedelem húsz év alatt közel meghatszorozódott. A legmagasabb egy főre jutó SZJA alapot képező jövedelemmel 2001-ben Telki, Budaörs, Tiszaujváros, Herend rendelkezett, a legalacsonyabb jövedelemmel Szakácsi, Kiscséc, Fáj, Csenyete és Alsószentmárton. 2011-ben a legmagasabb jövedelemmel Paks, Budaörs, Telki, Üröm és Nagykovácsi rendelkezett, a legalacsonyabbal Szakácsi, Gadna, Fáj és Tiszabó. A jövedelmi olló egyre inkább nyílik a legszegényebb és leggazdagabb települések között (2011-ben a legalacsonyabb egy főre jutó SZJA alapot képező jövedelem 48.472 forint, a legmagasabb 1.788.478 forint volt). Az LHH településeken nem tapasztalhatunk jelentős különbséget a jövedelem indexeket vizsgálva, egységesen alacsony értékekkel rendelkeztek. (Hasonló megállapításokra jutott Tóth-Nagy (2013) az egy főre jutó jövedelem területi autokorrelációját vizsgálva.)

3. ábra: Magyarországi települések oktatási indexei (1990, 2001, 2011)
 Figure 3: Educational indices of settlements in Hungary (1990, 2001, 2011)
 Forrás: Saját szerkesztés saját számítások alapján

Az oktatási indexnél (3. ábra) sokkal erősebb értékeket kaptam településenként, az oktatás területén fejlődést és javuló tendenciát lehet megfigyelni. A legalacsonyabb elvégzett osztályszám a 7 évnél idősebb népesség körében 1990-ben átlagosan 4,55 osztály volt, 2011-re 4,78-ra növekedett. A legmagasabb iskolai végzettség 1990-ben átlagosan 9,76 osztály volt, 2001-ben 11,03 osztály volt, 2011-ben pedig 11,91 osztály volt. 1990-ben a legalacsonyabb elvégzett osztályszámmal Tornakápolna, Gosztola, Iborfia, Teresztenye, Tornabarakony, Csenyete és Komlódtótfalu lakosai rendelkeztek. 2011-ben Szakácsi, Bódvalenke, Fáj, Ipolytölgyes, Csenyete és Tornanádaska. A legmagasabb osztályszámmal 1990-ben Eger, Veszprém, Szombathely, Székesfe-

hévár és Budapest rendelkezett. 2011-ben pedig Remeteszőlős, Sukoró, Telki, Nagykovácsi, Budakeszi és Budapest. Az oktatás területén végbement fejlődés a megyeszékhelyeken és nagyobb városokban volt dinamikus, az aprófalvas és periférikus településeken kismértékű növekedés vagy éppen stagnálás volt megfigyelhető.

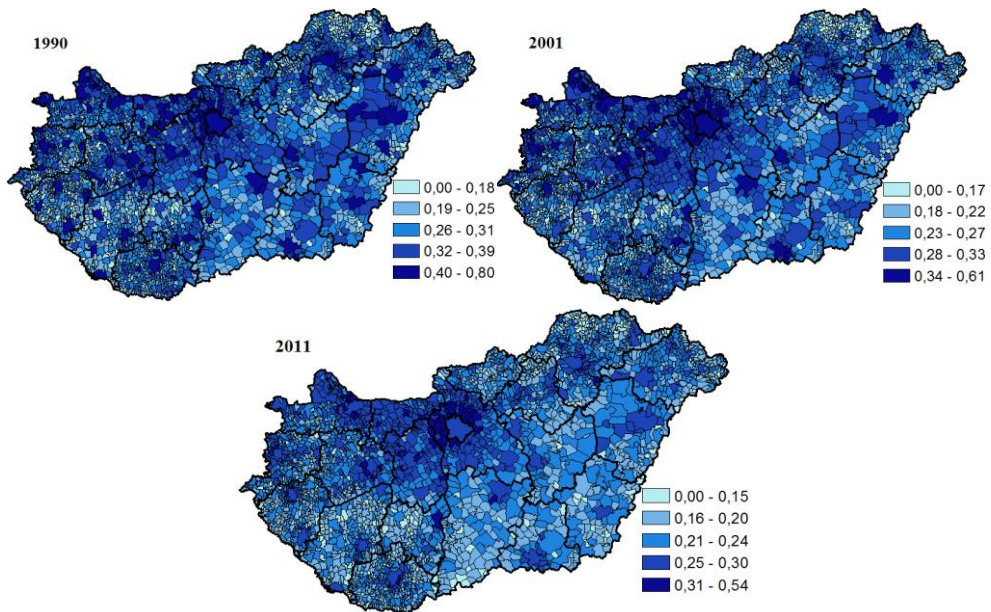
4. ábra: Magyarországi települések öregségi indexei (1990, 2001, 2011)

Figure 4: Old-age indices of settlements in Hungary (1990, 2001, 2011)

Forrás: Saját szerkesztés saját számítások alapján

Az öregségi index esetében (4. ábra) 2001-től nagyon alacsony értékeket kaptam, ennek az oka, hogy néhány település – a roma lakosság magas aránya és magas természetes szaporodási rátája miatt – kedvezőnek tűnő, de mégis kedvezőtlen demográfiai helyzetet mutat. 2001-ben az országban a legmagasabb 100 fő 60 év feletti lakosra jutó gyermekszám Csenyétében volt, ez az érték 740 fő. Abszolút számokban kifejezve a településen 25 fő 60 év feletti lakosra abban az évben 185 gyermek jutott (a település állandó lakosság száma 396 fő volt és a népszámlálási adatok alapján 94%-a a településen élőknek roma származású). 2011-re még tovább romlott a helyzet, ugyanis 16 fő 60 év feletti lakosra 175 fő 14 évtől fiatalabb gyermek jutott (a település állandó lakosság száma 390 fő volt). Hasonló a helyzet Nemesmedvesen, Vászolyban, Csapin, Kiscsécsen, Rinyabesenyőben, Piskón, Pálmajorban, Gilvánfán, Tornanádaskán és Alsószentmártonban. Ezek a települések nagyrészt LHH-s térségek települései Somogy, Baranya, Zala és Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. Nagyon magas öregségi index értékeket kaptam azokon a településeken, ahol alig van roma lakosság és nagyon kevés gyermek születik, ilyen volt Keresztéte esete. 2001-ben Keresztétén alig 7% vallotta magát roma lakosnak, a teljes népességszám 28 fő volt, ebből 22 fő 60 év feletti lakos és csupán 1 gyermek volt a településen a népszámláláskor. Hasonló volt a helyzet Tornabarakonyban, Debrétén, Vaszaron, Dötkön, Simán és Irotán. Ezen a településeken egyáltalán nincs vagy elenyésző a roma lakosság aránya, ugyanakkor nagyon alacsony népességszámmal rendelkező aprófalvak és teljesen torz a korszerkezetük, fogyó és erősen elöregedő falvak ezek.

5. ábra: Magyarország településeinek humán potenciál értékei (1990, 2001, 2011)

Figure 5: Human Potential Values of Settlements in Hungary (1990, 2001, 2011)

Forrás: Saját szerkesztés saját számítások alapján

A települési humán potenciál értékeket az természetes osztályközök alkalmazásával ábrázoltam a három vizsgálati évben (5. ábra). A települések humán fejlettségi index maximális értékei az 1990. évhez viszonyítva csökkenést mutatnak mind 2001-ben, mind 2011-ben. 1990-ben a legmagasabb THP értékkel Tiszaújváros rendelkezett (0,803), majd Taszár (0,650) és Záhony (0,619) követte. A legalacsonyabb értékekkel Tornakápolna (0,000), Komlódtótfalu (0,035) és Tornabarakony (0,049) rendelkeztek. A nulla THP érték magyarázata, hogy a számítás módszertana alapján az adott évben a teljes települési adatsor minimum értékével rendelkező település index értéke is nulla lesz. 1990-ben Tornakápolnán volt a legalacsonyabb az összes hazai település közül a beféjezett általános iskolai osztályszám. A térszerkezeti változások is szépen kirajzódnak, 1990-2001-re a fejlettségi erővonalak jelentősen nem változtak, a nagy városok, a megyeszékhelyek erős THP értékekkel rendelkeztek. 2001-ben a legmagasabb értékkel Telki (0,609), Vászoly (0,562) és Százhalombatta (0,530) rendelkezett. 2001-ben a legalacsonyabb értékekkel továbbra is Tornakápolna (0,000), Csenyété (0,000), Keresztéte (0,000) és Tornabarakony (0,049) rendelkeztek. 2011-re viszont jelentős változás volt megfigyelhető, a főváros emberi fejlettségi indexe csökkent (2001-ben 0,350 2011-ben 0,290). A többi nagyváros esetében is csökkenést tapasztalhatunk, de az aprófalvakban és a periférikus területeken is minimális csökkenés látható.

A humán potenciál értékeket öt fejlettségi kategóriába sorolva 1990-ben a legalacsonyabb értékkel rendelkező csoportba 376 település került, az alacsony értékekkel rendelkező csoportba 980 település került, a közepes értékekkel rendelkező csoportba 1075 település, a közepesen erős csoportba 453 település és a legmagasabb értékekkel rendelkező csoportba 100 település tartozott. 2001-ben a legalacsonyabb értékkel rendelkező csoportba 355 település került, az alacsony értékekkel rendelkező csoportba 732 település került, a közepes értékekkel rendelkező csoportba 1078 település, a közepesen erős csoportba 802 település és a legmagasabb értékekkel rendelkező csoportba 188 település tartozott. 2011-ben a legalacsonyabb értékkel rendelkező csoportba 286 település került, az alacsony értékekkel rendelkező csoportba 948 település került, a közepes

értékekkel rendelkező csoportba 1157 település, a közepesen erős csoportba 587 település és a legmagasabb értékekkel rendelkező csoportba 177 település tartozott.

A Pest megyei, Győr-Moson-Sopron megyei, a Balaton környéki települések és a megyeszékhelyek erősebb emberi fejlettségi értékei jól láthatóak. A cserhádi, az alföldi, a Duna-Tisza közötti területek belső perifériaként értelmezhetőek, alacsony emberi fejlettségi index értékekkel. A kapott eredmények összhangban vannak Szendi (2015) megyei szintű LHDI értékeivel, amelyet szintén 2011. évre számított ki. Továbbá Egri (2016) magyarországi településekre számított versenyképességi indexeinek az eredményei térképen szemlélítve erős hasonlóságot mutatnak a THP értékekkel. Ennél fogva a THP módszertant elfogadhatónak tartom települési szinten.

Ahogy Rechnitzer és Smahó (2005) is írják, a humán erőforrások területi elemzésekor új helyzet előtt állunk, mivel nem egyetlen tényezővel kívánjuk jellemezni ezt a fejlődést hordozó erőforrást, hanem a hatásmechanizmusával, azokkal a tényezőrendszerekkel, amelyek leginkább befolyásolják az adott térségek humán erőforrását. Úgy vélem, hogy a fent bemutatott módszer alkalmas a települési humán potenciál számítására és ezáltal a regionális gazdaságtani és térszerkezeti folyamatok elemzésére is.

A 2011. évi adatok esetében a 2. és 3. táblázatban láthatjuk a tíz legmagasabb és legalacsonyabb THP értékkel rendelkező településeket és a részindexek értékeit.

2.táblázat: 10 legmagasabb THP értékkel rendelkező települések 2011-ben
10 settlements with the highest THP values in 2011

	Település	THP (2011)	Változás 2001-hez képest	Változás 1990-hez képest	Oktatási index (2011)	Öregségi index (2011)	Jövedelem index (2011)
1.	Telki	0,544	-0,065	0,068	0,986	0,164	1,000
2.	Nagykovácsi	0,438	-0,064	-0,087	0,962	0,118	0,740
3.	Herceghalom	0,435	0,048	-0,074	0,842	0,143	0,687
4.	Űröm	0,432	0,044	0,038	0,914	0,109	0,805
5.	Remeteszőlős	0,430	-0,062	-0,045	1,000	0,105	0,755
6.	Budajenő	0,421	-0,035	0,055	0,916	0,087	0,944
7.	Csapi	0,407	0,082	0,248	0,270	0,701	0,357
8.	Keszü	0,403	0,035	0,108	0,786	0,141	0,591
9.	Győrzámoly	0,403	0,058	0,025	0,787	0,141	0,590
10.	Diósd	0,401	-0,025	-0,070	0,918	0,097	0,727

Forrás: Saját szerkesztés

A legmagasabb humán fejlettségi értékekkel rendelkező települések többsége a Középmagyarországi és a Nyugat-dunántúli régióban található (2. táblázat). A tíz legmagasabb THP értékkel rendelkező települések között egy meglepetést is találunk, ilyen Remeteszőlős, amely Magyarország legkisebb területű településén és viszonylag alacsony a népességszám, de a magas fejlettségű Budakeszi járáshoz tartozik. A legtöbb településen mind az 1990. évi, mind a 2001. évi THP értékekhez képest enyhe növekedést tapasztalhatunk. A térszerkezetben a centrum térségek tovább erősödtek.

3.táblázat: 10 legalacsonyabb THP értékkel rendelkező települések 2011-ben
10 settlements with the lowest THP values in 2011

	Település	THP (2011)	Változás 2001- hez ké- pest	Változás 1990- hez ké- pest	Oktatási index (2011)	Öregségi index (2011)	Jövedelem index (2011)
1.	Varbóc	0,000	-0,154	-0,131	0,599	0,000	0,403
2.	Csenyéte	0,000	0,000	-0,094	0,000	1,000	0,000
3.	Nemeskisfalud	0,042	-0,134	-0,148	0,249	0,009	0,033
4.	Bakonyság	0,044	-0,160	-0,137	0,598	0,001	0,204
5.	Vekerd	0,051	-0,037	-0,114	0,399	0,004	0,084
6.	Szárász	0,059	-0,142	-0,177	0,499	0,003	0,146
7.	Becskeháza	0,064	-0,059	-0,082	0,577	0,002	0,245
8.	Keléd	0,070	-0,044	-0,116	0,452	0,004	0,191
9.	Baglad	0,071	-0,125	-0,193	0,544	0,005	0,119
10.	Tornabarakony	0,071	0,015	0,022	0,279	0,008	0,166

Forrás: Saját szerkesztés

A legalacsonyabb humán fejlettségi értékkel többnyire Észak-magyarországi, Dél-dunántúli és Észak-alföldi települések rendelkeztek (3. táblázat). Varbó, Csenyéte, Becskeháza és Tornabarakony minden mutatószám esetében kedvezőtlen értékekkel rendelkezett. A települések többsége LHH kistérségben található, ami jól magyarázza a kedvezőtlen humán fejlettségi helyzetet. Az előző két év THP értékeihez képest a változás a 2011. évben a tíz legalacsonyabb humán potenciál értékkel rendelkező települések esetében Tornabarakonyt kivéve csökkenést mutatnak. A periférikus települések esetében sokkal jelentősebb a humán potenciál értékek csökkenése 2011-re, mint a centrum térségek településeiben. Megállapítható a THP értékek alapján is, hogy a humán erőforrás fejlettsége közötti különbségek a centrum és periféria térségek között tovább nőttek az elmúlt húsz évben.

Összegzés

A humán fejlettség indexének meghatározása országos, régiós, megyei és kistérségi szinten régóta elérhető. A tanulmányban kísérletet tettem a települési szintű humán fejlettségi értékek meghatározására új számítási módszertan alkalmazásával, a kapott eredményeket reálisnak és elfogadható becslésnek tartom, hiszen a kistérségi és megyei HDI becslésekkel összhangban vannak a települési értékek és a térszerkezet képe is. Megállapítható, hogy a három népszámlálási évben a magyarországi humán potenciálban csökkenés tapasztalható és a térszerkezetben kisebb-nagyobb mértékű változások figyelhetők meg. A korábbi LHH-s térségek együtt mozognak és javulás nem figyelhető meg. A centrum térségek és a megyeszékhelyek pozíciói kiemelkednek a humán fejlettség tekintetében is. A rendszerváltás óta a centrum és periféria térségek települései közötti humán potenciált tekintve a távolság tovább növekedett és egyre nagyobb a szakadék közöttük, amíg a centrum térségekben a humán potenciál erősödése figyelhető meg, addig a perifériákon a csökkenés jellemző.

Hivatkozott irodalom

BHATNAGAR, R. K. (2002): Constructing the Human Development Index: Effect of the adaptive multi-step formulation of utility function – a research note. *South Asia Economic Journal*, 3. évfolyam, 2. szám, pp.253-263.

- CSITE, A. – NÉMETH, N. (2007): Az életminőség területi differenciái Magyarországon: A kistérségi szintű HDI becslés lehetőségei. *Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek*, MTA-KTI 3. szám, 67 p.
- EGRI, Z. (2016): Települési egészségügyenlőtlenségek a gazdasági fejlettség triadikus felbontása alapján. *Studia Mundi Economica*, 4. évfolyam, 3. szám, pp. 32-44.
- FARKAS, M. B. (2012): A korrigált humán fejlettségi mutató kistérségek közötti differenciáltsága Magyarországon. *Területi Statisztika*, 52. évfolyam, 3. szám, pp.230-249.
- UNDP (2010): Human Development Report 2010. http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/270/hdr_2010_en_complete_reprint.pdf (Letöltés ideje: 2017.október 26.)
- HUSZ, I. (2001): Az emberi fejlődés indexe. *Szociológiai Szemle* 10. évfolyam, 2. szám, pp.72-83.
- KRISTÓF, T. (2003): Magyarország gazdasági fejlettségének lehetséges forgatókönyvei. *Statisztikai Szemle*, 81. évfolyam, 12. szám, pp. 1090-1104.
- LIPTÁK, K. (2009): Development or decline? Determination of human development at subregional level with the estimation of HDI. *EU Working Papers* 12. évfolyam, 4. szám, pp.87-103.
- LIPTÁK, K. (2013): *A globalizáció hatása a regionális foglalkoztatás fejlődésére – kiegyenlítő-dés vagy leszakadás?* Ph.D. értekezés, Miskolc
- LIPTÁK, K. (2015): The changes of the human development on micro-regional and settlement levels. *DEUROPE*, 7. évfolyam, 2. szám, pp. 275-290.
- MALATYINSZKI, SZ. (2008): *Az emberi erőforrás mérése települési szinten Békés megyében.* Ph.D. értekezés, Pécs
- MALATYINSZKI, SZ. (2010): A települések emberi erőforrásának mérése. *Földrajzi Közlemények*, 134. évfolyam, 1. szám, pp. 45-59.
- OBÁDOVICS, CS. – KULCSÁR, L. (2003): A vidéki népesség humánindexének alakulása Magyarországon. *Területi Statisztika*, 43. évfolyam, 4. szám, pp. 303-322.
- RECHNITZER, J. – SMAHÓ, M. (2005): A humán erőforrások sajátosságai az átmenetben. KTI Könyvek, MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest
- SZENDI, D. (2015): A lokális humán fejlettségi index eloszlása és területi autokorrelációja Németország és Magyarország esetében. *Területi Statisztika*, 55. évfolyam, 6. szám, pp. 556-591.
- TÓTH, G. – NAGY, Z. (2013): Eltérő vagy azonos fejlődési pályák? A hazai nagyvárosok és térségek összehasonlító vizsgálata. *Területi Statisztika*, 53. évfolyam, 6. szám, pp. 593-612.

KITEKINTŐ

Kocziszkó György

Egy tiszta ember, tiszta gondolatai: gondolatok Muzslay István munkásságát bemutató emlékkötet kapcsán

A második világháborút követően a szovjet fennhatóság alá került Magyarországon az eszmei, ideológiai, gondolati terror, a múlt értékeinek tudatos elhallgatása és meghamisítása káros hatással volt nemcsak történelem-felfogásunkra, de közgazdasági gondolkodásunkra is.

A kommunista hatalomátvétellel a hazai közgazdasági munkák jelentős része egyik napról a másikra nemkívánatosá váltak, a könyvtárak nyilvános polcairól eltűntették azokat a gazdaság-elméleti és gazdaságtörténeti írásokat, melyeket az új nomenklatúra nem tolerált.

Ennek a drasztikus „eszmei tisztogatásnak” lett a következménye, hogy felnövekvő generációk sora közel negyven évig egyáltalán nem vagy csak említés szintjén találkozhatott a kiegyezést követő, majd a két világháború közötti korszak kiemelkedő magyar közgazdász egyéniségeinek munkásságával (pl. Kautz Gyulával, Surányi-Unger Tivadarával, Heller Farkasával, Popovics Sándorával és másokéval).

Hasonló sorsra jutottak a második világháborút követően, hazájukat elhagyni kényszerült közgazdászok (pl. Káldor Miklós, Lámfalussy Sándor, Scitovszky Tibor), különös tekintettel a szakmájukat hivatásként gyakorló, magyarságukat az emigrációban megtartó, nemzetüket idegenben is tovább szolgálni kívánó, tanúságtevő emberekre.

Elkötelezettsége, tartása és tudományos munkássága alapján méltán közéjük sorolható a franciául és flamandul publikáló tudós jezsuita szerzetes, Muzslay István SJ, aki a Leuveni Katolikus Egyetem (*Katholieke Universiteit Leuven*) Alkalmazott Közgazdaságtan Karának érdemes professzoraként, s az egykori Mindszenty Diákkotthon jogutódjául létrehozott Collegium Hungaricum igazgatójaként számos emigrációba kényszerült magyar fiatalnak vált segítőjévé, egzisztenciális és lelki támaszává.

Tekintettel arra, hogy a torz értékrendszert mintegy négy évtizeden át következetesen súlykoló korszak máig érezhető negatív következményekkel járt, fontos és helyénvaló Muzslay Istvánnak a közgazdaságtanról vallott hitvallását feleleveníteni, írásait újraolvasni, munkásságával, értékrendjével megismerkedni. A Szent Ignác Jezsuita Szakkollégium gondozásában (a Pallas Athéne Educations Alapítvány támogatásával) most megjelent tanulmánykötet, a szerkesztők szándéka szerint több kíván lenni kortörténeti dokumentumnál: huszadik századi történelmünk egy tragikus időszakára, benne egy tanúságtevő, szolgáló és tanító Ember-re való visszaemlékezésnél. Előbbiek mellett a gazdasági szereplők felelősségvállalása, gazdaság és erkölcs elválaszthatatlan kapcsolata újragondolásának szándékával született írásokat foglal magában.

A recenzens mindkettő tanulmányozását ajánlja, nem csak közgazdászoknak!

Teszi ezt azért is, mert a közgazdaság tudománya – története során nem először – újfent értékrend-választás előtt áll. Bizonyosságot nyert ugyanis, hogy azokat a bajokat és társadalmi feszültségeket, amelyeket a liberális és neoliberais gazdasági rendszer okozott, a neoklasszikus és az új-neoklasszikus közgazdaságtan eszköztárával nem lehet hatékonyan kezelni. Ismételten rá kellett döbbernünk, hogy a közgazdaságtan központi kérdéseire adható helyes válaszokat nem az ár- vagy inflációs mechanizmusokat leíró ökonometriai modellekben, a szándékolt/irányított piaci instabilitás elméleteiben, a korlátlan, a „semmiből” történő pénzteremtés folyamatában, a célzott pénzüpiaci deregulációban, hanem a tisztességes emberi magatartásra alapozott döntések mentén kell keresni. A kötet első részének tanulsága, hogy a közgazdaságtan hangsúlyozottan társadalomtudomány, azaz az elosztás vs. újraelosztás, a piac vs. az állam kérdéseire nemcsak a tér és idő, hanem a tudatos értékválasztásnak, erkölcsi normarendszerünk, társadalmi elvárásaink is befolyást gyakorol. Változatlanul érvényesek tehát Muzslay tanár úr sorai:

„A gazdasági folyamatokat csak mint az emberi magatartás megnyilvánulásait lehet megérteni, az organizmus analógiájának megfelelően. A magatartás meghatározói az ösztönök, az érzelmek és egyéb külső hatások.” (Muzslay István: *Gazdaság és erkölcs*. Márton Áron Kiadó, Budapest, 1993. p.:35.)

„Lehetetlen, hogy megértsük az ember gazdasági tevékenységét életének más, nem gazdasági vonatkozásaitól függetlenül. A klasszikus közgazdasági elmélet képtelen volt megérteni a gazdálkodót, akinek számára a gazdasági célkitűzések megvalósítása nem öncél, hanem eszköz magasabb céljai szolgálatában, amelyeket erkölcsi megfontolások döntően motiválnak. De maga a gazdálkodás is feltételezi az erkölcsi rendet. A gazdálkodást etikai tartalom nélkül csak az képzelheti el, aki sem a gazdálkodás, sem az erkölcs fogalmával nincs tisztában.” (Muzslay, im.: p.139.)

Az emlékkötet első részében megjelent tanulmányok szerzői egyrészt Muzslay István „Gazdaság és erkölcs” c. és „Az Egyház szociális tanítása” c. munkájáról (mindkettő a Márton Áron Kiadó gondozásában jelent meg) ad kiváló összefoglalót (Körösi István: Az embert szolgáló gazdaság).

A kötet második tanulmánya (Sárvári Balázs és Trautmann László: A munka felszabadítója) Muzslay-nak a munkáról alkotott spirituális és közgazdasági nézeteit foglalja össze. Muzslay evvel kapcsolatos nézeteinek újra olvasása azért is időszerű, mert a közgazdaságtudományok művelői mintha elfelejtették volna, hogy „munkával is lehet pénzt keresni”, a munka mintha a főáramú közgazdaságtan perifériájára került volna, ami súlyos értékrendi zavarokra utal.

A kötet harmadik tanulmánya a gazdaság, a környezet és a közjó összefüggéseit vizsgálja (Baritz Sarolta Laura: Lehet-e a mammanból talentum?). A szerző Muzslay álláspontjából kiindulva („A közgazdaság nem fizikai törvények által irányított gépezet, a társadalmi rend megteremtője, nem a piac ármechanizmusa, hanem az emberi értelem és akarat”) az emberközpontú gazdaságot állítja mondandójának középpontjába.

A kötet második része személyes visszaemlékezéseket tartalmaz azokról, akik az 1956-os forradalom leverését követő vészterhes időszakban ismerhették meg Muzslay atyát.

Kiss Ulrich: Volt egyszer egy Közép-Európa. Im memorian Muzslay István; Csonta István: Egy magyar sziget nyugaton. A leuveni Mindszenty kollégium megalapítása; B. Nagy János: Emlékezés a Mindszenty-Kollégiumra; Bangó Jenő: Az '56-os magyar diákok barátja; Hevesi László: Önzetlenül segített; Krivánszky Miklós: Muzslay atya „kispajtásai”; Bencze Lóránt: Önismeret és ismertség. Muzslay István SJ köszöntései; Horváth Alice: Ki is volt számunkra Muzslay atya?; Gulyás Balázs: Laudáció).

Soraik nemcsak azért fontosak, mert hitelesen tudósítanak az '56 utáni belgiumi emigráció sorsáról, melyről a diktatúra éveiben nem vagy csak „elferdítve” lehetett hallani, de segítségükkel olyan Embert ismerhetünk meg, aki szívében hordozta tanítványai sorsát, segítette tisztánlátásukat, s világos logikájával erősítette bennük a képességet arra „hogy megítélhessétek, mi a helyes” (Filippi 1:10).

Jó tudni, hogy Muzslay atya gondolatai nem merülnek feledésbe. Leuvenben pedig továbbra is áll a „magyar vár”, ahol a jövődő értelmisége megismerheti a múlt tapasztalatait, pallérozhatja tudását, megszilárdíthatja értékrendjét, s mindezekkel felvértezve készülhet választott szakmája magas színvonalú művelésére, nemzete szolgálatára!

(Jezsuiták a társadalomért. Muzslay István SJ és életműve. Szerkesztette: Csonta István. Szent Ignác Jezsuita Szakkollégium, 2017.)

Lipták Katalin**G.Fekete Éva Nyári Egyetem - beszámoló**

Nyolcadik alkalommal került 2017. augusztus 14-16. között Irotán megrendezésre a Nyári Egyetem, (korábbi nevén: „Periféria (LHH) Nyári Egyetem”), amely idén az alapítóra Dr. G. Fekete Éva professzor asszonyra is emlékezett.

A nyári egyetem gondolata először nyolc évvel ezelőtt merült fel és évről-évre augusztus hónapban néhány napra egy kis csapat elvonult a Professzor Asszony által annyira szeretett Cserhát mesefalujába, Irotára, ahol mindig más témát körüljárva, a helyi fejlesztés, a vidékfejlesztés, a közösségfejlesztés, a szolidáris gazdaság rejtelmait tanulhattuk neves előadóktól. A nyári egyetem célja mindig is az volt, hogy a közgazdász hallgatókat közelebb hozzuk a leghátrányosabb helyzetű térségekben élők mindennapjaihoz és terepmunkák segítségével „testközelből” tapasztalják meg a lehetséges változtatási lehetőségeket és azok korlátjait.

A Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Karának Világ-és Regionális Gazdaságtan Intézete által szervezett nyári egyetem idei témája a fiatalok mobilitásának helyi és európai aspektusai voltak. A programokon 27 fő vett részt, alap- és mesterszakos hallgatók, valamint doktoranduszok is a Budapesti Corvinus Egyetemről, a Debreceni Egyetemről, az ELTE-ről, a Pécsi Tudományegyetemről és a Miskolci Egyetemről. Hétfőn délután Dr. Nagy Zoltán intézetigazgató megnyitója után Dr. Timár Judit (MTA-RKK) tartott megemlékezést „Emlékképek egy testvér szemével” címmel. Fotókkal és személyes élményekkel hozta közelebb a hallgatósághoz Évát, akit a tenni akarás példajaként említett. An továbbiakban a *közösségfejlesztés szerepéről a periférikus területeken* hallhattunk kerekasztal beszélgetést Báriné Kántor Magdolna (Egészségfejlesztési Iroda), Lengyelné Bencze Viktória (Borsod-Torna-Gömör Egyesület) és Osgyáni Gábor (ÉMORKA) társaságában.

Kedden délelőtt a *társadalmi vállalkozások szerepe a gazdaságban* című panelben egy-egy rövid előadás után Katonáné Dr. Kovács Judit (Debreceni Egyetem), Bálint Márta (CoGoodwill társadalmi vállalkozás), Dr. Pataki György (Budapesti Corvinus Egyetem) és Szenttamási István Tamás (IFKA) csapatmunka keretében adott választ a hallgatók által megfogalmazott kérdésekre. A *fiatalok mobilitása és a MOVE projekt eddigi eredményeinek bemutatása* című panelben Dr. Dabasi Halász Zsuzsanna (Miskolci Egyetem) és Kiss Julianna (ELTE) beszámolt a projekt legérdekesebb kutatási eredményeiről, amely a hallgatóság körében aktív beszélgetést generált. Szilágyi Eszter (Görögkatolikus Cigány Szakkollégium) a roma egyetemisták külföldi mobilitásáról és a hajlandóságról tartott előadást. Délután a *vidékfejlesztés aktuális kérdései* című panelben Dr. Kis Krisztián (Szegei Tudományegyetem) a kreatív humán tőke szükségességéről beszélt, mint a vidékfejlesztés kulcsáról. Csatári Bálint gondolatait idézte, miszerint „nem a vidéket kell fejleszteni, hanem a vidéken élőknek kell esélyt adni.” Schwertner János (ELTE) a vidékről kialakult negatív képről és a szemléletváltás szükségességéről beszélt és G.Fekete Éva egyik korábbi előadásának főbb kutatási kérdéseire hivatkozva mutatta be a témát. Késő délután a *hátrányos helyzetű térségek felzárkóztatási lehetőségeiről* Csizmadiáné Dr. Czuppon Viktória (Pannon Egyetem) és Dr. Jeney László (Budapesti Corvinus Egyetem) beszéltek. Viktória személyes érintettségét is elmesélte a téma kapcsán, hiszen egy LHH projektnek köszönhetően került kapcsolatba Évával és 2010-ben a legelső nyári egyetemen ő is részt vett és hálával gondolt vissza: „megtanultuk G.Fekete Évától hogyan kell terepen kutatni.” Jeney László egy OTKA kutatás eredményeit mutatta be, ahol az Encsi járással foglalkoztak.

Szerdán délelőtt egy záró beszélgetést tartottunk, ahol a hallgatók elmondták, hogy jobban megismerhették Professzor Asszony munkásságának egy-egy szeletét a nyári egyetem alatt és kedvet kaptak egy-egy téma alaposabb megismeréséhez, hiszen a nyári egyetemen csak „ízeltőt” tudtunk adni a hallgatóságnak. Úgy gondolom, hogy az idei nyári egyetem is elérte a célját. Néhány hallgatói vélemény:

„Jó volt hozzám hasonlóakkal találkozni, akik lelkesek és hisznek a vidék fellendítésében.”
„Sokat tanultam és rájöttem, hogy sok mindent még nem tudok, de utána fogok nézni.”
„Egy új téma ismeretével gazdagodtam.”

A nyári egyetemre ellátogatott Professor Asszony férje, Dr. Gadóczy Bertalan is, aki örömét fejezte ki, hogy Professor Asszony emlékét megőrizzük és munkásságát folytatjuk. Az előadók visszajelzései alapján Évához méltó megemlékezés volt.

A nyári egyetem megvalósulását a Horizon 2020 „Mapping mobility – pathways, institutions and structural effects of youth mobility in Europe (MOVE)” (Grant Agreement No 649263) projekt támogatta.

Szendi Dóra

Egyenlőtlen fejlődés Európában: Társadalmi-gazdasági és politikai válaszok a regionális polarizációra
RegPol Conference 2017. Lipcse

Az IfL Leibnitz Intézet 2017. szeptember 27 és 29. között rendezte meg projektzáró konferenciáját Lipcsében, Egyenlőtlen fejlődés Európában: Társadalmi-gazdasági és politikai válaszok a regionális polarizációra címmel (Coping with uneven development in Europe: Socio-economic and political responses to regional polarisation). A konferencia témája a regionális polarizáció és egyenlőtlen fejlődés vizsgálata volt, melyen alapvetően az Intézet keretein belül futó RegPol projekt (Socio-economic and Political Responses to Regional Polarisation in Central and Eastern Europe) záró konferenciája volt. Ennek megfelelően a résztvevők között a partnerországok képviselői jelentek meg az előadók között, az összességében több mint 80 résztvevő 9 országból érkezett, és a plenáris előadásokkal együtt közel 25 fő témakörben tartottak előadást, melyek az alábbi fő irányok mentén csoportosíthatók:

- a periferializálódás magyarázata (*Narratives of peripheralisation*),
- a helyi és regionális fejlesztés kilátásai és kihívásai (*Perspectives and challenges for local and regional development*),
- periferializálódás folyamata (*Conceptualising peripheralisation*),
- európai politika a területi kohézió és növekvő területi egyenlőtlenségek időszakában (*European policies between territorial cohesion and growing spatial disparities*),
- egyenlőtlen fejlődés a számok tükrében (*Uneven development in numbers*).

A résztvevők között megtalálható volt kutató és regionális politikai döntéshozóegyaránt. A konferencia célja az egyenlőtlen regionális fejlődés okainak és dimenzióinak vizsgálata volt. Ennek apropója, hogy bár az EU politikai döntéshozói jelentősen támogatják a társadalmi, gazdasági és területi kohéziót, valamennyi területi szinten növekvő diszparitások tapasztalhatók. A konferencia célja, hogy válaszokat keressen a térségi társadalmi polarizáció ezen folyamataira. A fő fókusz a politikai, gazdasági és közösségi alapú stratégiák kialakítására került, amelyek választ jelenthetnek a növekvő regionális polarizációra, és a jelenlegi regionális politika korlátaira.

A plenáris előadásokon elsőként Prof. Dr. Costis Hadjimichalis, a görög Harokopio Egyetem professzora a periférikus helyzet új kérdéseivel foglalkozott Európában (*The new question of peripherality in Europe*); véleménye szerint a 21. század kezdete óta az EU regionális politikája (a Lisszaboni Stratégia, ill. a kohéziós politikák keretében) lényegi területi dimenzió beépítése nélkül valósul meg. Az előadó szerint egy erősebb területi fókusz alkalmazására lenne szükség a periférikus térségek felzárkóztatása érdekében. Előadásában kiemelte a többsebességes Európa veszélyeit.

A plenáris ülés Prof. Dr. Merje Kuus, a kanadai University of British Columbia kutatójának előadásával folytatódott, aki a transznacionális politikákról, mint az európai döntéshozatal egyik lényeges eleméről beszélt (*Transnational Policy?: Places and Networks in European Decision-Making*). A transznacionális döntéshozatal elemeinek tekinti többek között a Brexit folyamatát, az euró krízist, ill. az USA elnökválasztását is. Úgy gondolja, hogy azokat a problémákat (külső vagy belső sokkok), amelyeket az egyes nemzetállamok nem tudnak saját hatáskörben hatékonyan kezelni, a transznacionális politikák erősítését igénylik. Lényeges kérdése a vizsgálatának, hogyan áramlanak az ötletek az egyes lokációk között, és hogyan tudja az ötletek során létrejövő tudás befolyásolni a centrum-periféria viszonyokat.

A plenáris előadások a konferencia utolsó napján Prof. Dr. Andreas Faludi, a holland Delft University of Technology kutatójának az EU kohéziós politikájának területi konfliktusait vizsgálja (*Conflicting territorialities in EU Cohesion Policy*). Azt a kérdést kutatja, hogy a különböző területi dimenziókban eltérő lehet a kohéziós politika hatása.

A plenáris előadásokat követően, a fentebb említett főbb témaköröknek megfelelően, 17 tematikus szekcióban és workshopon mutatták be eredményeiket a megjelent országok kutatói.

Prof. Dr. Benedek József a Babes-Bolyai Tudományegyetem és a Miskolci Egyetem professzora elsőként a periferializálódás folyamata című szekcióban tartott előadást (Prof. Dr. Benedek József, Stefana Varvari, Cristian Litan: Urban growth pole policy and regional development: old wine in new bottles?), melyben azt vizsgálta, hogy a városi növekedési pólusok kialakítása Romániában tudta-e csökkenteni a regionális egyenlőtlenségeket, vagy ellenkezőleg a különbségek további növekedését okozta.

Emellett a Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Karának oktatói az Egyenlőtlen fejlődés a számok tükrében című szekcióban mutatták be eredményeiket (Prof. Dr. Kocziszky György, Veresné Prof. Dr. Somosi Mariann, Dr. Szendi Dóra, Prof. Dr. Benedek József: Socio-spatial differences in the wealth recovery of households following the financial crisis from 2008.).

A szerzők a tanulmányban egyrészt a 2008-as pénzügyi válságnak a háztartások jövedelmi és nettó vagyoni helyzetére gyakorolt hatásait, másrészt a jövedelmek helyreállításának esélyeit tekintették át a V4 országok NUTS-2 szintű területi egységeinek adatai alapján. Ennek során vizsgálták a V4 országok háztartásainak jövedelmi, vagyoni helyzetének változását a válság előtt és a válság után; kitérve a két időszak ok-okozati összefüggéseinek vizsgálatára; és végül elemezve a válság hatását a V4-ek háztartásainak regionális diszparitásaira. Az elemzések során áttekintették a háztartások jövedelmi és pénzügyi vagyoni helyzetét, és vizsgálták a monetáris és fiskális politika, a HDI és a foglalkoztatási ráta hatását ezen tényezőkre. Az eredmények alapján elmondható, hogy komoly vita áll fenn a kutatók között abban a dimenzióban, hogy az országokban a GDP növekedési üteme visszatér-e a válság előtti szinthez vagy egy tartós szintbeli csökkenés, vagy tartós növekedésbeli veszteség jelentkezik. Megállapítható továbbá, hogy a 2008-as pénzügyi válság hatására megtört a V4 országokban a háztartások jövedelem és pénzügyi vagyon helyzetének bővülési üteme, majd 2010-től új trend pályára állt. A pénzügyi vagyon helyreállítása lelassult a háztartások emelkedő hitelkereslete, a lakáspiac és a fogyasztás élénkülése miatt. Az elkövetkezendő években a válság utáni elhalasztott fogyasztás realizálódásával, illetve a kormányzati intézkedések és az alacsony kamatok mellett erősödő lakossági beruházással összhangban mérséklődhet a háztartások nettó pénzügyi megtakarítása. A vagyonvesztés utáni helyreállítás megkezdődött, de legalább 3-4 évre van szükség, hogy elérje a válság előtti bővülés ütemét, szintje azonban tartósan alacsonyabb maradhat a családok és a hitelintézetek válság előttinél óvatosabb magatartása miatt.

A szekcióban emellett még két előadásra került sor, melyek közül az első a szervezeti innováció mintázatait vizsgálta, és a Nyugat- és Kelet-Európa közötti differenciákat tekintette át ebben a kérdésben (Karin Sakowski, Maaja Vadi, Jaanika Meriküll: Patterns of Organisational Innovation: Comparison of Western and Eastern Countries in Europe). Az utolsó előadásban, Dr. Czirfusz Márton, az MTA Regionális Kutatások Intézetének kutatója a magyar munkaerőpiac folyamatait elemezte, különös tekintettel a fejlettségbeli differenciákra (Uneven development and the Hungarian workfare state). Tanulmányában Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és Győr-Moson-Sopron megye helyzetét hasonlította össze a közfoglalkoztatási programok szempontjából. Megállapítása szerint a két, jellemzően eltérő gazdaság szerkezettel, és adottságokkal rendelkező megyében eltérően alakult a közfoglalkoztatottak aránya. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 2013 I. negyedévéől kezdődően jelentős mértékben nőtt a közmunkaprogramban foglalkoztatottak száma, és 2017-re a megye lakosaiból kétszer annyian dolgoznak közfoglalkoztatotként, mint ahányan külföldi tulajdonú vállalatoknál.

A programban továbbá sor került video prezentáció és poszter előadások bemutatására is, melynek keretében Magyarországról Pósfai Zsuzsanna, a Szegedi Tudományegyetem doktorjelöltje tartott video előadást a magyar ingatlanpiac egyenlőtlen tőkebefektetéseivel kapcsolatban (Tracing uneven patterns of capital investment on the Hungarian housing market). A poszter előadásokon ezt követően Dr. Jóna György, a Debreceni Egyetem adjunktusa, a kis- és középvállalatokra alapozott regionális politika jelentőségét hangsúlyozta.

Szendi Dóra

Regionális polarizáció és egyenlőtlen fejlődés Kelet-Közép-Európában: Kihívások az innovatív területi politikák számára
RSA Central & Eastern Europe Conference 2017. Kolozsvár

A Regional Studies Association 2017. szeptember 10 és 13. között rendezte meg éves vándorgyűlését Kolozsváron (RSA Central & Eastern Europe Conference 2017), a Babes-Bolyai Tudományegyetemen. A konferencia témája a regionális polarizáció és egyenlőtlen fejlődés vizsgálata volt Kelet-Közép-Európában (Regional Polarisation and Unequal Development in CEE: Challenges for Innovative Place-based Policies). Ennek keretében előadások hangzottak el a regionális gazdaságtan témakörében, alapvetően a Kelet-közép-európai régió társadalmi-gazdasági folyamataira fókuszálva. A konferencia célja az elmúlt évtizedekben formálódó új típusú regionális polarizálódás és egyenlőtlenségek vizsgálatának elemzése Kelet-Közép-Európában. Az alapprobléma, hogy bár az EU a kohéziós politika keretében komoly figyelmet fordít a régiók kiegyensúlyozott fejlesztésére, és az egyenlőtlenségek mértékének csökkentésére, ugyanakkor Kelet-Közép-Európa térségében továbbra is lényeges különbségek azonosíthatók a magtárségek és perifériák, valamint a nagyvárosi és rurális térségek között a gazdasági teljesítményben. A növekvő regionális szintű társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségek új típusú stratégiákat igényelnek, szignifikáns térségi fókusszal. A konferencia ennek megfelelően a következő kérdésekre kereste a választ:

- Hogyan kezelhető a polarizáció és a periferializáció?
- Melyek a jövő területi politikájának kihívásai?
- Milyen új megközelítések kifejlesztésére lehet szükség a regionális egyenlőtlenségek kezelése céljából?

A konferencián kutatók, tervezők és gyakorlati szakemberek mutatták be eredményeiket és tapasztalataikat a regionális fejlődéssel és polarizációval kapcsolatban. Számos témában zajlott multidiszciplináris workshop. Az összesen több mint 270 résztvevő 19 országból érkezett, és a plenáris előadásokkal együtt közel 40 témakörben tartottak előadást, melyek az alábbi fő irányok mentén csoportosíthatók:

A konferencia főbb témakörei	
Reziliens (ellenálló) közösségek	Kreatív régiók, kreatív ipar
Klaszterek szerepe a helyi fejlesztésben	Vidéki térségek szerepe/ marginalizáció
Energihatékonyság és fenntarthatóság szerepe a regionális fejlesztésekben	Fenntartható közlekedés és városi mobilitás
Klímaváltozás regionális hatásai	Polarizált területi fejlődés vs. konvergencia
Környezeti, társadalmi, gazdasági kockázatok és sebezhetőség	Határon átnyúló régiók és együttműködések
Geopolitika	Turisztikai desztináció menedzsment
GIS, és területi adatok	Városfejlesztés Kelet-Közép-Európában
Smart specializáció	Kolozsvár jelentősége Kelet-Közép-Európában
Területi kormányzás	Regionális politika Kelet-Közép-Európában
Kohéziós politika	

A plenáris előadásokon napjaink globalizálódó világgazdaságának aktuális kérdéseiről tartottak előadásokat, melyek a regionális gazdaságtan számára is kiemelt jelentőséggel bírnak. Ennek első részében Prof. Dr. Jennifer Clarke az Egyesült Államokból az okos városok (smart city) jelentőségére világított rá, mint az új típusú innovációk egyik jellemző megjelenési formája, majd Peter Berkowitz a régiók innovativitásának jelentőségét hangsúlyozta a globalizálódó gazdaságban, kiemelt figyelmet fordítva a smart specializáció erősítésére. Ezt követően az urbanizáció és a területi polarizáció jelentőségéről esett szó Prof. Dr. Kovács Zoltán előadásában (a Kelet-közép-európai várostípusok áttekintése mellett szó esett a rendszerváltozás hatására bekövetkezett változásról is a városfejlődésben), majd Prof. Dr. h.c. Peter Meusburger az oktatás területi diszparitásainak témakörében adott elő. A plenáris előadások zárásaként az európai régiók versenyképességéről esett szó Prof. Dr. Michael Keating, az Aberdeeni Egyetem kutatója jóvoltából.

Ezt követően közel 30 tematikus szekcióban mutatták be eredményeiket 19 ország képviselői. A konferencia egyik főszervezője, Prof. Dr. Benedek József a Babes-Bolyai Tudományegyetem és a Miskolci Egyetem professzora több előadásban is közreműködött, főként a periferializáció, és város-vidék reláció témakörében. A kapcsolódó előadások:

- Benedek József/ Alexander Lembcke: Characteristics of economic recovery and catching up in the Romanian regions
- Benedek József/ Stefana Varvari/ Cristian Litan: Urban growth pole policy in Romania
- Sorin Cebotari/ Benedek József: Renewable energy project as a source of innovation in rural communities. Lessons from the periphery
- Silviu Marian Ciobanu/ Benedek József/ Kinga Ivan: Identification of the traffic accidents hotspots during night and day in Romania
- Kinga Temerdek-Ivan/ Silviu Ciobanu/ Benedek József: Identification of pedestrian traffic accidents vulnerability areas around the schools. Case study Bucharest city, Romania

Előadásában kiemelten foglalkozott a romániai régiók helyzetével a 2008-as gazdasági válságot követően, és arra a kérdésre kereste a választ, hogyan zajlott a felzárkózásuk a válságot követően. Kiemelt figyelmet fordított a válság után legjobban teljesítő térség indikátoraira, és arra a következtetésre jutott, hogy a válság utáni felzárkózásban kiemelt szerepet játszik a termelékenység növekedés, mivel jelentős hatással van a jövedelmekre, munkaerőpiacra és az életminőségre. A periferializációval kapcsolatban vizsgálták továbbá, hogy a növekedési pólusok kialakítása Romániában tudta-e csökkenteni a regionális egyenlőtlenségeket, vagy ellenkezőleg a különbségek további növekedését okozta.

A konferencián speciális szekciót hoztak létre a társadalmi innováció kutatási eredményeinek bemutatására, melynek háttérében a téma iránti emelkedő nemzetközi érdeklődés mellett egy EFOP 3.6.1. pályázat indikátoraihoz való hozzájárulás is állt.

Az EFOP-3.6.1-16-2016-00011 azonosító számú projekt („Fiatalodó és megújuló Egyetem – Innovatív Tudásváros, A Miskolci Egyetem intelligens szakosodást szolgáló intézményfejlesztése”) a Miskolci Egyetem által 2020-ig kidolgozott program, amelynek általános célja az Egyetem jövőbeni munkájának erőteljes innovációra és kooperációra való építése, a kiválóság fenntartásához nélkülözhetetlen fókuszok kiemelése, hazai és nemzetközi versenyképességének, nemzetközi láthatóságának az erősítése; kiemelt szerepet szánva mind ezekben a K+F+I tevékenységnek. A projekt keretében a Társadalomtudományi Kiválósági Központban kerül sor társadalmi innovációhoz kapcsolódó interdiszciplináris kutatások megvalósítására.

A konferencián, ennek támogatása érdekében, a Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Karának oktatói 3 előadást mutattak be, melyek fókuszában a társadalmi innováció állt:

- Veresné Prof. Dr. Somosi Mariann/ Prof. Dr. Kocziszky György: Management characteristics of the social innovation networks;
- Prof. Dr. Balaton Károly/ Varga Krisztina: Social innovation and competitiveness;
- Dr. Szendi Dóra: Measuring the social innovation potential in the Northern Hungarian region.

A társadalmi innovációs vizsgálatok aktualitását adja, hogy a szakirodalom egyre több figyelmet fordít a régiók innovációs potenciáljának vizsgálatára, alapvetően annak gazdasági növekedéshez és versenyképességhez való aktív hozzájárulása miatt. A hagyományos, műszaki innováció mellett azonban a szerzők egyre gyakrabban a társadalmi innováció jelentőségét is hangsúlyozzák, amely leginkább a periférikus helyzetű települések esetében jelenthet alternatív megoldást. A periférikus térségek felzárkózása kiemelt prioritás az Európai Unióban is, amit jól mutat, hogy az EU több mint 25 éve vizsgálja a területi különbségek alakulását, és Kelet-Közép-Európa helyzete kiemelt ebben a tekintetben. Több szerző egybehangzó véleménye értelmében a fejlődés és konvergencia fő mozgatója az innováció (Ewers-Brenck, 1992; Kocziszky et al. 2015). Az elmúlt évtizedben az innovációs vizsgálatok új iránya jelent meg a szakirodalomban, köszönhetően annak, hogy a kutatók egyre több figyelmet fordítanak a klasszikus Schumpeteri értelemben vett innováció vizsgálata mellett a társadalmi innovációra is. A társadalmi innováció, a leggyakrabban alkalmazott definíciói értelmében olyan társadalmi szükségleteket próbál kielégíteni, amelyeket a piac nem képes. Ezáltal ez a típusú innováció ösztönözheti a perifériák felzárkózását, az új ötletek és kezdeményezések kialakításán keresztül (Kocziszky et al. 2015; Benedek et al. 2016).

A Miskolci Egyetem oktatói által megtartott előadások a társadalmi innováció jelentőségét hangsúlyozták. Veresné Prof. Dr. Somosi Mariann és Prof. Dr. Kocziszky György előadásában a társadalmi innovációs hálózatok menedzsment jellegzetességeit vizsgálta, kitérve a társadalmi innováció folyamatára, a társadalmi kapcsolathálózatok jellemzőire, a hálózati és szervezeti kompetenciák jellemzőire, valamint sor került egy társadalmi innovációt vizsgáló keretmodell kialakítására is. Kutatásuk során három fő kérdést vizsgáltak: 1. melyek a társadalmi innováció vizsgálatának főbb szervezeti dimenziói; 2. melyek a társadalmi innovációs folyamat legfontosabb társadalmi és gazdasági kockázata; ill. 3. melyek a főbb keretfeltételek, motivációk, és ellenőrzési funkciók a társadalmi innovációs folyamat megfelelő működéséhez.

Ezt követően Prof. Dr. Balaton Károly és Varga Krisztina a társadalmi innováció és versenyképesség összefüggéseit vizsgálta, azt hangsúlyozva, hogy a versenyképesség és az innováció egymással szorosan összefüggő fogalmak, és az innovációra alapozott stratégiák jelentősége folyamatosan nő a gazdaságban. A társadalmi innováció növekvő jelentőségének okaként egyrészt a tudástársadalom növekvő szerepét, másrészt a periférikus térségek természetes igényét a felzárkózásra, jelölik meg. Nézőpontjukban a társadalmi innováció hozzájárulhat a térségek versenyképességének, és életszínvonalának növeléséhez.

A szekció zárásaként Dr. Szendi Dóra a társadalmi innovációs potenciál mérésének lokális szintű lehetőségeit mutatta be, fölvezetve a fogalom, és a mérhetőség főbb hazai és nemzetközi irodalmát, és javaslatokat fogalmaz meg a lokális szintű mérés lehetőségeire. A vizsgálat célja az Észak-magyarországi régió településeinek társadalmi innovációs potenciál mérése volt, és a kialakuló térbeli mintázatok összehasonlítása a gazdasági indikátorokkal. Az eredmények alapján a jövedelmek esetében a legmagasabban fejlett térségek a megyeszékhelyek és agglomerációjuk, valamint a régió középső részében, az autópálya nyomvonalában azonosíthatók, addig a társadalmi innovációs potenciál tekintetében a perifériákon is igazolható hot spot-ok, köszönhetően az index komplex jellegének.

A konferencia előadásokon való részvétellel összességében a szakmai ismeretek bővítése mellett lehetőség nyílt az előadások során kapott visszacsatolások segítségével potenciális, új kutatási témák kidolgozására is. Valamint a résztvevők közötti beszélgetések, és szakmai eszmecserék során a nemzetközi láthatóság növekedése mellett potenciális új partnerkapcsolatok kiépítésére is lehetőség volt.

Summaries

Zsolt Pihál

Whether the new neoclassical synthesis is crisis-proof?

The crisis emerging from 2008 has a long lasting financial and social effect on economics which is considerable also nowadays. The ruling approaches are becoming questionable, and several new approaches are coming into view, which were initially in a peripheral situation, but they stood up for the hard times.

The macroeconomics is also not an exception from it: the new neoclassical synthesis was forming from the last decades of the XX. century, and it was translated to the practice of the developed economies. Based on the opinion of some researchers this theory could not forecast (although it was able to do it) and manage the crisis, although the science and economic policy has waited for it regarding its method and progressivity.

The economic institution system based on the synthesis, the belief in the automatism of financial markets and the voluntary optimizing have contributed to the decrease of the risk-sensitivity of economic actors. One of the most important social science exercises of the next decades can be the synthesis of the economic theory and the connected disciplines of social science like ethics, law science and psychology.

Csaba Kandrács

The vision of the European Union's financial supervisory authority

The cooperation of the financial supervisory authorities inside the European Union was developed significantly in the last decades, and now it is being realized in the European System of Financial Supervision (ESFS). Important actors of the ESFS operation are the European financial supervisory authorities, the EBA which is responsible for the credit institutes, the EIOPA which is responsible for insurance companies, and the ESMA which is responsible for the capital markets. The current cooperation system of the European financial supervisory authorities was formed in 2011, and its regulation conditions were not changed from that time significantly. But this spring, the European Commission has initiated the rethinking of the frames of EU's financial supervisory authorities by an open consultation. The aim of this recent research is to summarize the precludes of the actual frames' creation, the suggestions of the Commission, and to critically analyse the parts of the suggestion which can make an influence also on the national financial supervision.

Gábor Potvorszki

Supporting investments at regional level: useful or necessary bad?

According to Article 107(1) of the Treaty on the Functioning of the EU granting state aid is normally prohibited unless it is justified by reasons of general economic development when it can be regarded compatible with the internal market. Within the frame of the microeconomic analysis I examined the impact of State aid at firm level through an existing aid programme in

Hungary. The so called 'Investment Subsidies Granted by Individual Government Decision' is one of the largest and most important State aid scheme in Hungary as regards both in absolute (volume of aid amounts) and relative (within the different aid categories) terms. The scheme is financed from the central budget with the objective to promote regional investments especially of multi- and transnational companies. By measuring the average effect of State aid actually paid out on the firms' turnover and average number of employees between 2005 and 2014 I found empirical evidence of positive and significant effect of subsidies on the turnover but not on the employment. The main conclusion is that besides the fact that a firm can reduce its eligible investment costs it can also raise its annual turnover due to the aid. Nevertheless, the results have to be tackled carefully and with limitations because other subsidies were not filtered out from the patterns and therefore it can not be excluded that the given results could partly lead to biases.

Katalin Lipták

Analysis of human potential in settlement level in Hungary

In this paper, I have attempted to calculate the human potential values (THP) of Hungarian settlements by developing and applying a methodology that provides reliable results at the settlement level. The classical methodology of HDI (human development index) can only be estimated on the microregional level only with strong distortions, with the list of initial indicators different from well-known indicators (such as GDP or GNI, average life expectancy at birth and proportion of educators). Estimates for determining the human potential at settlement level have to be handled with strong reservations, and I was most careful in the selection of the indicators in the study. As a research question, how did the human potential change in the Hungarian settlements in the light of each census data and what kind of spatial structure changes occurred?

György Kocziszky

A pure person's pure ideas: thoughts in connection with the memorial volume of István Muzslay's work

After the second world war, in Hungary which was taken under Soviet authority the theoretical, ideological and thought terror, the conscious concealment and distortion of the past values had a harmful effect on our history-thinking and also on our economic thoughts.

By the communist takeover significant part of the Hungarian economic works became undesirable from day to day; the works of economic theory and economic history have disappeared from the public libraries, hence they were not tolerated by the new nomenclature.

Also the French and Flemish publicising scientist and Jesuit monk, István Muzslay can be ruled into this group based on his commitment, attitude and scientific work, who was the professor of the Catholic University of Leuven's Applied Economics Faculty, and director of the Collegium Hungaricum (successor of Mindszenty Collage). He was helper and existential bearer of several young Hungarian who was forced to emigration. It is important to memorize the ideas of István Muzslay from economics, and to know his works and values. The now published memorial volume which was created by the Saint Ignac Jesuit Collage (with the support of Pallas Athéne Educations Foundation), is dedicated more than a historical document, because it is describing not only the memories of an exemplary person, and a tragic period of our history, but contains also memories in connection with responsibility of economic actors, with the relation of economics and ethics.

Katalin Lipták

„G.Fekete Éva” Summer Academy

Between August 14 and 16, 2017 in Irota was organised „G. Fekete Éva Summer Academy”. We remembered Professor G. Fekete, who died in this year. The idea of the summer academy first came up eight years ago and in every year at the end of August, for a couple of days, we organise this academy, which has a different theme: local development, rural development, community development, we learned the secrets of a solidary economy. The aim of the summer academy is to bring the economics students closer to the everyday lives of people living in the most disadvantaged areas and to explore the possibilities of change.

Dóra Szendi

**Uneven development in Europe: Socio-economic and political answers
to regional polarization
RegPol Conference 2017. Leipzig**

The IfL Leibniz Institute has organized a project closing conference from the 27th to the 29th of September 2017 in Leipzig, with the title of Coping with uneven development in Europe: Socio-economic and political responses to regional polarisation. The topic of the conference was the analysis of regional polarization and uneven development. The lecturers of the University of Miskolc Faculty of Economics have presented their results in the section titled Uneven development in numbers. The authors of this study investigate the impact of the 2008 crisis on household incomes and their net wealth positions. They also examine options of restoring household incomes in Visegrad countries based on the data of NUTS-2 level territorial units.

Dóra Szendi

**Regional polarization and uneven development in Central-Eastern Europe: Challenges for
the innovative territorial policies
RSA Central & Eastern Europe Conference 2017. Cluj**

The Regional Studies Association has organized its annual conference from the 10th to the 13rd of September 2017 in Cluj (RSA Central & Eastern Europe Conference 2017) at the Babes-Bolyai University. The topic of the conference was the analysis of regional polarization and unequal development in Central-Eastern Europe. In this context several presentations were held regarding the topic of regional economics, basically by focusing on the socio-economic processes of Central-Eastern Europe. In the conference there was a special section dedicated to the analysis of social innovation. To support this, the lecturers of the University of Miskolc Faculty of Economics have made three presentations with the focus of social innovation.

Szerzőink

<i>Kandrács Csaba</i>	ügyvezető igazgató Magyar Nemzeti Bank
<i>Kocziszky György</i>	egyetemi tanár, Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar
<i>Lipták Katalin</i>	adjunktus, Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar
<i>Pilhál Zsolt</i>	doktorandusz, Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar
<i>Potvorszki Gábor</i>	munkatárs, Miniszterelnökség Támogatásokat Vizsgáló Irodája
<i>Szendi Dóra</i>	tanársegéd, Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar

---

1. Szerzőink figyelmébe

A szerkesztőség kéri a szerzőket, vegyék figyelembe a formai megjelenésre vonatkozó alábbi szempontokat:

Terjedelem, kiegészítések:

A „Tanulmány” rovatban maximálisan 35.000, a többi rovatokban maximálisan 18.000 karakter terjedelmű tanulmány közölhető.

A tanulmány elejére öt soros összefoglalót, valamint 3-5 kulcsszó megnevezését és JEL-kód meghatározást kérünk.

A szöveget fájlban kérjük leadni, lemezen vagy e-mailen. (MS WORD bármelyik változatában lementve.)

Kb. 10-15 sorban rövid összefoglalót kérünk a tanulmányról angolul, valamint a cikkben szereplő ábrák és táblázatok címét is kérjük angolul.

Kérjük a szerző adatainak megadását az alábbiak szerint: név, tudományos fokozat, beosztás, munkahely

Szöveg formázása

Oldalméret: JIS B5 – 18,2 x 25,7 cm.

Margók: fent: 2,22, alul: 2,5, balról: 2,5, jobbról: 2 cm; fejléc és lábléc: 1,25 cm.

Betűtípus és betűméret: Times New Roman 10-es, a jegyzetek 9-es betűmérettel.

Bekezdések: cím után nincs behúzás, egyébként 0,7 cm, a bekezdések között sorkihagyás nincs.

Címek: stílusbeállítás nélkül, fő cím és a fejezetek címei vastag, az alfejezetek címei vastag és dőlt betűtípussal.

Szövegek kiemelések: szimpla dőlt betűtípussal.

Ábrák, táblázatok:

Terjedelmi okok miatt kérjük, hogy egy tanulmányban legfeljebb 4-5 ábra szerepeljen.

Az ábrákat (pl.: térképek, diagramok, rajzok, fényképek) és táblázatokat megfelelően formázva a szövegbe építve kérjük elküldeni. A fénymásolással, szkenneléssel készült ábrákat nem tudjuk elfogadni, mert a nyomda számára nem megfelelő a minőségük. Színes ábrák közlésére sincs módunk. Mindenképpen szükséges az ábrák és táblázatok külön számozása (pl.: 1. ábra; 2. ábra; 1. táblázat; 2. táblázat), s hivatkozásuk pontos feltüntetése a szövegekben, zárójelben, döntve: (1. ábra) vagy (1. táblázat).

Az ábra címét az ábra alatt, középen elhelyezve, a táblázatok címét a táblázat fölött balra igazítva kérjük elhelyezni. Az ábrák és táblázatok alatt fel kell tüntetni a forrást is. Ha saját készítésű az ábra, akkor a „Forrás: Saját szerkesztés, ill. Saját számítás.” megnevezést kell használni.

Irodalmi hivatkozások, jegyzetek:

Az irodalmi hivatkozásokat minden esetben kérjük feltüntetni, a szerző vezetéknevét és a kiadását évét zárójelbe téve. Pl.: (Conti 1993). Pontos idézetnél az oldalszám is szükséges. Pl.: (Conti 1993, 76) vagy (Conti 1993, 76-86). A hivatkozások ne lábjegyzetként, hanem csak a fent leírt formában kerüljenek a szövegbe.

Az irodalomjegyzékben csak olyan tételek szerepeljenek, amelyekre a szövegekben hivatkozás található, s minden meghivatkozott irodalmat feltétlenül fel kell tüntetni az irodalomjegyzékben.

A jegyzeteket kérjük a szöveg végén, számozott formában elhelyezni. A jegyzetek a főszöveg kiegészítéseit tartalmazzák, ne legyen bennük pl. ábramagyarázat, hivatkozás.

A szöveg után kérjük beírni az irodalomjegyzéket, a következő alapformákban:

Könyv: szerző (megjelenés éve): *A mű címe*. A kiadás helye: a kiadó neve.

Folyóirat: szerző(k) (a megjelenés éve): A cikk címe. *A folyóirat neve*. (Az évfolyam sorszáma), a szám sorszáma, a cikk kezdő és befejező oldalszáma.

Gyűjteményes kötetben szereplő cikk: szerző(k) (a megjelenés éve): A cikk címe. In: *A gyűjteményes kötet címe*. (szerk. vagy ed(s): Szerkesztő(k) neve), a kiadás helye: a kiadó neve, a hivatkozott írásmű kezdő és befejező oldalszáma.

Példák:

CRONAUGE, U. (1992): Kommunale Unternehmen. Berlin: Erich Schmidt Verlag

ALCHIAN, A.-DEMSETZ, II. (1972): Production, information costs and economic organisation. *America Economic Review*, 2. 775-795.

PÉTERI G. (1991): Az önkormányzatok és oktatási intézményeinek viszonya, finanszírozási kérdések. In: *Önkormányzat és iskola*. (szerk.: Kozma T.) Budapest: Oktatáskutató Intézet, 122-154.

Köszönjük!

Szerkesztőség